

DIAGNOSI INICIAL SOBRE L'ÚS DE LES DONES MIGRADES DELS SERVEIS D'ATENCIÓ A LA VIOLENCIA MASCLISTA

evaluación@emdhpalestra.org

Barcelona, maig de 2020

Diagnòstic encarregat per l'Institut Català de les dones

Generalitat de Catalunya
**Institut Català
de les Dones**

L'Institut Català de les Dones (ICD) ha editat aquesta recerca respectant el text original de les autores, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són responsabilitat exclusiva de les autores, i no s'identifiquen necessàriament amb les de l'ICD.

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement- NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca) el text complet de la qual es troba disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i l'ICD i no se'n faci un ús comercial ni es transformi.

Activitat parcialment finançada per:

ÍNDEX

Acrònims	6
Índex de taules i gràfics	7
Taules	8
Gràfics	9
Resum	10
1. Presentació i estructura de l'informe	13
2. Introducció	16
2.1. Justificació	16
2.2. El Pacte d'Estat contra la violència de gènere	21
2.3. Fonamentació terminològica de l'informe	22
2.3.1. Violència masclista i les seves formes	23
2.3.2. Dona estrangera, (im)migrant, sol·licitant d'asil i refugiada	25
2.3.3. El concepte de víctima i de vulnerabilitat	31
2.4. Objectius	32
2.5. Apunts metodològics	33
2.6. Limitacions de l'estudi	35
3. La violència masclista en els processos de mobilitat internacional de les dones	38
3.1. Sortida i trànsit	39
3.2. La resposta institucional a les violències masclistes en les dones migrades i sol·licitants d'asil	45
3.2.1. Violència en l'àmbit de la parella	45
3.2.1.1. Dones migrades en situació administrativa irregular	47
3.2.2. Violència en l'àmbit social o comunitari	51
3.2.2.1. Tràfic amb finalitat d'explotació sexual	51
3.2.2.2. Mutilació genital femenina	57
3.2.2.3. Matrimonis forçats	60
3.2.2.4. Violència masclista en l'àmbit laboral	61
3.2.3. Dones refugiades i sol·licitants d'asil	63
3.3. La construcció de l'imaginari sobre la dona migrada o refugiada com a víctima	66
4. Aproximació a violències masclistes que viuen les dones migrades i refugiades	69
4.1. Les dones migrades a Catalunya	69

4.2. Les dones en situació de refugi a Catalunya	72
4.3. Dones migrades i violències masclistes	75
4.3.1. Violència masclista en l'àmbit de la parella	76
4.3.1.1. Denúncies interposades	76
4.3.1.2. Ordres de protecció	82
4.3.1.3. Dones assassinades	84
4.3.2. Violència masclista en l'àmbit social o comunitari	89
4.3.2.1 La mutilació genital femenina	90
4.3.2.2 Els matrimonis forçats	93
4.3.2.3. Tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual	97
4.3.3. Violència masclista en l'àmbit laboral	98
5. Aproximació a la Xarxa d'atenció i recuperació integral a les dones que pateixen violència masclista	101
5.1. Aproximació quantitativa als serveis de la Xarxa	102
5.2. Aproximació qualitativa als serveis de la Xarxa	111
5.2.1. Sobre l'impacte de la regularitat administrativa	111
5.2.2. Sobre l'accés al servei d'intèrprets	114
5.2.3. Sobre la formació de les persones professionals que integren la Xarxa	116
5.2.4. Sobre la coordinació dels actors implicats	118
5.2.5. Sobre l'abordatge de la diversitat de les violències masclistes	119
6. Conclusions	122
6.1. Generals	122
6.2. Sobre les investigacions i les dades disponibles	123
6.3. Sobre les formes de violència masclista que experimenten les dones migrades i refugiades	124
6.4. Sobre els serveis de la Xarxa	125
6.5. Sobre la interseccionalitat en els serveis	126
7. Recomanacions	130
7.1. Investigació i anàlisi	130
7.2. Interseccionalitat en les dades	131
7.3. Legislació i disseny de polítiques	131
7.4. Formació de professionals	132
7.5. Serveis de la Xarxa	133
8. Bibliografia	136

ACRONIMS

ACNUDH	Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans
ACNUR	Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats
CEAR	Comissió Espanyola d'Ajuda al Refugiat
CEDAW	Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona
CIE	Centre d'Internament d'Estrangers
CNDC	Consell Nacional de Dones de Catalunya
EIGE	Institut Europeu per a la Igualtat de Gènere
EVMC	Enquesta de violència masclista de Catalunya
GRETA	Grup d'experts sobre la lluita contra el tràfic d'éssers humans
IDESCAT	Institut d'Estadística de Catalunya
MGF	Mutilació genital femenina
MF	Matrimoni forçat
PEVG	Pacte d'Estat contra la violència de gènere
PG-ME	Polícia de la Generalitat - Mossos d'Esquadra
OIM	Organització Internacional per a les Migracions
SECA	Sistema Europeu Comú d'Asil
SIMC	Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania
RAI	Renda activa d'inserció
UNICEF	Fons de les Nacions Unides per a la Infància
UNPD/PNUD	Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament

ÍNDEX DE TAULES I GRÀFICS

TAULES

Taula 1. Fases i tasques.....	34
Taula 2. Tipus de violència per fases del procés migratori.....	41
Taula 3. Sol·licituds de protecció internacional. Catalunya, 2018.....	73
Taula 4. Nombre i percentatge de dones víctimes de violència en l'àmbit de la parella implicades en denúncies per nacionalitat. Catalunya, 2017-2018	78
Taula 5. Nombre i percentatge de dones víctimes de violència en l'àmbit de la parella que s'acullen a la dispensa a declarar com a testimonis en els procediments judicials, per nacionalitat. Catalunya, 2017-2018	79
Taula 6. Dones assassinades amb denúncia prèvia. Catalunya, 2006-2019	81
Taula 7. Evolució de les ordres de protecció sol·licitades i adoptades a Catalunya. 2008-2019.....	83
Taula 8. Nombre de dones assassinades per nacionalitat. Catalunya, 2003-2019	85
Taula 9. Dones assassinades per país d'origen en tots els àmbits de la violència masclista. Catalunya, 2012-2019.....	86
Taula 10. Nacionalitat dels agressors. Catalunya, 2003-2019	87
Taula 11. Concessió d'autoritacions de residència temporal i treball per circumstàncies excepcionals de dones estrangeres víctimes de violència de gènere. Catalunya, 2011-2019	88
Taula 12. Mutilació genital femenina per regions policials. Catalunya, 2008-2019.....	91
Taula 13. Matrimonis forçats. Catalunya, 2008-2019.....	94
Taula 14. Matrimonis forçats en dones majors i menors d'edat. Catalunya, 2009-2019.....	96
Taula 15. Dones ateses en relació amb situacions de violència masclista. 2019.....	106
Taula 16. Dones ateses en relació amb situacions de violència masclista. No hi consta el percentatge exclòs. 2019	107

GRÀFICS

Gràfic 1. Dones de nacionalitat no comunitària (nacionalitats principals). Catalunya, 1 de gener del 2019.....	72
Gràfic 2. Sol·licituds de protecció internacional. Catalunya, 2018.....	74
Gràfic 3. Percentatge de dones assassinades per nacionalitat. Catalunya, 2003-2019	85
Gràfic 4. Nacionalitat dels agressors, percentatge. Catalunya, 2003-2019.....	87
Gràfic 5. Concessió d'autoritzacions de residència temporal i treball per circumstàncies excepcionals de dones estrangeres víctimes de violència de gènere. Catalunya, 2006-2019	89
Gràfic 6. Evolució de la mutilació genital femenina. Catalunya, 2008-2019	92
Gràfic 7. Mutilació genital femenina per regions policials. Catalunya, 2008-2019.....	92
Gràfic 8. Matrimonis forçats per distribució territorial. Catalunya, 2008-2019	95
Gràfic 9. Matrimonis forçats. Catalunya, 2008-2019	95
Gràfic 10. Matrimonis forçats en dones majors i menors d'edat. Catalunya, 2009-2019.....	97
Gràfic 11. Línia 900: dones ateses per nacionalitat	104
Gràfic 12. Dones ateses al SIAD per nacionalitat	106

RESUM

La violència masclista és un fenomen global que afecta totes les dones, independentment de la seva edat, classe social, origen geogràfic, nacionalitat, raça, etc. Tanmateix, el fet que afecti totes les dones no vol dir que ho faci sempre de la mateixa manera. Precisament, l'anàlisi de les violències masclistes des de la perspectiva interseccional posa de manifest com les dones estan travessades per diversos eixos d'opressió i, com a resultat, la seva vivència de la violència masclista adopta certes particularitats que han de ser identificades per tal de garantir-ne una resposta adequada.

En aquesta sentit, la *Diagnosi inicial sobre l'ús de les dones migrades dels serveis d'atenció a la violència masclista* té per objectiu general fer una aproximació exploratòria a les diferents formes de violència masclista que poden experimentar o haver experimentat les dones migrades i refugiades residents a Catalunya, així com quina ha estat la resposta institucional davant d'aquestes situacions de violència. És a dir, vol analitzar en quina mesura els poders públics i les institucions estan donant una resposta efectiva i estan garantint els drets de les dones davant les situacions de violència masclista.

Per a fer-ho, aquesta diagnosi, en primer lloc, estableix un marc general de referència a partir de la identificació d'aquells aspectes que poden caracteritzar les violències masclistes en el cas de les dones migrades i refugiades. També planteja una revisió dels trets comuns i característics que han marcat la resposta institucional als diferents àmbits de la violència masclista.

En segon lloc, recopila i analitza les principals dades disponibles a Catalunya en matèria de violència en l'àmbit de la parella, en l'àmbit social i comunitari i en l'àmbit laboral sobre les dones migrades i sol·licitants d'asil. I ofereix un panorama general de l'ús que en fan les dones migrades i sol·licitants d'asil, dels diferents serveis que formen la xarxa, així com dels principals obstacles que es troben

Per últim, es faciliten un seguit de recomanacions per a la presa de decisions sobre futures línies d'anàlisi i de millora dels serveis i els dispositius existents. Aquestes recomanacions es dirigeixen en la línia de la perspectiva feminista interseccional i intercultural, que atengui la interacció del gènere amb altres desigualtats necessària per tal d'abordar la igualtat i la diversitat en la formulació de polítiques. Tanmateix, tal com constata aquest diagnòstic, això no és sempre així, i encara cal continuar treballant en aquesta línia.

1. PRESENTACIÓ I ESTRUCTURA DE L'INFORME

Aquest document recull els resultats principals del projecte denominat *Diagnosi inicial sobre l'ús de les dones migrades dels serveis d'atenció a la violència masclista*, encarregat per l'Institut Català de les Dones (en endavant, ICD) i desenvolupat entre els mesos de novembre i maig del 2020 en el marc del Pacte d'Estat contra la violència de gènere (en endavant, PEVG).

L'informe s'estructura en els apartats següents:

En primer lloc, l'apartat 2, titulat “Introducció”, explica els elements principals que justifiquen l'elaboració d'un diagnòstic d'aquesta naturalesa, aclareix els conceptes principals que sortiran al llarg del document, descriu els objectius i la metodologia utilitzats i, per últim, recull les limitacions principals que han aparegut durant l'elaboració de l'estudi.

En segon lloc, l'apartat 3, “La violència masclista en els processos de mobilitat internacional de les dones”, presenta els resultats de la revisió documental que s'ha portat a terme. Aquesta revisió s'ha centrat en els aspectes següents: en primer lloc, s'ha fet una recopilació i una anàlisi de les formes de violència masclista que viuen les dones migrants i refugiades durant les trajectòries de mobilitat. En segon lloc, se sintetitzen les investigacions principals i els informes que aborden la resposta institucional a les diferents formes de violència masclista, d'acord amb la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista. En aquest sentit, s'aborda la violència en l'àmbit de la parella i en l'àmbit social o comunitari, i, en aquest camp, s'analitza el tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual, els matrimonis forçats (en endavant, MF), la mutilació genital femenina (en endavant, MGF) i la violència en l'àmbit laboral. Així mateix, es fa una aproximació a la situació particular de les dones refugiades i sol·licitants d'asil en relació amb les violències masclistes. En tercer i darrer lloc, s'ofereixen algunes claus per entendre certes visions estereotipades sobre les dones migrants i refugiades que experimenten violències masclistes.

En tercer lloc, l'apartat 4, "Aproximació a les violències masclistes que viuen les dones migrants i refugiades", ofereix una aproximació quantitativa a la incidència de diferents formes de violència masclista en les dones migrants i refugiades a Catalunya. Així mateix, procura analitzar-ne les particularitats, atenent certes circumstàncies que les afecten com, per exemple, la situació d'irregularitat administrativa. S'aborden els mateixos àmbits i formes de violència masclista que en l'apartat anterior.

En quart lloc, l'apartat 5, "Aproximació a la Xarxa d'atenció i recuperació integral a les dones que pateixen violència masclista", fa una aproximació quantitativa i qualitativa a l'ús dels serveis de la Xarxa per part de les dones migrants i refugiades. Així mateix, s'aborden les limitacions principals dels serveis d'atenció a l'hora de donar una resposta adequada a aquestes dones.

En cinquè i sisè lloc, es recullen, respectivament, els apartats 6, "Conclusions", i 7, "Recomanacions", en què es descriuen les conclusions i les recomanacions derivades de l'estudi que s'ha portat a terme. El document conclou amb un apartat de referències bibliogràfiques i amb un annex metodològic (document adjunt).

2. INTRODUCCIÓ

2.1. Justificació

La violència contra les dones és una de les majors violacions dels drets humans que tenen lloc al món. Transcendeix els límits de l'edat, els socioeconòmics, els educatius i també els geogràfics, ja que afecta totes les societats (Alfageme et al., 2013). Aquesta violència està arrelada en les estructures socials construïdes sobre la base del gènere i, per tant, no respon a la lògica de les accions individuals o a l'atzar, sinó que l'explicació del fenomen és complexa i multifactorial. Per aquest motiu, la violència masclista no es pot justificar en funció de característiques culturals específiques i atribuïbles a una nacionalitat concreta (Arnoso et al., 2012), sinó que és una realitat que travessa les nacionalitats i les fronteres racials, ètniques i socioculturals (Donoso i Venceslao, 2013). Tanmateix, encara avui moltes de les seves manifestacions són escassament reconegudes i, sovint, les institucions socials legitimen, amaguen i neguen aquests abusos. La violència pot afectar les dones de diverses maneres al llarg de tot el seu cicle vital. Tot i que s'han fet passos significatius per abordar les manifestacions diverses d'aquest greu problema social, encara queda un llarg camí per endavant per assolir-ne la visibilització completa, així com la comprensió i l'erradicació.

Tanmateix, el fet que la violència contra les dones sigui un fenomen transversal no vol dir que es manifesti de maneres similars ni que afecti amb la mateixa intensitat totes les dones. L'efecte combinat de la presència de diferents eixos d'opressió sobre un grup particular fa que la violència tingui un significat, un impacte i unes conseqüències diferents que cal analitzar d'una manera situada,¹ considerant les veus i les experiències de qui l'experimenta.

Un dels fenòmens que ha posat el focus a la importància d'aquesta anàlisi situada i des d'una perspectiva interseccional (Crenshaw, 1994) de la violència contra les

---

¹ Donna Haraway defineix l'objectivitat feminista (1991) com a "sabers situats". En aquest sentit, destaca que aquesta objectivitat fa referència a la "localització limitada i al saber situat, no a la transcendència i a la separació entre subjecte i objecte" (Haraway, 190: 1991).

dones és el de les migracions. La mobilitat humana internacional ha passat de ser considerada com un fenomen conjuntural a configurar-se com un aspecte estructural de les societats contemporànies, tant del nord global com del sud global.² Les migracions internacionals comencen a fer-se més presents a Catalunya en les dècades finals del segle XX i, des d'aleshores, les persones migrants han anat ocupant un paper significatiu en l'estructura de la societat catalana.

Mentre que, al principi, aquestes migracions van ser protagonitzades majoritàriament per població masculina, progressivament les dones migrants van anar adquirint una presència creixent dins d'aquests moviments internacionals de població. Entre els factors que expliquen aquest canvi en el perfil de les persones migrants hi ha el que s'ha anomenat "feminització de la pobresa" (Gregori, 2009), que ha comportat una feminització creixent de les migracions.

L'estudi de les migracions internacionals s'ha anat configurant com un camp creixent d'investigació i, de manera progressiva, s'ha passat d'una mirada més general a un estudi més concret dels diferents aspectes d'aquest fenomen complex i multidimensional. Tanmateix, tal com passa en altres àmbits d'estudi, la preocupació per l'anàlisi de les diferents formes en què els fenòmens afecten les dones es manté encara avui limitada. D'aquesta manera, l'estudi de les diferents facetes de les migracions protagonitzades per dones, de les seves particularitats, de les manifestacions i els impactes específics, així com de les vivències que experimenten, continua encara invisibilitzat.

Un altre àmbit d'estudi que encara avui és escassament investigat, també en el cas de Catalunya, és el de les diferents formes que adopta la violència masclista en el cas de les dones migrades i refugiades. Ara bé, diverses institucions públiques, tant en l'àmbit internacional i europeu com de l'Estat espanyol i Catalunya, arran, també, del treball significatiu de les organitzacions feministes i de dones migrants, han anat expressant una preocupació creixent pel risc més gran de patir violència masclista

---

² En emprar els termes "nord global" i "sud global", seguint Chandra Talpade Mohanty, la intenció és fer una distinció metafòrica més que no pas geogràfica entre el nord opulent i privilegiat, amb una via de capital transnacional, i la marginació econòmica i social del sud (Mohanty, 2003: 505). Considerem que aquesta terminologia és la més adequada, tot i que encara es basa en el binarisme nord-sud i no representa adequadament la complexitat de les relacions globals que realment hi ha.

en l'àmbit de la parella o en qualsevol altre àmbit en el cas de les dones migrants i refugiades. Com a element clau d'aquesta problemàtica, destaca la doble posició de desigualtat d'aquestes dones per raó de gènere i per la seva condició d'immigrants.

En aquest sentit,³ la major vulnerabilitat de les dones migrades enfront de les violències queda recollida en diversos textos internacionals i nacionals, com, per exemple, en la Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona (en endavant, CEDAW) de l'Assemblea General de les Nacions Unides, aprovada el 1993, que reconeix les dones migrants i pertanyents a minories com un grup especialment vulnerable. A l'art. 4.I. proposa l'adopció de mesures específiques dirigides a erradicar la violència que s'exerceix contra aquest grup de població. Així mateix, l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans (en endavant, ACNUDH) recull en algunes de les seves resolucions la vulnerabilitat especial de les dones migrades davant la violència i reconeix que les diverses formes d'intolerància es manifesten de manera diferent en aquestes dones, cosa que pot donar lloc no només a l'exercici de la violència, sinó també a altres formes de limitació dels seus drets. En aquesta línia, la Declaració i Programa d'Acció de Durban (2001) afirma que el racisme afecta més directament determinats grups, com és el cas de les dones, i insta els estats a prestar una atenció especial a les qüestions de gènere en les polítiques d'estrangeria i immigració (Antón, 2013: 3). Per últim, la Relatora Especial sobre la violència contra la dona, en l'Informe sobre l'aplicació de la Resolució 60/251, insta els estats a abordar la violència contra la dona en intersecció amb altres formes de desigualtat, entre altres coses, escoltant "les diferents veus de dones dins de les comunitats específiques" (paràgraf 72. c.iv).

En l'àmbit europeu, destaca la Resolució del Parlament Europeu, d'11 de juny de 1986, sobre les agressions a la dona, en què es dedica un apartat específic a les "dones pertanyents a minories" en el qual s'adverteix de la importància de la normativa d'estrangeria (paràgraf 44) i la necessitat de garantir-ne l'accés a la informació (paràgrafs 13 i 46). Així mateix, pel que fa a les agressions en "l'àmbit privat", destaca la major vulnerabilitat de les dones immigrants i la necessitat que el sistema penal les protegeixi i en salvaguardi la intimitat, i també preveu una xarxa de recursos socials i econòmics tenint en compte les seves necessitats específiques

---

³ Recopilació de textos internacionals, europeus i normativa nacional (Antón, 2013).

(paràgrafs 21 i 22). D'altra banda, en el seu Informe sobre la immigració femenina: paper i situació de les dones migrants a la Unió Europea, el Parlament Europeu afirma que “les dones immigrants estan més exposades a la violència, psíquica i física, sigui a causa de la seva dependència econòmica i legal, sigui perquè les dones immigrants sense estatus legal són més vulnerables davant la violència i l'explotació sexual al lloc de feina així com davant de les xarxes de tràfic de persones; considerant que, en no tenir estatut legal al territori de l'estat en què resideixen, les dones immigrants en situació irregular corren particularment el risc que se'ls deneguin els drets fonamentals i de convertir-se encara més en víctimes de discriminacions i violència en la vida quotidiana”, per la qual cosa demana als estats que informin les dones de manera preventiva sobre els drets que tenen al país d'acollida.

Per últim, en l'àmbit nacional també s'ha reconegut que les dones immigrants corren més risc de patir violència de gènere, tant en l'art. 32 de la LO 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (en endavant, LO 1/2004), com en diversos plans d'igualtat i de prevenció de la violència en l'àmbit de la parella. Així mateix, diverses institucions (Ministeri d'Igualtat, 2008: 117) i organismes (Amnistia Internacional, 2003, 2005, 2007) han reconegut el seu doble sotmetiment a situacions de desigualtat, la seva vulnerabilitat especial davant la violència masclista i les dificultats que experimenten per erradicar-la.

Aquest estudi pretén contribuir a donar resposta a la preocupació creixent per part dels poders públics i oferir algunes línies de reflexió i anàlisi que alimentin la presa de decisions al respecte. Per fer-ho, el focus de l'estudi se centrarà tant a incrementar el coneixement sobre aquest fenomen com a portar a terme una aproximació a les diferents respostes davant les formes diverses de violència masclista de què són víctimes les dones migrades i sol·licitants d'asil a Catalunya. En aquest sentit, convé plantejar les notes preliminars següents.

La violència contra les dones migrants i sol·licitants d'asil transcendeix l'aquí i l'ara. És a dir, als seus països d'origen, durant els trajectes migratoris o fugint d'un conflicte armat, es poden produir diferents formes de violència masclista que tindran un impacte en la vida de les dones un cop arribin a Catalunya. Amb l'objectiu de

garantir una vida lliure de violències, els poders públics també han de donar resposta a aquestes experiències, que, si bé no han de tenir lloc necessàriament en el moment present, els seus efectes persisteixen en el temps. Per aquest motiu, l'apartat 3 presenta una anàlisi d'aquestes formes de violència que les dones poden experimentar durant les trajectòries de mobilitat internacional.

Així mateix, aquest informe també busca posar el focus en fenòmens que només de manera recent han anat adquirint cert protagonisme en el context català, com és el cas de l'arribada de població refugiada. Aquesta és més acusada des de l'any 2015, quan comença l'anomenada "crisi dels refugiats" i Catalunya i l'Estat espanyol comencen a rebre de manera creixent població refugiada i sol·licitant d'asil. Les especificitats de les violències masclistes que han patit i encara experimenten les dones que fugen de conflictes armats o de guerres no han sigut objecte d'anàlisis específiques a Catalunya, cosa que repercuteix inevitablement en les respostes que s'està donant a aquesta realitat des de les diferents institucions, particularment en la manera com els diferents serveis hi intervenen. Per això, i malgrat que aquesta qüestió requereix un estudi específic, aquest informe procura recopilar els resultats de les poques anàlisis que s'han portat a terme sobre aquesta matèria.

Tradicionalment, l'estudi de les violències masclistes, també en el cas de les dones migrants i sol·licitants d'asil, s'ha centrat en l'àmbit de la parella. Tanmateix, amb aquest estudi també es pretenen visibilitzar altres manifestacions que no s'han investigat tant, però que, en molts casos, han començat a incorporar-se a la legislació, com és el cas de la violència masclista en l'àmbit laboral. N'és un exemple l'assetjament sexual que experimenten moltes dones migrants en el servei domèstic i en l'àmbit de les cures. Malgrat els pocs estudis i dades que hi ha sobre aquesta problemàtica, també s'intentarà abordar al llarg del document.

Per acabar, tal com ja s'ha apuntat anteriorment, a més de visibilitzar el fenomen, un dels objectius és intentar analitzar en quina mesura els poders públics i les institucions estan donant una resposta efectiva i estan garantint els drets de les dones davant les situacions de violència masclista. En aquest sentit, tant el Comitè de la CEDAW com el Conveni d'Istanbul recullen que la violència de gènere també ha d'abastar els actes o les omissions dels agents i les institucions estatals, de

manera que es posa el focus sobre la denominada “violència institucional”. Tot i que aquesta forma de violència no està reconeguda en la legislació espanyola, la llei catalana, malgrat que no ho fa explícitament, es comença a apropar a aquest plantejament. Per això, l'informe també ha volgut incorporar aquest enfocament.

Tant les dones migrades i sol·licitants d'asil com els diferents àmbits de la violència masclista configuren escenaris d'anàlisi complexos i carregats de matisos. Per això, lluny de proposar una anàlisi tancada, aquest document ofereix una aproximació inicial i, per tant, incompleta als diferents aspectes tractats que requeriran anàlisis futures i estudis específics. Aquest treball pretén, per tant, ser un primer pas exploratori en l'anàlisi d'aquesta realitat que animi els poders públics a millorar els programes i els serveis que ofereixen, així com el seu enfocament.

2.2. El Pacte d'Estat contra la violència de gènere

Abans d'endinsar-nos en la matèria que és l'objecte del diagnòstic, cal fer menció del marc en què es desenvolupa aquest informe. Tot i que és un diagnòstic centrat en Catalunya i, per tant, analitza els serveis d'atenció, els recursos i les polítiques relacionades amb les dones estrangeres i la violència masclista en aquest territori, la seva execució es proposa en el context denominat Pacte d'Estat contra la violència de gènere.

Tal com indica el mateix text del PEVG, neix de la demanda d'alguns moviments feministes i d'alguns partits polítics que reclamaven que calia una política pública dotada de pressupost que anés més enllà de les que hi havia aleshores. El PEVG va ser ratificat el desembre del 2017 amb el consens de totes les forces polítiques i les institucions, de manera que vinculava tots els partits polítics, els poders de l'Estat i la societat civil en un compromís ferm en pro d'una política sostinguda per a l'erradicació de la violència de gènere en totes les seves formes.

El PEVG pretén, entre altres objectius, avançar en el compliment del Conveni del Consell d'Europa sobre la prevenció i la lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica (en endavant, Conveni d'Istanbul), ratificat per Espanya l'any 2014. Tanmateix, el PEVG encara presenta algunes mancances en matèria de violències masclistes i dones migrades.

El Pacte d'Estat contra la violència de gènere inclou 292 mesures que s'articulen en deu eixos temàtics. Les mesures comprenen els àmbits següents: sensibilització i prevenció; millora de la resposta institucional; perfeccionament de l'assistència, l'ajuda i la protecció de les víctimes; assistència i protecció dels menors; impuls a la formació dels diferents agents; seguiment estadístic; recomanacions a les administracions públiques i a altres institucions; visualització i atenció d'altres formes de violència contra les dones; compromís econòmic i seguiment del pacte.

De totes les mesures que es recullen al PEVG, les que es dirigeixen i mencionen específicament les dones migrades es recullen exclusivament a l'eix 2,⁴ dedicat a “La millora de la resposta institucional a través de la coordinació i el treball en xarxa, entre les autoritats i els organismes responsables”, i també a l'eix 3, que concentra les mesures dirigides a “El perfeccionament de l'assistència, l'ajuda i la protecció que s'ofereix a les dones víctimes de la violència de gènere i als seus fills i filles”. També es fa referència a les dones migrades en aquelles actuacions relacionades amb el tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual.

2.3. Fonamentació terminològica de l'informe

En aquest apartat es presenta una aproximació als principals termes que s'empren al llarg de l'informe per tal d'oferir una reflexió conceptual en relació amb els aspectes principals de què es componen i els matisos en la seva definició i el seu ús. Així mateix, s'expliquen les raons que justifiquen la preferència per l'ús d'alguns conceptes sobre uns altres.

---

⁴ L'eix 2 del PEVG té com a objectiu millorar la resposta institucional a través de la coordinació i el treball en xarxa, entre les autoritats i els organismes responsables. Això implica maximitzar l'ús dels recursos disponibles, promovent recursos de suport en l'àmbit local i perfeccionant els protocols d'actuació i de comunicació entre els diferents agents que hi intervenen.

L'eix 3 del PEVG busca el perfeccionament de l'assistència, l'ajuda i la protecció que s'ofereix a les dones víctimes de la violència de gènere i als seus fills i filles. Per aconseguir-ho, cal revisar els plans d'atenció a les víctimes, garantir-ne un tractament personalitzat i potenciar i adequar els recursos que hi ha, així com facilitar-hi l'accés a totes les dones, amb una atenció especial als col·lectius de dones més vulnerables. Es revisaran i es reforçaran els protocols actuals en l'àmbit sanitari i es potenciaran, també, els plans d'inserció laboral de dones víctimes, implicant activament els agents socials, i se simplificaran i es milloraran els sistemes d'ajudes previstos per la normativa.

2.3.1 Violència masclista i les seves formes

Al llarg d'aquest document, se seguirà la definició de *violència masclista* que recull la Llei catalana 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista. Es defineix d'aquesta manera: “violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat”.

La llei estableix les formes i els àmbits de la violència masclista. Respecte als primers, l'article 4 menciona la violència física, la violència psicològica, la violència sexual i els abusos sexuals i, per últim, la violència econòmica. A l'hora de determinar els àmbits de la violència masclista, l'article 5 de la llei considera els següents:

- a) Violència en l'àmbit de la parella: consisteix en la violència física, psicològica, sexual o econòmica exercida contra una dona i perpetrada per l'home que n'és o n'ha estat el cònjuge o per la persona que hi té o hi ha tingut relacions similars d'afectivitat.
- b) Violència en l'àmbit familiar: consisteix en la violència física, sexual, psicològica o econòmica exercida contra les dones i les menors d'edat en el si de la família i perpetrada per membres de la mateixa família, en el marc de les relacions afectives i dels lligams de l'entorn familiar. No s'hi inclou la violència exercida en l'àmbit de la parella, definida en l'apartat primer.
- c) Violència en l'àmbit laboral: consisteix en la violència física, sexual o psicològica que es pot produir al centre de treball i durant la jornada laboral, o fora del centre de treball i de l'horari laboral si té relació amb la feina, i que pot adoptar dues tipologies:
  - Assetjament per raó de sexe: es tracta d'un comportament no desitjat relacionat amb el sexe d'una persona, pel que fa a l'accés al treball remunerat, la promoció en el lloc de treball, l'ocupació o la formació, que tingui com a propòsit o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat de les

dones i de crear-los un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant o ofensiu.

- Assetjament sexual: el constitueix qualsevol comportament verbal, no verbal o físic no desitjat d'índole sexual que tingui com a objectiu o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una dona o de crear-li un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest.

d) Violència en l'àmbit social o comunitari: comprèn les manifestacions següents:

- Agressions sexuals: consisteixen en l'ús de la violència física i sexual exercida contra les dones i les menors d'edat que està determinada per l'ús premeditat del sexe com a arma per demostrar poder i abusar-ne.
- Assetjament sexual.
- Tràfic i explotació sexual de dones i nenes.
- Mutilació genital femenina o risc de patir-la: inclou qualsevol procediment que impliqui o pugui implicar una eliminació total o parcial dels genitals femenins o hi produeixi lesions, encara que hi hagi consentiment exprés o tàcit de la dona.
- Matrimonis forçats.
- Violència derivada de conflictes armats: inclou totes les formes de violència contra les dones que es produeixen en aquestes situacions, com ara l'assassinat, la violació, l'esclavatge sexual, l'embaràs forçat, l'avortament forçat, l'esterilització forçada, la infecció intencionada de malalties, la tortura o els abusos sexuals.
- Violència contra els drets sexuals i reproductius de les dones, com ara els avortaments selectius i les esterilitzacions forçades.

e) Qualsevol altres formes anàlogues que lesionin o siguin susceptibles de lesionar la dignitat, la integritat o la llibertat de les dones.

Al llarg d'aquest document emprarem el terme *violència masclista*, seguint la conceptualització proposada a la Llei 5/2008. Quan calgui, s'especificarà a quina de les formes ens referim. Només s'utilitzarà el concepte *violència de gènere* o d'altres quan ens referim a legislacions o altres documents en què aparegui d'aquesta manera.

2.3.2 Dona estrangera, (im)migrant, sol·licitant d'asil i refugiada

Pel que fa al concepte *dona (im)migrant*, cal indicar que hi ha tres termes que s'utilitzen en l'àmbit social i jurídic i que poden crear certa confusió.

El terme *dona estrangera* és el concepte d'estrangeria utilitzat per definir l'estatut jurídic de les persones que no tenen nacionalitat espanyola. Les persones estrangeres, a la vegada, es divideixen en persones comunitàries, és a dir, persones procedents de països membres de la Unió Europea, o persones estrangeres extracomunitàries, que són aquelles que procedeixen de països que no pertanyen a la Unió Europea. Les persones estrangeres extracomunitàries estan sotmeses a un estatut jurídic específic regulat per la LO 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social (en endavant, Llei d'estrangeria), a través del qual s'estableix el seu règim de vida a l'Estat espanyol, es reconeixen els seus drets i obligacions i se'n regula l'exercici i l'accés als recursos. Sobre això, algunes autores (Casal-Mestre, 2002; Gil, 2005; Mestre, 2005 citades en Antón, 2013) han indicat que aquesta subdivisió s'ha creat per fer front a la immigració procedent de països no europeus mitjançant la limitació dels seus drets i llibertats.

Quan parlem de dones (im)migrants, ens referim a la categoria sociològica que fa referència a aquelles persones procedents de països del sud global, també anomenats països empobrits, o, en el passat, països en vies de desenvolupament, el projecte migratori dels quals és divers, tot i que principalment té caràcter econòmic (Colectivo IOÉ, 2000; Holgado, 2006). D'acord amb l'Organització Internacional per a les Migracions (en endavant, OIM) (2019), les persones migrants es desplacen cap als països amb diferències salarials més elevades, és a dir, els països amb ingressos per càpita més alts. D'acord amb la sociologia (Izquierdo, 1991), aquest concepte té connotacions negatives que varien en funció d'altres variables com la cultura, la religió, l'ètnia, el color de la pell, la classe social o la nacionalitat. En paraules de Delgado (2013), "l'immigrant és una producció social, una denominació d'origen que s'aplica, no als immigrants reals, sinó únicament a alguns d'ells. A l'hora d'establir amb claredat què cal entendre per immigrant, el primer que s'aprecia és que, com dèiem, aquest atribut no s'aplica a tothom qui, en un moment donat, va arribar de fora. En l'imaginari social en vigor, *immigrant* és un qualificatiu que

s'aplica a individus percebuts com a investits amb determinades característiques negatives. L'immigrant ha de ser considerat, d'entrada, estranger, 'd'un altre lloc'. Immigrant ho és únicament la persona el destí de la qual és ocupar els pitjors llocs del sistema social que l'acull". Això significa que no totes les persones procedents d'un altre país que s'estableixen a l'Estat espanyol respondrien a la categoria social d'im(migrant) i, per contra, persones que han nascut a l'Estat espanyol i que, per tant, no respondrien a la categoria de persona immigrant, poden ser identificades com a tals. Aquesta situació la trobem de manera habitual entre les mal denominades persones immigrants de segona generació,⁵ en què l'atribució d'immigrant ve donada, sobretot, per les característiques físiques i l'estatus econòmic.

Per últim, quan ens referim a les dones que pertanyen a minories ètniques, ens referim a dones que formen part de grups de població que són numèricament inferiors a la resta de la població d'un Estat i en una situació no dominant. A més, són persones que pertanyen a una ètnia, religió o llengua diferent de la de la resta de la població, i manifesten, almenys de manera implícita, un sentiment de solidaritat pel que fa a conservar la seva cultura, les seves tradicions, la seva religió o el seu idioma (Massó, citada en Anton, 2008). La pertinença a una minoria ètnica es podria equiparar, de vegades, a la condició d'immigrant, ja que algunes de les característiques que s'atribueixen a aquest col·lectiu s'encavalquen (Medina, 2002). Tanmateix, és important destacar que les persones que pertanyen a minories no necessàriament han de ser immigrants o estrangeres, sinó que poden ser nacionals.

Un altre concepte clau que convé conèixer atesa la importància creixent d'aquesta realitat a Catalunya és el de persona refugiada i sol·licitant d'asil. El concepte de persona refugiada és una categoria jurídica associada a una persona que ha hagut de fugir del seu propi país perquè allà corre perill de patir greus vulneracions de

---

⁵ Ens referim a la descendència de les persones immigrants, normalment infants, joves i adolescents, que tant poden haver arribat a Catalunya amb molt poca edat com haver nascut aquí. No obstant això, convé aclarir que el concepte és erroni i segregatiu, ja que hi ha una certa confusió en els significats i, de retruc, es construeix una realitat contraproduent. La condició d'immigrant és sempre temporal i s'associa al procés migratori, des de la sortida del país d'origen fins a l'establiment final en la societat de destí. Per aquest motiu, una persona pot haver emigrat anys enrere, però, després d'un temps d'assentament, és molt possible que ja no es consideri a si mateixa com una persona immigrant.

drets humans i de ser perseguida. Les persones refugiades tenen dret a rebre protecció internacional.⁶ Per la seva banda, una persona sol·licitant d'asil és aquella que ha sortit del seu país i n'arriba a un altre per buscar-hi protecció enfront de la persecució i les violacions greus de drets humans, però que encara no ha estat reconeguda oficialment com a refugiada i espera que es prengui una decisió sobre la seva sol·licitud d'asil. Demanar asil és un dret humà, de manera que s'ha de permetre a qualsevol persona entrar a un altre país per sol·licitar asil.⁷

Per tant, i d'acord amb l'article 1.A.2 de la Convenció de Ginebra sobre l'estatut dels refugiats del 1951, una persona refugiada és aquella que “a causa de fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques, es troba fora del país de la seva nacionalitat i no pot o, a causa d'aquests temors, no vol acollir-se a la protecció del dit país; o que, sense tenir nacionalitat i trobant-se, com a conseqüència d'aquests esdeveniments, fora del país on abans tenia la residència habitual, no pot o, a causa d'aquests temors, no vol tornar-hi”.

Per la seva banda, la Llei 12/2009⁸ reguladora del dret d'asil i de la protecció subsidiària, en l'article 3, estableix que “la condició de refugiat es reconeix a tota persona que, a causa de fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, opinions polítiques, pertinença a un determinat grup social, de gènere o orientació sexual, es troba fora del país de la seva nacionalitat i no pot o, a causa d'aquests temors, no vol acollir-se a la protecció del dit país, o a l'apàtrida que, sense tenir nacionalitat i trobant-se fora del país on abans tenia la residència habitual, pels mateixos motius no pot o, a causa d'aquests temors, no vol tornar-hi, i no estigui incurs en alguna de les causes d'exclusió de l'article 8 o de les causes de denegació o revocació de l'article 9”.

És important destacar, en aquest sentit, que davant la definició de la Convenció de Ginebra, la llei de 2009 incorpora la persecució per motius de gènere o orientació sexual com a causa d'asil. Aquest reconeixement formal suposa una evolució

---

⁶ <https://www.amnesty.org/es/what-we-do/refugees-asylum-seekers-and-migrants/>

⁷ *Ibidem*.

⁸ <https://www.boe.es/eli/es/l/2009/10/30/12/con>

respecte a la legislació anterior i un avançament molt important cap a la igualtat entre dones i homes.

Així mateix, un terme que ha començat a sorgir amb força els últims anys és el d' *(im)migrant econòmic*. Tal com es recull en el *Glossari sobre migració* de l'Organització Internacional per a les Migracions,⁹ l'ús d'aquest terme es desaconsella per diverses raons, entre les quals en destaquen dues. D'una banda, el fet d'associar les persones migrants a un únic factor de migració no és fidel a la complexitat i la interconnexió dels motius que condueixen a la decisió de migrar. D'altra banda, el concepte de *migrant econòmic* s'ha acostumat a emprar en contraposició amb el de *persona refugiada*, i a aquesta última se li han atribuït uns drets de protecció per part dels estats que el migrant econòmic no tenia. En aquest sentit, es pretendria fer una distinció entre les persones migrants que “mereixen” protecció enfront de les que no en mereixen.

Per acabar, convindria aclarir el concepte de *migrant irregular, il·legalitzat, indocumentat o persona sense papers*. Aquests termes, amb matisos diferents en cada cas, es prefereixen al de *migrant il·legal*. Seguint l'opinió de defensors de drets humans, associacions de la societat civil i col·lectius migrants, i d'acord amb el que estableixen les Nacions Unides, “el terme *il·legal* té una connotació criminal, va en contra de la dignitat de les persones migrants i soscava el respecte pels drets humans de les persones migrants” (OIM, 2019). Per la seva banda, el terme *migrant irregular o indocumentat* fa referència a una persona que es mou o ha creuat una frontera internacional i no està autoritzada a entrar o romandre en un país d'acord amb la legislació aprovada per aquest estat o els tractats internacionals subscrits (OIM, 2019). Així mateix, el concepte *irregular* no és una categoria permanent, sinó que les persones migrants poden passar per diferents situacions durant la seva estada o el seu trànsit per un país determinat. Pot ser que, durant un temps, estigui en situació irregular i perdi la documentació d'acord amb els motius recollits a la Llei d'estrangeria, per exemple. El concepte *migrant il·legalitzat* pretén posar l'èmfasi en el paper de la legislació en els processos d'il·legalització dels ciutadans no nacionals

---

⁹ Organització Internacional per a les Migracions (2019). IML Series, núm. 34. Disponible a: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

(Fabini, 2019). Així mateix, convé destacar el fet que els drets de les persones migrants irregulars o il·legalitzades han de ser respectats i els seus drets humans han de ser protegits. Ara bé, cal apuntar que les legislacions internes dels diferents països, també de l'Estat espanyol, han anat restringint progressivament l'accés de les persones migrants irregulars a certs drets. En l'àmbit que ens ocupa, cal mencionar, per exemple, el dret a l'atenció sanitària, que, després de l'aprovació del Reial decret llei 16/2012, de 20 d'abril, de mesures urgents per garantir la sostenibilitat del Sistema Nacional de Salut i millorar la qualitat i la seguretat de les seves prestacions,¹⁰ i malgrat que Catalunya va aprovar la Llei catalana 9/2017, d'universalització de l'assistència sanitària¹¹ i posteriorment l'Estat espanyol va aprovar el Reial decret llei 7/2018, de 27 de juliol, sobre l'accés universal al Sistema Nacional de Salut,¹² que suposadament recuperava la sanitat universal, encara avui moltes dones no poden exercir, per exemple, els seus drets sexuals i reproductius.

Aquestes últimes pràctiques es podrien considerar formes de la denominada violència institucional. En aquest sentit, la Recomanació general núm. 35, dictada l'any 2017, sobre la violència per raó de gènere sobre la dona, estableix que “en virtut de la Convenció i el dret internacional general, l'estat part és responsable dels actes o les omissions dels seus òrgans i agents que constitueixin violència per raó de gènere contra la dona, cosa que inclou els actes o les omissions dels funcionaris dels poders executiu, legislatiu i judicial”. Així mateix, el Conveni d'Istanbul recull, a l'article 5, les obligacions de l'Estat i trasllada aquesta responsabilitat a “les autoritats, els funcionaris, els agents i les institucions estatals”. Ara bé, les lleis sobre gènere a l'Estat espanyol no recullen, entre les diferents formes de violència, la violència institucional, ni en l'àmbit estatal ni en l'autonòmic. Tal com hem apuntat, només la Llei del dret de les dones a erradicar la violència masclista a Catalunya, que fa un dels reconeixements més amplis sobre les diverses formes de violència sobre la dona, s'hi va acostar, però no ho va mencionar de manera expressa.¹³

¹⁰ <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2012/04/20/16/con>

¹¹ <https://www.boe.es/eli/es-ct/l/2017/06/27/9>

¹² <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2018/07/27/7>

¹³ <https://www.publico.es/sociedad/feminismo-violencia-institucional-gran-impune-violencia-genero.html>

Tornant als conceptes anteriors, cal destacar que, tot i que sovint són conceptes que s'utilitzen indistintament, convé tenir en compte que el risc de patir violència masclista pot variar en funció de si les dones són estrangeres, refugiades, immigrants i/o pertanyents a minories ètniques, ja que la pertinença a una o més d'una d'aquestes categories contribueix a definir el seu accés als recursos i la seva vulnerabilitat davant la violència masclista, així com la resposta que puguin rebre del sistema social i jurídic (Anton, 2013).

Convé apuntar que les estadístiques oficials que recullen dades sobre violència masclista ho fan a partir del concepte jurídic de persona estrangera. Com a conseqüència d'aquesta categorització binària, hi ha les dades desagregades entre dones espanyoles i dones estrangeres, sovint sense indicar-ne la nacionalitat, la situació administrativa, si estan en situació de refugi o pertanyen a una minoria ètnica. D'aquest fet es deriva que en la categoria de "dones espanyoles" hi ha aquelles dones que han obtingut la nacionalitat espanyola però socialment són identificades com a dones immigrants o pertanyents a una minoria ètnica. D'acord amb les dades de l'Observatori Permanent de la Immigració del Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions, entre el 2010 i el 2019 es van nacionalitzar 9.635 dones estrangeres, de les quals 153.530 ho van fer a Catalunya. Entre el 2018 i el 2019 es va triplicar el nombre de dones nacionalitzades a Catalunya, que va passar de 9.874 a 28.777. Per contra, a la categoria de dones estrangeres s'hi inclouen les dones d'origen comunitari, per la qual cosa, de manera general, la vulnerabilitat derivada de la situació administrativa o per pertànyer a una minoria ètnica no acostuma a ser-hi present.

D'acord amb l'informe elaborat per AIETI (2018), la definició de *dona estrangera* que recullen les estadístiques oficials és problemàtica, ja que aquesta estadística no desagrega per origen, és a dir, per país de naixement, tal com fa el Padró municipal, per exemple. Això vol dir que les dades sobre violència masclista en dones migrades podrien ser lleugerament superiors si es té en compte l'origen de la dona.

Per aquest motiu, les estadístiques disponibles, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, permeten analitzar la incidència de l'"estrangeria" en la violència masclista, però no la manera afecta la condició d'(im)migrant, el país de procedència

o la situació administrativa de cara al risc de patir violència masclista. Com que a l'Estat espanyol es desconeix l'origen ètnic de les dones i dels agressors o la seva condició d'immigrants, és difícil establir vincles entre les dades disponibles i les investigacions realitzades, així com extreure conclusions en aquesta línia.

Tanmateix, malgrat aquests obstacles, es considera que, en el cas de l'Estat espanyol, podria ser correcte assumir que les dones estrangeres que pateixen violència masclista i que són detectades pel sistema són, en gran manera, dones immigrants, refugiades o pertanyents a minories ètniques.

Per tant, assumint el biaix que suposa que un percentatge de les dones estrangeres víctimes de violència masclista poden no respondre a la categoria social d'immigrant, i considerant que qualsevol alternativa que s'usi peca de reduccionisme i planteja inconvenients, al llarg d'aquest treball s'empraran els termes *estrangera*, *immigrant/migrant/migrada* i *pertanyent a una minoria ètnica* per fer referència a aquelles dones procedents de països del sud global que s'estableixen a Espanya com a projecte migratori.

2.3.3 El concepte de víctima i de vulnerabilitat

També és necessari establir una distinció entre el concepte de víctima i el de supervivent de violència masclista. En aquest sentit, assumim la proposta de PICUM (2019), que, davant del terme *víctimes*, emprat específicament en l'àmbit de la política i la legislació, prefereix emprar el terme *supervivents* per destacar la força i la capacitat de les dones migrants irregulars per resistir i sobreposar-se a les violències. Ara bé, malgrat aquesta preferència, al llarg del text també es podrà emprar el terme *víctima* en línia amb els estudis analitzats o la legislació revisada.

Per últim, convé fer un apunt sobre el concepte de *col·lectiu vulnerable*, *vulnerabilitat* i similars, l'ús del qual està augmentant en detriment del de *grups exclosos*, *empobrits* o *marginats*. El concepte *vulnerabilitat* fa referència a “condicions determinades per factors o processos físics, socials, econòmics i ambientals que augmenten la susceptibilitat d'una comunitat a l'impacte d'amenaques”. És a dir, es tracta de condicions prèvies de sensibilitat i debilitat de certes persones o grups que s'agregen quan es materialitzen certes amenaces que, seguint amb l'argument, els “vulneren” (Rey, 2020). Rey (2020) adverteix sobre l'ús creixent d'aquest terme, ja

que, d'una banda, contribueix a ignorar els elements de construcció social i històrica i de relacions de poder, o d'incompliment d'obligacions per part de les administracions públiques o altres actors. Així mateix, porta a simplificar el caràcter d'un determinat grup o persona centrant-se en la seva condició vulnerable, però obviant l'altra cara de la moneda: les seves capacitats. Per tant, "definir una persona només d'aquesta manera és quelcom que atempta contra la seva dignitat i que no només contribueix a presentar la realitat d'una manera desdibuixada, sinó que ajuda a estigmatitzar-la i a limitar l'exercici i la lluita pels seus drets" (Rey, 2020)¹⁴. En la mateixa línia s'expressa la guia *Claves contextuales para la detección de la violencia de género en mujeres inmigradas desde los servicios de Atención Primaria*, de la Fundació CeiMigra (Melero i Díez, 2014), que indica que, més que no pas referir-nos a la vulnerabilitat de les persones, convé tenir present que el que provoca aquesta vulnerabilitat són les circumstàncies i les condicions de vida. Per tant, "més que de persones vulnerables, seria millor parlar de sistemes vulnerabilitzadors i d'experiències de vulnerabilització".

2.4. Objectius

L'objectiu general d'aquest treball és fer una aproximació exploratòria a les diferents formes de violència masclista que poden experimentar o haver experimentat les dones migrades i refugiades residents a Catalunya, així com a la resposta institucional davant d'aquestes.

Aquest objectiu general es tradueix en els objectius específics següents:

1. Oferir un panorama general sobre els elements que caracteritzen les violències masclistes en el cas de les dones migrants i refugiades.
2. Fer una revisió de les característiques fonamentals que han marcat les respostes institucionals a les diferents manifestacions de la violència masclista.
3. Recopilar les dades principals disponibles a Catalunya en matèria de violència en l'àmbit de la parella, en l'àmbit social i comunitari i en l'àmbit laboral sobre les dones migrades i sol·licitants d'asil.

---

¹⁴ https://elpais.com/elpais/2020/04/09/planeta_futuro/1586425616_757834.html

4. Oferir un panorama general de l'ús dels diferents serveis que hi ha a la xarxa institucional per part de les dones migrades i sol·licitants d'asil, així com dels obstacles principals que hi ha.
5. Facilitar recomanacions per a la presa de decisions sobre futures línies d'anàlisi i de millora dels serveis i els dispositius existents.

2.5. Apunts metodològics

Per fer aquest diagnòstic s'ha fet servir una metodologia mixta, en què l'anàlisi de dades estadístiques i la revisió documental s'ha complementat amb la realització de diverses entrevistes semiestructurades a informants clau de l'àmbit polític i de l'atenció a les violències masclistes del municipi de Badalona. Així mateix, s'han fet entrevistes i reunions amb una tècnica de l'Àrea de Violències Masclistes de l'ICD. A l'Annex 1 es recull un informe del treball de camp que s'ha portat a terme, i s'adjunten, també, els guions de les entrevistes i el model de consentiment informat que s'ha fet servir.¹⁵

La revisió documental i estadística, així com les entrevistes a informants clau, respon als objectius principals de l'estudi. En aquest sentit, com que es tracta d'una primera aproximació al fenomen i atès el seu caràcter exploratori, s'ha considerat necessària la recopilació i l'anàlisi dels informes i estudis principals que aborden les diferents manifestacions de la violència masclista envers les dones migrades i sol·licitants d'asil, tant en l'àmbit internacional com en l'europeu, l'espanyol i el català. S'ha pretès, així, oferir un panorama de les línies principals d'anàlisi que s'han seguit, així com de les conclusions que se'n poden extreure, destacant, també, els buits principals en l'estudi d'aquesta temàtica.

Amb la revisió estadística, s'ha volgut oferir una caracterització quantitativa de les violències masclistes envers les dones migrades i sol·licitants d'asil a Catalunya, amb l'objectiu de valorar la incidència i les diverses manifestacions del fenomen, així com destacar les circumstàncies en què la condició de migrada i/o refugiada suposa diferències significatives respecte a la població de nacionalitat espanyola. En aquest sentit, també es destaquen els buits que hi ha en les dades disponibles.

---

¹⁵ Amb l'objectiu de mantenir l'anonimat de les informacions facilitades, l'Annex 1 no es difondrà.

Per últim, amb les entrevistes a informants clau, s'ha procurat recopilar dades i valoracions d'interès sobre les limitacions i les dificultats a l'hora de garantir l'atenció i la protecció de les dones migrades i refugiades que estan en situació de violència masclista o l'han experimentat en algun moment de la seva vida. En aquest sentit, representa una primera valoració del fenomen que s'hauria de complementar en el futur amb un estudi sistemàtic de més abast que inclogui la participació de tots els actors implicats.

A continuació, la taula següent resumeix les diferents fases de l'estudi.

Taula 1. Fases i tasques

FASES	TASQUES
FASE 1. Disseny del projecte	• Discussió d'objectius principals, metodologia, fases i cronograma. • Elaboració del document de disseny amb l'operacionalització de les diferents activitats i tasques que cal portar a terme. • Discussió i aprovació de la proposta per part de l'ICD.
FASE 2. Desenvolupament del treball de camp	• Identificació i recopilació dels principals textos normatius, informes i textos acadèmics. • Identificació i recopilació de les principals estadístiques bàsiques disponibles. • Lectura i anàlisi de les dades i la informació recopilada. • Identificació i contacte amb informants clau. • Elaboració de guions d'entrevista. • Realització d'entrevistes. • Transcripció i anàlisi.
FASE 3. Anàlisi i elaboració de l'informe	• Discussió i anàlisi dels principals documents recopilats. • Discussió i anàlisi de les entrevistes elaborades. • Disseny de l'estructura de l'informe. • Elaboració de l'informe final. • Reunions de revisió i contrast amb l'ICD. • Incorporació de comentaris i revisió de la versió final de l'informe.

2.6. Limitacions de l'estudi

Les limitacions de l'estudi es resumeixen en els elements següents:

1. **Abast.** Aquest estudi representa una primera aproximació a un fenomen de gran complexitat i amplitud. En aquest sentit, cadascun dels aspectes que s'hi tracten podria ser objecte d'una investigació específica.
2. **Durada.** El diagnòstic que s'ofereix en aquest informe ha estat influït per l'horitzó temporal previst per a la seva elaboració, en combinació amb els recursos disponibles. En aquest sentit, cal recordar, també, que la fase final ha coincidit amb la declaració de la pandèmia per la COVID-19 i els estats d'alarma successius a Catalunya. Per aquest motiu, tant la realització d'algunes entrevistes com l'accés a informants clau s'han vist parcialment afectats.
3. **Accés als informants clau.** Tot i que es va contactar amb força informants (Annex 1), la resposta a la sol·licitud de l'equip va tenir algunes limitacions en alguns casos. Entre els motius, destaca l'absència d'informació per part de les persones contactades, a causa de la recent implantació dels serveis, de la manca de resposta als missatges electrònics reiterats, etc.
4. **Disponibilitat de dades.** Quant a les dades utilitzades, és important aclarir que s'han consultat diverses fonts amb l'objectiu de mostrar la violència masclista que viuen les dones migrades. No obstant això, convé destacar que les violències masclistes són complexes de comptabilitzar perquè no hi ha un consens pel que fa als indicadors i els criteris sobre les dades que s'han de recollir per poder fer estadístiques amb una certa fiabilitat.

A més, hi ha una gran disparitat entre l'estadística oficial, les dades recollides per les forces policials, les que provenen de l'àmbit jurídic i les que recullen les entitats de dones o les organitzacions especialitzades en intervenció.

Aquestes últimes no sempre són fiables, però són una via important per quantificar-ne la incidència i posar de manifest l'amplitud d'aquest problema social. És el cas, per exemple, de les dades procedents de les denúncies o dels serveis d'atenció de la Xarxa, que, tot i que recullen informació fefaent,

només tenen en compte els casos en què les dones denuncien o demanen ajuda.

L'equip investigador també ha tingut dificultats a causa de l'absència de dades desagregades per diferents variables, com l'origen i la situació administrativa, però també en qüestions fonamentals quan parlem de violència, com és el cas del sexe. També es detecta una manca de dades en relació amb els agressors, la qual cosa ajudaria a comprendre les situacions de violència d'una manera global.

3. LA VIOLÈNCIA MASCLISTA EN ELS PROCESSOS DE MOBILITAT INTERNACIONAL DE LES DONES

Aquest capítol ofereix una anàlisi de les principals investigacions que aborden les diferents formes de violència masclista que pateixen les dones migrants i refugiades en els seus processos de mobilitat internacional.

Els diversos elements que configuren les experiències de mobilitat internacional de les dones continuen encara avui fora del focus d'atenció pública i institucional. D'una banda, destaca l'escassetat d'estudis sobre les raons que impulsen les dones a iniciar projectes migratoris i que tinguin en compte els diferents contextos geogràfics i sociopolítics d'origen. D'altra banda, però, també són poques, encara, les investigacions que aprofundeixen en les seves experiències durant el viatge, els processos que viuen i les dificultats a què s'enfronten (Cortés, 2019; UNDP, 2019). Aquesta absència d'atenció envers la realitat de les dones es fa palesa, per exemple, en la manca de dades desagregades de dones refugiades (Freedman, 2010: 594).

Així mateix, tal com ja s'ha indicat, les particularitats de les diferents formes de violència masclista que pateixen les dones sol·licitants d'asil i migrants en les seves trajectòries de mobilitat han estat força ignorades en les anàlisis dels processos migratoris i de mobilitat internacional. Diversos estudis (Freedman, 2016; Gerard i Pickering, 2014) han destacat l'escassa atenció que els diferents actors nacionals i supranacionals presten a les realitats que viuen les dones que fugen per buscar refugi, i que pateixen diverses formes de violència masclista durant el seu pas pels diferents països de trànsit. En aquest sentit, el procés creixent de "securitització" de les fronteres (Gerard i Pickering, 2014) i un augment de les restriccions en les vies legals per a la mobilitat internacional (UNDP, 2019) estan causant un fort impacte en l'experiència migratòria de les dones i particularment en la incidència de la violència sexual i de gènere.

En aquest sentit, cal emmarcar les anàlisis dels aspectes que configuren els processos migratoris de les dones dins d'una visió més àmplia de les dimensions de gènere de cara al fet de creuar les fronteres irregularment (Cortés, 2019). Malgrat aquesta invisibilització del fenomen, la violència sexual i de gènere ha jugat, en opinió de Cortés (2019: 133), “un paper fonamental en el llarg procés de construcció del règim de mobilitat euroafricà, ja que és causa i característica del procés migratori de les dones, nenes i nens, menors no acompanyats, joves i població LGTBI que creuen diverses fronteres cap a Europa” (Cortés, 2019: 133).

3.1. Sortida i trànsit

Abans d'abordar la incidència de la violència masclista en els processos de mobilitat internacional, cal fer menció del fet que la participació de les dones en els fluxos migratoris s'ha d'analitzar en el marc de la denominada feminització de la pobresa en què se sostenen les polítiques econòmiques neoliberals (Gregori, 2009). El terme *feminització de la pobresa* fa referència, com a mínim, a tres elements (Murguialday, 2006): d'una banda, al·ludeix al creixement de la proporció de dones entre la població pobre; en aquest sentit, la feminització de la pobresa es concep com un procés –no només com un estat de coses en una conjuntura històrica particular– i hi ha una tendència que la representació desproporcionada de les dones entre els pobres augmenti progressivament. D'altra banda, el terme fa referència al biaix de gènere de les causes de la pobresa, ja que la diferència de rols i posicions d'homes i dones en la societat es relaciona amb una major incidència de la pobresa. Per últim, la posició subordinada als homes en el sistema de relacions de gènere provoca més exposició de les dones a la pobresa, a causa dels nivells d'inseguretat, precarietat i vulnerabilitat¹⁶ (Murguialday, 2006).

Per tant, en l'àmbit de l'estudi de les migracions internacionals, el procés de feminització de la pobresa se situa a la base de moltes d'aquestes experiències de mobilitat internacional. Aquest procés, a la vegada, es relaciona directament amb la

---

¹⁶ Per a una descripció més detallada del concepte i les seves implicacions, es recomana la lectura de l'entrada “Feminització de la pobresa”, elaborada per Clara Murguialday, al *Diccionario de acción humanitaria y cooperación al desarrollo*, Hegoa/UPV (2006). Accessible a: <http://www.dicc.hegoa.ehu.es/listar/mostrar/99>

incidència de situacions de violència de gènere en què es trobaven les dones. Les investigacions al respecte fan referència a la connexió entre la motivació de migrar i la de fugir de parelles o marits violents, o bé del repudi i el càstig per part de la família en cas que, després d'un embaràs, la parella els abandonés. Altres elements que expliquen la sortida del país d'origen tenen a veure amb la necessitat de fugir de matrimonis forçats o de determinades pràctiques com la mutilació genital femenina (Benavides, 2018; Moncó, 2017). Aquest conjunt de factors que hi ha a la base de l'inici dels processos migratoris està directament relacionat amb una ruptura de tradicions, models culturals i expectatives de gènere en les seves mateixes societats (Moncó, 2017; UNDP, 2019).

En contextos de conflictes armats, les dones s'enfronten a riscos addicionals de ser objectes de violència de gènere i sexual en múltiples situacions. ACNUR presenta la taula següent, adaptada de S. Purdin (2002), en què descriu els tipus de violència que poden tenir lloc en les diverses fases del cicle de refugi (UNHCR/ACNUR, 2003: 20). En aquest sentit, convé destacar el fet que la violència masclista no és un fet puntual ni circumstancial, sinó que més aviat és una pràctica que afecta de manera estructural tot el procés de fugida i fins i tot es reproduïx en el moment del retorn al país d'origen, en cas que aquesta circumstància es produeixi. D'això en deriva el fet que ens trobem davant d'un procés que està fortament arrelat en el conjunt de les societats, tot i que cal recordar que en cada circumstància, moment i lloc adopta formes diferents que convé desxifrar.

Taula 2. Tipus de violència per fases del procés migratori

FASE	TIPUS DE VIOLÈNCIA
Durant el conflicte, abans de la fugida	Abusos per part de les persones del poder; intercanvi sexual de dones; agressió sexual; violació; segrest per part de membres armats de bàndols en conflicte, incloent-hi forces de seguretat; violacions en massa i embarassos forçats.
Durant la fugida	Agressions sexuals per part de bandits, agents de fronteres, pirates; captures per al tràfic per part de traficants o comerciants d'esclaus.
Al país d'asil	Agressions sexuals; coerció; extorsió per part d'autoritats; violència sexual a infants a centres d'acollida; violència masclista; agressions sexuals a instal·lacions de trànsit, quan recullen llenya, aigua, etc.; sexe per sobreviure/prostitució forçada; explotació sexual de persones mentre busquen una situació legal al país d'acollida o accés a assistència i recursos; represa de pràctiques tradicionalment nocives.
Durant la repatriació	Violència sexual contra dones i infants que han sigut separats de les seves famílies; agressió sexual per part de les persones del poder; violació per part de bandits, agents de fronteres; repatriació forçada.
Durant la reintegració	Violència sexual contra les dones que retornen com a forma de retribució; extorsió sexual per regularitzar la situació legal; exclusió dels processos de presa de decisions; denegació o obstrucció de l'accés a recursos, al dret a documentació individual o a recuperar les seves propietats.

Font: ACNUR/UNHCR (2003). *Sexual and gender-based violence against refugees, Returnees and internally displaced persons - guidelines for prevention and response.*

Del quadre anterior, per tant, es dedueix que les dones que fugen de situacions de conflicte armat poden ser objecte d'una gran diversitat de formes de violència que cal conèixer i prevenir amb la finalitat de donar-hi una resposta adequada. Per

exemple, en el cas del conflicte sirianà, s'ha documentat l'ús de la violència sexual com a arma de guerra, de manera que, possiblement, un nombre significatiu de les dones que fugen d'aquest país i arriben a Europa han estat víctimes d'aquesta violència (Cortés, 2019; Freedman, 2016).

Tanmateix, l'experiència de patir diverses formes de violència de gènere i sexual durant el trajecte migratori no és, en cap cas, exclusiva d'aquelles dones que fugen de contextos de conflicte armat, sinó que les investigacions que s'han fet fins al moment en diferents països, així com els testimonis d'activistes, advocats i organismes internacionals, posen de manifest que és una pauta comuna en l'experiència migratòria de les dones.

Les diferents investigacions que s'han revisat per elaborar aquest informe ens permeten oferir una caracterització que, tot i que no és exhaustiva, sí que presenta la diversitat de formes de violència masclista que les dones experimenten durant el procés migratori.

En primer lloc, hi ha el tràfic amb finalitat d'explotació sexual. En aquest sentit, l'estudi que va fer UNICEF l'any 2017 reflecteix la violència i l'explotació que pateixen les dones i les nenes quan creuen el mar Mediterrani central des del nord d'Àfrica fins a Itàlia (UNICEF, 2017). A Espanya, l'experiència de CEAR ha posat de manifest que moltes dones arriben de la mà de màfies de tràfic amb finalitats d'explotació sexual, que els faciliten el viatge a canvi del pagament d'un deute (vegeu, també, Plataforma CEDAW Sombra, 2019; UNDP, 2019). D'acord amb els testimonis recollits per CEAR (Díez, citada a Benavides, 2018), durant l'any 2018 l'organització va registrar un augment de les arribades per les costes del sud d'Espanya, així com de dones migrants. Moltes d'elles ja formaven part de xarxes de tràfic amb finalitat d'explotació sexual en arribar (recollit també a Plataforma Sombra CEDAW, 2019). Tanmateix, l'organització planteja les dificultats que hi ha a l'hora d'identificar-les, ja que, en arribar, són rebudes per la policia nacional i no és fàcil disposar d'un espai adequat en què la dona es pugui sentir en un context propici per compartir la seva història. Per aquest motiu, molts casos de tràfic passen desapercebuts per les autoritats. Un comunicat de la Plataforma CEDAW Sombra España 2019 fa referència a aquest cas particular: "Davant d'aquesta realitat, els

procediments d'acollida i els serveis de suport a persones migrants requereixen la coordinació necessària entre autoritats governamentals i garanties jurídiques en alguns dels ports. No hi ha un protocol unificat i cada dona pot tenir procediments de resposta diferents. La detenció és una eina habitual, i les dependències portuàries no tenen les condicions adequades, així com les instal·lacions i els calabossos on aquestes persones són detingudes”.

En segon lloc, les circumstàncies que, durant el trajecte, poden incrementar la vulnerabilitat de les dones davant de diferents formes de violència sexual són diverses. Els companys de viatge, els traficants de persones, les autoritats dels centres de detenció, la policia i els guardacostes, etc., en són alguns dels potencials perpetradors (Cortés, 2019; Plataforma CEDAW Sombra, 2019; UNDP, 2019). Com a resultat, de vegades arriben embarassades o amb criatures nascudes fruit de les violacions de què han estat víctimes durant el trajecte (Benavides, 2018; Plataforma CEDAW Sombra, 2019).

Figures com la dels anomenats “marits de viatge”, que “protegeixen” les dones d’altres homes a canvi de sexe forçat, han sigut identificades en diverses investigacions (Díez a Benavides, 2018; Cortés, 2019). La necessitat de recórrer al treball sexual durant el trajecte migratori, particularment quan les dones es veuen abocades a creuar les fronteres de manera il·legal, també s’ha indicat en els estudis (Gerard i Pickering, 2014; UNDP, 2019). Una altra figura que s’ha identificat a la frontera sud d’Espanya és la dels anomenats “intermediaris”, que normalment són antics migrants, homes, que, després de no aconseguir creuar la frontera i arribar a Espanya, fan servir els seus coneixements i contactes per facilitar als altres l’entrada a Europa. El factor clau que cal destacar de cara al tractament d’aquesta gran quantitat d’actors que operen en el trajecte migratori és el fet, assenyalat molt encertadament per Cortés (2019), que “el control de les fronteres i de l’accés a creuar la frontera és en mans dels homes, siguin membres de les forces de seguretat estatals espanyoles o marroquines, siguin intermediaris diversos. Això és fonamental per entendre que les vides en contextos fronterers se situen en un ordre social i de gènere que es reproduïx a ambdós costats de la frontera” (Cortés, 2019).

Aquest fort arrelament de les diferents formes de violència contra les dones en un ordre de gènere que transcendeix contextos i cultures també s'observa en l'experiència de les dones refugiades en camps de refugiats o, de manera més àmplia, als països de destí (Cortés, 2019; Baklaciog˘lu, 2017). Baklaciog˘lu (2017) descriu la situació de les dones sirianes que viuen a Turquia centrant-se en diferents formes de violència estructural, com l'econòmica, la psicològica o la institucional. Per exemple, l'estudi explica que les dones sirianes no tenen accés als seus drets, perquè la majoria no té registre personal ni cap targeta, sinó que són registrades com a membres d'una família. Per tant, els serveis socials o sanitaris es proporcionen a partir d'aquesta targeta o registre familiar, que normalment és controlat per l'home de la família. Com a resultat, les dones que es troben en una situació de violència de parella o domèstica no tenen oportunitats de sol·licitar ajuda a les autoritats públiques. Així mateix, utilitzen arguments relatius a les diferències culturals o a la privacitat (Baklaciog˘lu, 2017: 44-45).

L'estudi també fa referència a la situació de pobresa a què moltes dones s'enfronten, arran de processos discriminatoris, les dificultats d'accés a feines legals o la reproducció de discursos que emfatitzen la vulnerabilitat i la manca de poder de les dones refugiades sirianes. Això porta a una construcció i reproducció de rols de gènere que emfatitzen l'hegemonia masculina (Baklaciog˘lu, 2017: 47).

L'assetjament sexual al lloc de feina és una altra de les manifestacions de violència a què s'enfronten aquestes dones refugiades (Baklaciog˘lu, 2017: 51).

La violència, per tant, es constitueix, es reproduïx i se sosté a través d'institucions, pràctiques i discursos (Hyndman, 2004). En definitiva, l'experiència de creuar les fronteres internacionals per part de les dones migrants i refugiades té un impacte doble en l'ordre social de gènere: per una banda, les dinàmiques de la violència sexual i de gènere que hem anat assenyalant plantegen una permanència i un enfortiment de les jerarquies sexuals; d'altra banda, però, els processos de mobilitat internacional que porten a terme les dones desafien el règim de gènere que obstaculitza i penalitza aquesta mateixa mobilitat (Cortés, 2019: 138).

3.2. La resposta institucional a les violències masclistes en les dones migrades i sol·licitants d'asil

Cal tenir present que el col·lectiu de dones migrades i refugiades és heterogeni, però hi ha elements comuns relacionats amb el vessant econòmic, social, jurídic, administratiu i lingüístic que incrementen el grau de vulnerabilitat envers les violències masclistes (Ehceburúa, 2010). Aquesta doble victimització les situa en un entorn en què hi ha factors de risc específics per a aquelles dones en situació de violència que es troben en una situació administrativa irregular o que han arribat al territori per un procés de reagrupament familiar, ja que aquestes condicions poden limitar-ne l'autonomia.

Al llarg d'aquest apartat es desgranen els aspectes clau que han marcat la resposta institucional davant les manifestacions principals de la violència masclista, en concret, la violència de parella i la violència en l'àmbit social o comunitari. Es farà, així mateix, una primera aproximació a la violència en l'àmbit laboral, particularment en el servei domèstic i els treballs de cures.

3.2.1. Violència en l'àmbit de la parella

És important analitzar la nacionalitat com un factor que pot intensificar la situació de vulnerabilitat de les dones, ja que afecta directament els seus recursos de protecció i també pot reduir-ne la capacitat de trobar alternatives de canvi davant d'una situació de violència en l'àmbit de la parella. Cal afegir, també, que les dones migrants es troben en un context institucional que, en un percentatge elevat, reproduïx prejudicis i actituds racistes i poc empàtiques enfront de la situació que viuen les dones migrades en situació de violència masclista (AIETI, 2018).

En l'estudi d'Arnoso et al. (2012) es desenvolupa un conjunt de factors de risc que converteixen les dones migrants en un grup que veu vulnerats més freqüentment els seus drets de protecció davant de situacions de violència masclista en l'àmbit de la parella. En primer lloc, les autores fan referència a la situació administrativa. En aquest sentit, cal tenir en compte que els permisos de residència s'han de renovar en els terminis establerts fins a obtenir la residència permanent. En el cas de les dones en situació de violència, si tenen un permís independent, és a dir, no depenen

administrativament de l'agressor, en principi no tindria impacte. Per tant, la ruptura de la relació no afecta la seva situació administrativa. No obstant això, podrien tenir problemes per canviar de província o de feina, ja que la targeta inicial pot tenir limitacions geogràfiques i d'activitat. Les situacions administratives dependents tenen un risc diferent. És el cas dels permisos vinculats a la parella, tant per a les famílies de ciutadans comunitaris com per a les reagrupades, o la situació de les dones estrangeres que es troben en situació irregular. D'aquest últim cas ens n'ocuparem més detalladament a continuació. Les dones migrants reagrupades víctimes de violència en l'àmbit de la parella, segons la reforma de la Llei d'estrangeria de 2009, obtindrien una targeta de residència i de feina independent un cop dictada al seu favor una ordre judicial de protecció o, al seu defecte, quan hi hagi un informe del Ministeri Fiscal que indiqui l'existència d'indicis de violència. En aquest cas, com en el de les dones en situació irregular, la dependència de l'ordre de protecció i, per tant, de la denúncia, o d'un informe del Ministeri Fiscal, pot suposar dificultats en la protecció dels seus drets. En relació amb aquest cas particular, i pel que fa a les dones migrants en situació administrativa irregular, però aplicable, també, a aquest cas, Merino (2017: 123) proposa que s'admetin altres certificacions per constatar els indicis de violència com els que emeten les Unitats de Valoració Integral o els Serveis d'Atenció a la Víctima del Delicte. En segon lloc, es fa referència a la dependència emocional i/o econòmica de l'agressor: l'absència de xarxes més enllà de la parella, les dificultats per trobar habitatge, la precarietat econòmica, etc., poden dificultar la presa de decisions. Per últim, també s'al·ludeix al desconeixement de la legislació, dels recursos de protecció actuals o fins i tot a la por que, com a resultat de la denúncia, la parella sigui expulsada del país.

Respecte a les dificultats pel que fa a l'accés a prestacions i serveis per a la seva integració social i autonomia, l'estudi fa èmfasi en les dificultats d'accés a l'habitatge, sigui residencial o d'urgència, per alguns requisits exigits i les limitacions quant a la seva durada, sigui en habitatge lliure, per les dificultats que, molt sovint, ha d'afrontar la població estrangera (Arnoso et al. 2010: 187). Així mateix, menciona la desinformació que hi ha en els serveis d'atenció telefònica, en molts casos proporcionats per empreses privades que, de vegades, confonen i espanten les dones que hi recorren en facilitar informació errònia (Arnoso et al. 2012: 188).

Un altre element que es menciona és l'escàs caràcter empoderador i capacitador dels serveis i els professionals, que tendeixen a incrementar la dependència (Arnoso et al. 2012: 188). Sobre els serveis policials, la situació emocional en què es troben les dones quan entren en contacte amb els agents pot dificultar la comprensió de la informació rebuda. Les qüestions de l'idioma també són crucials, sobretot en contextos en què no hi ha intèrprets presencials o mediadores interculturals i, en aquest cas, pel desconeixement per part dels agents de les implicacions de la Llei d'estrangeria en el cas de dones estrangeres (Arnoso et al. 2012: 190).

3.2.1.1. Dones migrades en situació administrativa irregular

La situació d'irregularitat administrativa és un dels majors obstacles en els itineraris d'atenció i recuperació de moltes dones en situació de violència masclista. En aquest sentit, en opinió de diverses autores, la regulació actual contra la violència masclista és insuficient per assegurar la protecció efectiva d'aquests drets quan les víctimes són dones migrades en situació administrativa irregular (Arnoso et al., 2012: 170; Bodelón, 2013; Merino, 2017: 109).

La condició d'irregularitat estableix diferències profundes en el nivell que la protecció institucional pot oferir a les víctimes. El mateix Parlament Europeu, en la Resolució 2006/2010 (INI), expressa que les dones migrades en situació irregular corren particularment el risc que se'ls deneguin els drets fonamentals, així com de patir violència institucional i ser revictimitzades per un sistema que no acaba de saber com encaixar-les.

En aquesta línia, també hi ha els informes d'Amnistia Internacional (2003, 2005, 2007), que assenyalen que la condició d'irregularitat de moltes de les dones migrades víctimes de violència les fa objecte de mesures restrictives que impacten fortament en les seves decisions.

Les dones en situació administrativa irregular estan exposades a distincions arbitràries que les exclouen de l'accés a ajudes econòmiques perquè no tenen permís de residència. La triple condició de "dones", "migrades" i "indocumentades" fa que encara els sigui més difícil que per a la resta de dones escapar-se de les espirals de violència masclista. Tal com sosté Amnistia Internacional (2005), la seva

condició d'irregularitat, d'una banda, les fa objecte de mesures restrictives que impacten en les seves oportunitats d'accés a la protecció dels seus drets humans. D'altra banda, com que no tenen permís de feina i són excloses de l'accés a les ajudes econòmiques, viuen situacions de forta dependència econòmica de l'agressor.

En la investigació *Més enllà del paper. Fer realitat la protecció i la justícia per a les dones davant la violència en l'àmbit familiar*, Amnistia Internacional (2005) va recollir casos de dones en situació administrativa no regularitzada que van exposar la seva por a acudir a les autoritats i van narrar experiències especialment adverses a l'hora de buscar protecció dels funcionaris i els agents. De la mateixa manera, l'organització va recollir informació procedent d'autoritats i persones encarregades de serveis especialitzats en matèria de violència de gènere, algunes de les quals van confirmar criteris d'exclusió o tractes diferents envers les dones estrangeres perquè no tenien permís de residència.

La interposició d'una denúncia per violència masclista seria un cas paradigmàtic. Denunciar davant de les forces i cossos de seguretat de l'Estat suposa evidenciar la seva situació d'irregularitat administrativa. Moltes vegades, la por a l'obertura d'un expedient sancionador segons la normativa d'estrangeria no només és un obstacle per sortir de la situació de violència, sinó també un factor que contribueix a invisibilitzar els abusos que pateixen aquestes dones. Malgrat el canvi normatiu que va tenir lloc el 2009, la legislació encara imposa la condició d'immigrant sobre la condició de víctima, és a dir, la Llei d'estrangeria fa que la irregularitat administrativa prevalgui enfront de la garantia dels seus drets en el marc de la LO 1/2004 (Arnoso et alia, 2012; Bodelón, 2013; Merino, 2017).

Així, l'article "La denúncia i el silenci: dues estratègies de les dones per lluitar contra la violència masclista" (Bodelón, 2013: 128) identifica el marc normatiu d'estrangeria com una de les barreres per a la protecció de les dones migrants en situació irregular víctimes de violència de gènere. L'autora indica que "malgrat les reformes recents, la Llei d'estrangeria actual estableix l'obertura d'expedient d'expulsió a les dones migrants en situació irregular que, després de denunciar per violència de

gènere, no aconsegueixin acreditar els fets en el procés penal” (Bodelón, 2013: 128).

Tal com apuntàvem, la Llei d'estrangeria es modifica l'any 2009 amb l'objectiu de resoldre la col·lisió entre les dues legislacions a favor de la víctima. Tanmateix, la regulació condueix a postergar el procediment administratiu. És a dir, la denúncia de violència per part d'una dona immigrant en situació irregular comporta la suspensió del procediment d'expulsió, que queda supeditat a la resolució del procés penal. Així, la llei estableix l'obertura d'un expedient d'expulsió si, després de denunciar per violència de gènere, no s'aconsegueix acreditar els fets en el procés penal (Bodelón, 2013; Merino, 2017).

Un altre aspecte rellevant que cal destacar sobre aquesta protecció és la possible conculcació del dret fonamental a una tutela judicial efectiva. En la regulació vigent, no s'especifica si la sentència condemnatòria ha de tenir caràcter ferm, cosa que pot provocar que el procediment d'expulsió es reiniciï fins i tot quan no hi hagi cap sentència ferma en el procés penal per violència.

Per tant, tot i els canvis legislatius i la manca d'estudis empírics en la matèria, és possible que el temor a l'expulsió segueixi sent un factor desincentivador de la denúncia per part de les dones migrants en situació irregular. Això comportarà que aquestes no puguin gaudir dels recursos ni els drets recollits a la llei (Merino, 2017). En concret, ens referim a les ajudes econòmiques que es contemplen a la llei i que, en funció del tipus, exigeixen una ordre de protecció i excepcionalment l'informe del fiscal, o bé un informe dels serveis públics de treball, cosa que en si mateixa és molt difícil d'assolir si ens trobem davant de situacions d'irregularitat administrativa (Arnosó et al., 2012; Merino, 2017).

Seguint Merino (2017), “d'això es desprèn que les estratègies de protecció i seguretat i el respecte envers els drets de les víctimes depenen més de la regulació d'estrangeria que de la normativa per a l'eliminació de la violència” (Merino, 2017: 122).

Per últim, cal assenyalar que, a més de la seva pròpia situació administrativa, les dones migrants també valoren la de la seva parella i les repercussions que hi tindria la possible denúncia. Això també passa si han començat un procés de reagrupament dels seus fills i filles, amb la por que, en decretar-se una ordre de protecció i en deixar de residir junts els cònjuges, es desestimi la seva petició de reagrupament familiar (Arnoso et al., 2012).

D'altra banda, en el context de la lluita contra la violència masclista, els serveis sanitaris juguen un paper fonamental a l'hora de detectar dones en possibles situacions de violència. Dins d'aquests serveis, l'atenció primària juga un rol essencial. L'enquesta elaborada per l'European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)¹⁷ mostra que les dones en situació de violència contacten més sovint amb personal sanitari que no pas amb la policia o altres serveis, per la qual cosa l'informe afirma que els professionals de la salut juguen un paper important en la identificació i la canalització dels casos de violència masclista. Des dels serveis sanitaris es pot jugar un paper crucial, ja que la majoria de les dones hi entren en contacte en algun moment de la seva vida (consultes a petició i preventives, embaràs, part, atenció mèdica dels fills i filles, cura de les persones grans, etc.). A més, les dones que pateixen qualsevol forma de violència masclista acudirán més sovint als serveis sanitaris, en particular a Atenció Primària, Urgències, Obstetrícia i Ginecologia i Salut Mental (ICD, 2012: 35-36).

El RDL 16/2012, de 20 d'abril, de mesures urgents per garantir la sostenibilitat del Sistema Nacional de Salut i millorar la qualitat i la seguretat de les seves prestacions, va restringir l'accés regular als serveis d'atenció primària a les dones migrants en situació irregular i, com a resultat, la possibilitat de detectar casos de violència de gènere es va limitar significativament. L'informe *REDES Registro Estatal para la Denuncia de la Exclusión Sanitaria*, publicat el setembre del 2014 per Yo Sí Sanidad Universal i la Sociedad Madrileña de Medicina de Familia y Comunitaria (SoMaMFYC), recollia l'intent d'emissió de factures a víctimes de

---

¹⁷ Els resultats de l'enquesta de la FRA sobre la violència contra la dona es basen en entrevistes personals a 42.000 dones dels 28 estats membres de la UE, amb una mitjana de 1.500 entrevistes per país. Els resultats són representatius de les experiències i les opinions de dones d'entre 18 i 74 anys residents a la UE. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_es.pdf

violència de gènere després d'acudir als serveis sanitaris per fer un part de lesions. Tot i que Catalunya va aprovar la Llei catalana 9/2017 d'universalització de l'assistència sanitària¹⁸ i, posteriorment, l'Estat espanyol, el RDL 7/2018, de 27 de juliol, sobre l'accés universal al Sistema Nacional de Salut,¹⁹ que suposadament recuperava la sanitat universal. Encara avui hi ha disfuncions que restringeixen l'accés als serveis sanitaris de la població en situació irregular. Així ho acredita l'*Informe sobre la exclusión sanitaria* a un any del RDL 7/2018 sobre l'accés al Sistema Nacional de Salut.²⁰

Mentre no hi hagi una normativa ni informació clara respecte a la preeminència de la protecció dels drets humans de les dones, sense cap obstacle ni discriminació en funció de la situació administrativa de les víctimes, les dones en situació irregular seguiran sent més “invisibles” que la resta de dones. I la violència masclista i institucional a què es veuen exposades quedarà més sovint impune.

3.2.2. Violència en l'àmbit social o comunitari

En aquest apartat es tractarà el tràfic amb finalitat d'explotació sexual, la mutilació genital femenina i els matrimonis forçats.

3.2.2.1. Tràfic amb finalitat d'explotació sexual

Per tràfic de persones s'entén “la captació, el transport, el trasllat, l'acollida o la recepció de persones, recurrent a l'amenaça o a l'ús de la força o altres formes de coacció, al rapte, al frau, a l'engany, a l'abús de poder o d'una situació de vulnerabilitat o a la concessió o la recepció de pagaments o beneficis per obtenir el consentiment d'una persona que tingui autoritat sobre una altra, amb finalitat d'explotació. Aquesta explotació inclourà, com a mínim, l'explotació de la prostitució aliena o altres formes d'explotació sexual, els treballs o serveis forçats, l'esclavitud o les pràctiques anàlogues a aquesta, la servitud o l'extracció d'òrgans” (Convenció de les Nacions Unides contra la Delinqüència Organitzada Transnacional).

---

¹⁸ <https://www.boe.es/eli/es-ct/l/2017/06/27/9>

¹⁹ <https://www.boe.es/eli/es-rdl/2018/07/27/7>

²⁰ <https://yosisanidaduniversal.net/materiales/informes/informe-sobre-la-exclusion-sanitaria-un-ano-despues-del-rdl-7-2018>

En aquest apartat ens centrarem exclusivament en el tràfic amb finalitat d'exploració sexual. Aquesta forma de violència té un caràcter multidimensional i de gran complexitat i, a més, hi ha pocs estudis científics fins al moment que analitzin aquest fenomen. Això planteja reptes de cara a la intervenció professional i la necessitat de plantejar polítiques socials de protecció.²¹ Tanmateix, a partir dels informes i els pocs estudis que hi ha al respecte es poden recopilar algunes idees rellevants que permeten iniciar una reflexió sobre aquesta realitat i buscar la manera més adequada d'abordar aquest problema social tan complex.

El marc legal europeu de protecció de les víctimes de tràfic s'ha construït en dos àmbits: d'una banda, en el marc del Consell d'Europa, a partir de l'adopció del Conveni de Varsòvia, el seguiment del qual és a càrrec d'un equip independent, el Grup d'experts sobre la lluita contra el tràfic d'éssers humans (GRETA, per les seves sigles en anglès), que elabora informes d'avaluació periòdics dels països firmants. D'altra banda, en el marc de la Unió Europea, en què s'ha desenvolupat una normativa específica com la Directiva de prevenció i lluita contra el tràfic d'éssers humans i la protecció de les víctimes i la Directiva relativa a l'expedició d'un permís de residència a nacionals de tercers països que siguin víctimes del tràfic d'éssers humans (Santos, 2019).

Addicionalment, hi ha altres textos que fan referència explícita a les víctimes del tràfic, com la Directiva de víctimes o la legislació del Sistema Europeu Comú d'Asil (SECA), al qual pertany la Directiva d'acollida, que estableix uns estàndards comuns per a l'acollida de sol·licitants d'asil, i el Reglament de Dublín, que defineix el país responsable de l'examen de la sol·licitud d'asil i té un impacte considerable en les víctimes del tràfic, ja que poden estar subjectes a trasllats entre països. A continuació, se'n resumeixen alguns dels aspectes més rellevants:

---

²¹ Soria, M. A., De Sayve, A., Romeo, M., Yepes, M. i Lovelle, I. *The perspective of professionals on the process for victims of sex trafficking in Spain*. Informe elaborat en el marc del projecte Psychological Health Impact of THB for sexual exploitation on female victims (PHIT). Accessible a <http://www.phit.ub.edu/es/resultados/> [Accedit: 20 febrer 2020]

1. Per començar, convé destacar el fet que, d'acord amb les anàlisis que s'han fet fins al moment i en línia amb el que passa en altres àmbits de les polítiques públiques, hi ha una bretxa entre la normativa i la seva aplicació. Per això, malgrat que tant la legislació europea com l'espanyola reconeixen la protecció de les supervivents del tràfic amb finalitat d'explotació sexual, cal obtenir informació que permeti conèixer en quina mesura aquesta normativa s'està aplicant i quin impacte concret té en l'accés als seus drets (Santos, 2019). Tal com hem indicat, els estudis empírics són molt limitats i les seves conclusions destaquen una varietat d'elements sobre els quals caldria aprofundir per tal de donar una resposta integral a aquesta qüestió.
2. Un altre element, que no és exclusiu del tràfic, sinó que acompanya el conjunt de la població refugiada, és la limitació del sistema actual d'acollida. Els últims anys hi ha hagut un increment de l'arribada de població sol·licitant d'asil, cosa que ha derivat en el col·lapse d'un sistema extremadament precari que, anys enrere, atenia una població molt limitada. Com a resultat, encara avui en dia no hi ha recursos especialitzats per garantir una acollida digna d'acord amb els drets de les persones sol·licitants d'asil i, en menor mesura, que responguin a les necessitats particulars de les víctimes del tràfic, per a l'avaluació de les quals no hi ha cap mecanisme establert (Santos, 2019).
3. També en aquest àmbit, hi ha una preeminència en l'ús de la normativa associada a la Llei d'estrangeria enfront de l'abordatge de les víctimes potencials del tràfic des de la protecció internacional, és a dir, en la seva concepció com a sol·licitants d'asil que les emmarcaria dins de la Llei d'asil. D'això en deriva una freqüent vulneració dels drets de les dones que es troben en situació de tràfic amb finalitat d'explotació sexual. És cert que, fins fa uns anys, les víctimes del tràfic quedaven excloses dels procediments de protecció internacional fins que, a finals del 2016, la situació es va modificar, cosa que es va traduir en el fet que des d'aquell moment diverses dones víctimes del tràfic amb finalitat d'explotació sexual van aconseguir protecció internacional (Barrio et al., 2019; Santos, 2019). Malgrat aquesta modificació, encara en l'aplicació pràctica sovint s'obvien les necessitats particulars que poden tenir les víctimes del tràfic. No està prou estesa la motivació de la persecució de gènere com a motiu de concessió d'asil (Plataforma Sombra CEDAW, 2019).

4. Problemes en la identificació. Els problemes per a una identificació adequada de les víctimes potencials del tràfic s'estan assenyalant sistemàticament en diferents informes (Barrio et al, 2019; GRETA, 2018; Santos, 2019). N'és un exemple la situació que té lloc als centres de detenció d'estrangers (CIE, a Barcelona n'hi ha un a la Zona Franca), i és que els informes i els estudis de diverses ONG (Informe Pueblos Unidos,²² 2016, 2017; Women's Link, 2012) assenyalen que hi van detectar víctimes potencials de tràfic tancades. Un exemple recent que confirma aquesta conclusió és la deportació de dues joves vietnamites, víctimes potencials de tràfic amb finalitat d'explotació sexual, denunciada per CEAR el passat 31 d'octubre del 2019.²³ Per tant, sembla que els protocols actuals no estan afavorint una identificació de les necessitats de protecció de les víctimes de tràfic (Barrio et al. 2019).
5. Priorització de l'aplicació de la llei enfront d'un enfocament centrat en la "víctima" i aproximació al fenomen del tràfic des d'un marc de legislació penal i de control migratori (Scherrer, 2016: 215). En relació amb el que s'ha comentat anteriorment, el focus es posa sobre la persecució criminal dels perpetradors més que no pas en els drets i les necessitats de les dones. En aquest sentit, tot i que les directives europees no connecten el procediment de persecució penal amb la necessitat que la víctima informi o denunciï, a la pràctica aquesta circumstància juga un paper crucial.²⁴ La legislació espanyola recull, en el cas de les víctimes de tràfic en situació irregular, la suspensió de l'expedient sancionador o de l'execució de l'expulsió o devolució, si hi ha indicis raonables que la persona pot ser víctima del tràfic. Això va acompanyat d'un període de restabliment i reflexió de 90 dies, i l'expedició d'una autorització d'estança durant aquest temps. Malgrat aquestes prescripcions jurídiques, s'ha observat un nombre escàs de dones que es beneficien del període de restabliment i reflexió (Nuño, 2017: 179), així com un baix nombre d'identificacions.

²² *Vulnerables vulnerabilizados. Informe CIE 2015 (2016) i Informe CIE 2016 (2017).*

²³ <https://www.cear.es/la-devolucion-de-las-dos-jovenes-vietnamitas-un-clamoroso-paso-atras-en-la-lucha-contra-la-trata/>

²⁴ Khadraoui, L. i Rijken, C. *Secondary victimization of trafficking victims and law enforcement interventions. Theoretical framework.* Document elaborat en el marc del projecte *Psychological Health Impact of THB for sexual exploitation on female victims* (PHIT). Accessible a <http://www.phit.ub.edu/es/resultados/> [Accedit: 20 febrer 2020]

6. La desconfiança envers les víctimes. L'absència de coneixement especialitzat sobre la situació que experimenten les víctimes del tràfic porta, de vegades, a desacreditar-ne el testimoni sobre la base que la descripció de la situació que han viscut no és coherent. Tanmateix, aquesta desconfiança parteix d'un desconeixement de les necessitats psicològiques de les víctimes i dels traumes que una situació de danys i d'explotació durant un temps prolongat pot haver provocat.²⁵ Així mateix, s'ignora el fet que moltes d'aquestes dones poden estar condicionades per la por a ser repatriades si es troben en situació irregular, així com per la necessitat de pagar un deute que han adquirit o les amenaces contra la seva família, entre altres elements (Santos, 2019). De nou, l'èmfasi en els procediments criminals porta a l'absència de serveis d'assistència i suport que responguin a les necessitats psicològiques de les víctimes.
7. Els diferents actors implicats en el procés d'identificació. Tot i que en el procés d'identificació hi participen tant ONG com les forces policials, els serveis d'assistència i els centres mèdics, a l'estudi *Psychological Health Impact of THB for sexual exploitation on female victims* (PHIT) s'indica que són les ONG les que estan més ben posicionades per establir un contacte inicial amb la víctima, gràcies a la seva especialització, experiència i interès en el benestar de la persona. Això contrasta amb el paper de la policia, que, com s'ha assenyalat anteriorment i es corrobora en aquest estudi, té com a objectiu fonamental desmantellar les xarxes de tràfic sexual.²⁶ En aquest sentit, és clau destacar que, mentre que altres dones que sobreviuen a diferents formes de violència masclista es consideren víctimes, aquelles que són migrants irregulars o estan en situació de tràfic es conceben com a criminals. Altres actors importants en la identificació de les víctimes poden ser els serveis d'atenció sanitària. Ara bé, d'una banda, cal tenir en compte que, en alguns casos, i malgrat els canvis normatius que s'han mencionat, l'accés a l'atenció sanitària encara és limitat, i, de vegades, les professionals no tenen els coneixements adequats per detectar les situacions de tràfic. L'informe de Soria et al.²⁷ destaca la necessitat d'afavorir processos de

---

²⁵ Ibídem.

²⁶ Ibídem nota 23.

²⁷ Ibídem nota 23.

formació tant en les forces i cossos de seguretat de l'Estat com en el col·lectiu de professionals sanitaris. En aquest mateix estudi es destaca la publicació, el novembre del 2017, d'un protocol comú sobre la resposta sanitària a la violència de gènere dins del sistema públic de salut (Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, 2017). L'objectiu del nou annex és detectar casos de tràfic de persones amb finalitat d'explotació sexual, considerant el tema com a violència de gènere, independentment del presumpte agressor.²⁸

8. Risc de victimització. Durant el procés de detecció i identificació, la intervenció dels professionals pot causar un dany psicològic per a la víctima, cosa que s'anomena victimització secundària. Aquesta circumstància es deu, entre altres aspectes, a elements que ja hem anat comentant anteriorment, com l'absència d'una llei integral de desenvolupament d'un sistema comprensiu que permeti evitar que la víctima de tràfic hagi de repetir valoracions i declaracions en diferents moments.²⁹ Així mateix, el sistema manté les persones en condició d'investigades, cosa que en dificulta la recuperació (Barrio et al., 2019).
9. Etnocentrisme. El desconeixement de les particularitats culturals i de les diferents reaccions limita les intervencions. La persistència d'un enfocament etnocèntric pot comportar una revictimització.³⁰
10. Els estudis analitzats posen de manifest la limitació dels recursos disponibles, així com l'absència d'informació sobre els que ja existeixen.³¹ En aquest sentit, destaca l'escassa comunicació i coordinació entre les diferents agències implicades (Plataforma Sombra CEDAW, 2019; Santos, 2019). Així mateix, amb l'objectiu de millorar els programes i les intervencions actuals, l'estudi de Soria et al. destaca la necessitat de construir una relació de confiança amb la dona que és víctima potencial. Per fer-ho, es proposa la creació de la figura de la mediadora cultural, una dona supervivent d'una situació de tràfic que treballa amb les ONG per donar suport a altres víctimes

---

²⁸ *Ibíd*em nota 23.

²⁹ *Ibíd*em nota 23.

³⁰ *Ibíd*em nota 23.

³¹ *Ibíd*em nota 23.

durant tot el procés, des de la detenció fins a la reincorporació a la societat i al mercat laboral.³²

11. L'ideal de víctima. Una última qüestió d'interès té a veure amb la visió estereotipada que es té de les víctimes potencials, així com les implicacions que té en el procés el fet que la dona no compleixi amb aquest ideal. Aquest aspecte s'abordarà de manera més detallada al final d'aquest apartat atesa la seva rellevància, no només en el cas de les dones en situació de tràfic, sinó també en el cas d'altres dones migrants i sol·licitants d'asil que es veuen afectades per altres formes de violència masclista.³³

3.2.2.2. Mutilació genital femenina

Tal com s'indica en el document *Mutilació genital femenina. Informe d'avaluació del model d'atenció de la Generalitat de Catalunya (2002-2018)*, Catalunya és la comunitat autònoma que concentra més població procedent dels 28 països de l'Àfrica subsahariana que practiquen la MGF (2019: 4). Amb l'objectiu d'oferir una aproximació inicial a aquest fenomen i la seva incidència a Catalunya, farem servir les anàlisis i les conclusions recollides en aquest document.³⁴

La MGF és una pràctica tradicional amb fortes arrels ancestrals i socioculturals que afecta la salut de les dones i les nenes. L'Organització Mundial de la Salut (OMS) la defineix com “tots els procediments que, de manera intencional i per motius no mèdics, alteren o lesionen els òrgans genitals femenins” (OMS, 2016).

A Catalunya, el protocol d'actuació per prevenir la MGF comença a la província de Girona i és presentat per la Generalitat de Catalunya l'any 2002. La Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista, comporta l'aparició de nous protocols sobre la MGF encaminats a donar resposta a aquest fenomen des d'un enfocament de violència masclista.

---

³² Ibídem nota 23.

³³ Ibídem nota 26.

³⁴ https://mgf.uab.cat/esp/scientific_publications/informe_mitramiss_2018_full.pdf

La llei 5/2008 defineix la MGF, o el risc que es practiqui, com “qualsevol procediment que impliqui o pugui implicar una eliminació total o parcial dels genitals femenins o hi produeixi lesions, encara que hi hagi consentiment exprés o tàcit de la dona”. Com a novetat, s’actualitza el marc legal vigent i s’hi afegeix l’article 149.2 del Codi penal, en què s’especifica que la MGF és un delict de lesions, i s’aprova la Llei orgànica 3/2005, que permet la persecució extraterritorial de la pràctica. Una altra novetat és el detall dels diferents nivells d’actuació, ja que s’estableixen cinc estadis d’intervenció (Mangas, 2017: 290-302):

1. **Prevenió:** incorpora activitats d’informació i formació dirigides a professionals en matèria de MGF; accions d’informació i educació sanitària dirigides a la ciutadania mitjançant activitats comunitàries desenvolupades des dels serveis d’atenció primària, en xarxa amb la comunitat i les associacions; activitats d’edició de materials informatius, i l’educació sanitària a les famílies i les nenes.
2. **Detecció:** s’involucren, per ordre, tots els agents implicats, com, per exemple, salut, seguretat, educació, serveis socials, atenció a menors en risc, associacions per a la prevenció de la MGF, entre d’altres.
3. **Atenció no urgent:** s’activa un cop detectada una MGF. Són motius d’atenció i de valoració del risc el fet de pertànyer a una ètnia que practica la MGF, pertànyer a una família o grup familiar que la practica i/o la imminència d’un viatge o vacances al país d’origen.
4. **Atenció urgent:** s’activa un cop s’han valorat els factors de risc i hi ha una situació de risc imminent que es perpetri la pràctica, o bé quan la nena viatja al seu país d’origen i torna amb una MGF practicada.
5. **Recuperació:** implica garantir una atenció holística a les seqüeles tant físiques com psicològiques de la nena i, de manera eventual, fer una intervenció quirúrgica per revertir-ne les seqüeles.

L’Institut Europeu per a la Igualtat de Gènere (EIGE) va publicar l’any 2013 un informe sobre bones pràctiques per a l’abordatge de la MGF en què criticava l’absència d’avaluació en relació amb l’eficàcia i l’impacte del protocol, després de més de deu anys en funcionament. L’informe incideix en dos aspectes que es recullen i es corroboren en la tesi doctoral de Mangas (2017: 17):

1. Cal millorar la formació i la sensibilització del personal d'atenció primària en salut (sobretot en els serveis de pediatria).
2. El protocol s'ha convertit en una eina de protecció i no de prevenció, que evita el dany sense tenir-ne en compte les conseqüències.

L'ICD i el Departament de Salut deleguen l'actuació en matèria de prevenció als departaments d'Immigració i Interior, centrats en el control i la criminalització. El model de la Generalitat converteix la MGF en una de les pràctiques més problemàtiques i més mal resoltes del territori català, derivades del contacte intercultural (La Barbera, 2009, citat a Fernández, 2011: 394), i deixa de banda una aposta real per la prevenció i l'atenció.

N'és una prova el fet que la MGF no consta en cap pla del Departament de Salut, a diferència del d'Interior i Immigració, en què apareix explícitament. La formació a professionals dels serveis de salut hauria de ser l'eix bàsic i fonamental de cara a una aplicació correcta dels protocols i, no obstant això, és pràcticament inexistent, sense cap formació reglada. El màxim proveïdor de Salut de Catalunya ha delegat la formació als Mossos d'Esquadra en sessions de no més de dues hores o per videoconferència, i a una pediatra que ofereix sessions de manera voluntària i poc sistemàtica (no es poden catalogar com a formació) (Mangas, 2017: 457).

El problema no rau en el disseny, sinó en l'aplicació d'aquest protocol, ja que s'utilitza de manera reactiva, s'activa en el nivell 4 (atenció urgent) i deixa de banda els anteriors (prevenció, detecció i actuació no urgent) i el posterior (recuperació). D'acord amb el que s'ha exposat en l'apartat anterior, la presentació del protocol a les persones professionals de la salut, així com als serveis socials i a l'educació, és a càrrec dels Mossos d'Esquadra.

Després de disset anys de l'activació d'aquest pla, es detecten dos enfocaments que no han sigut útils per millorar la intervenció davant la MGF:

- El d'infància, que no s'ha desplegat per manca de recursos i d'interès polític.
- El de la violència masclista, executat des del Departament d'Interior.

No s'han dedicat recursos de la llei de violència masclista per a la prevenció i la detecció de la MGF. Les úniques dades oficials són les que facilita el Departament d'Interior, i, en la majoria dels casos, es remeten a la detecció de viatges.

Aquests últims anys, preocupa la persecució que hi ha de les nenes reagrupades mutilades. Alguns professionals han alertat de la tendència a la masculinització dels reagrupaments. D'altres, de la caiguda del nombre de nenes en municipis en què hi ha una taula de prevenció de la MGF. Entre els anys 2012 i 2016, segons dades del Mapa de la Mutilació Genital Femenina a Espanya 2016 (Kaplan i López-Gay, 2017), s'observa la “pèrdua” de 404 nenes d'origen de països on es practica la MGF que vivien a Catalunya. Un dels factors a què es pot atribuir aquest descens és el tipus d'intervencions de caràcter punitiu que s'han portat a terme en els darrers anys.

Això, d'acord amb l'avaluació mencionada, és una prova més del fracàs del model de la Generalitat de Catalunya, que hauria de tenir en compte la feina que s'ha fet en altres comunitats autònomes que comencen a treballar en aquest tema.

3.2.2.3. Matrimonis forçats

En relació amb els matrimonis forçats, el primer aspecte que cal tenir en compte és que a escala internacional n'hi ha interpretacions diverses i que no hi ha un consens en una única definició. Per això, en primer lloc, cal definir què entenem per matrimonis forçats. La Fundamental Rights Agency (FRA, 2014) en tipifica dues categories. D'una banda, hi ha els matrimonis forçats que no tenen el consentiment lliure de, com a mínim, un dels contraents, i en què aquest es veu obligat a contraure matrimoni en contra de la seva voluntat mitjançant l'ús de la violència física i psicològica, generalment per part d'algun membre de la mateixa família o comunitat. D'altra banda, hi ha els matrimonis concertats o de conveniència, en què l'elecció de les persones contraents la fan terceres persones. Aquest tipus de matrimonis s'acostumen a utilitzar com a via per aconseguir el dret de residència en un país determinat o per adquirir la nacionalitat (FRA, 2014). Pot ser difícil establir si un matrimoni ha sigut concertat o forçat perquè les persones contraents poden viure situacions que els condicionin la decisió. Aquestes situacions tenen a veure amb el poder de convicció dels progenitors, de l'extensió de la família i de les influències de

l'entorn. La seva joventut i la inexperiència implica que no tinguin tota la informació, els coneixements o els recursos per poder prendre una decisió lliure (DTASF, 2018).

En aquest diagnòstic, ens referim els matrimonis forçats tal com els descriu el DTASF: un matrimoni forçat és aquell que es produeix sense el consentiment vàlid de, com a mínim, un dels contraents, per la intervenció de terceres persones de l'entorn familiar (sovint, els progenitors), que atorguen la facultat de decisió i pressionen perquè aquesta pràctica es produeixi. És a dir, es tracta d'una definició àmplia que abastaria ambdues tipologies.

Els matrimonis forçats són una forma de violència masclista per dues raons fonamentals. La primera és que la gran majoria de víctimes són dones, en aproximadament el 85% dels casos (Gangoli, Chantler, Hester i Singleton, 2011); la segona és que té un fort impacte de gènere, ja que en el marc dels matrimonis forçats poden sorgir altres violències com la violència sexual i la psicològica (Outtarra et al., 1998; Hester et al., 2008, citades a Barcons, 2019). Els matrimonis forçats són una forma de violència de gènere i no es poden reduir a un problema migratori, religiós o cultural (Igareda, 2015).

L'actuació que garanteixi aquests drets no només ha de ser punitiva, sinó també preventiva i reparadora, tenint en compte el context de cada dona, sense pressuposar ni assumir com a òbvia una ciutadania de ple dret d'aquestes dones que els permeti actuar amb plena llibertat i igualtat. Segons l'anàlisi d'Igareda (2015), en el context europeu les actuacions legals han estat, fins al moment, "molt poc creatives, més enllà de la intervenció a través de lleis i polítiques migratòries, de prevenció d'ús fraudulent de la institució matrimonial o del recurs al dret penal per criminalitzar els matrimonis forçats com un delictes 'd'altres', de les altres cultures" (Igareda, 2015: 621).

3.2.2.4. Violència masclista en l'àmbit laboral

La violència en l'àmbit laboral, d'acord amb la Llei 5/2008, consisteix en la violència física, sexual o psicològica que es pot produir al lloc de feina i durant la jornada laboral, o fora del lloc de feina i de l'horari laboral si té relació amb la feina, i pot adoptar dues tipologies. La primera, l'assetjament per raó de sexe, i la segona,

l'assetjament sexual, que consisteix en qualsevol comportament verbal, no verbal o físic no desitjat d'índole sexual que tingui com a objectiu o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una dona o de crear un entorn intimidatori, hostil, degradant, humiliant, ofensiu o molest.

L'anàlisi que plantegem aquí se centra en el segon tipus, l'assetjament sexual, concretament el que pateixen les dones migrades en l'àmbit de les feines de la llar i de les cures.³⁵

A l'Estat espanyol, la demanda de mà d'obra en el sector de les treballadores de la llar es va desenvolupar durant els anys 1980 i 1990, especialment a grans ciutats com Barcelona, i inicialment era fonamentalment per al servei domèstic intern (Catarino i Oso, 2000). Durant els anys noranta, la legislació en matèria de migració és favorable a l'arribada de dones migrades. La política de quotes³⁶ beneficia, entre els anys 1993 i 1999, la regularització de dones migrants a Espanya, ja que el servei domèstic va ser un sector privilegiat durant aquests anys. A més, del 1993 al 1997, la crisi econòmica afecta el sector de la construcció, per la qual cosa, a les grans ciutats, el mercat laboral era més favorable a la migració femenina que a la masculina (Oso i Parella, 2012). Això explica la important feminització d'alguns corrents migratoris de caràcter laboral en aquest període i el paper que adquireixen algunes dones migrades en el conjunt de l'Estat espanyol com a pioneres de les cadenes migratòries (Oso i Parella, 2012).

El 2017, d'acord amb un estudi elaborat pel sindicat UGT, es calcula que a Catalunya hi havia aproximadament 47.000 treballadores de la llar de nacionalitat estrangera, que representen poc més de la meitat del total de dones que es dediquen a aquesta activitat laboral. La diferència entre el nombre d'afiliades a la Seguretat Social (35.329 dones) i el d'ocupades en el sector (47.262 dones) mostra, d'altra banda, un percentatge d'irregularitat de més del 25 %, vuit vegades el

³⁵ Hi ha altres sectors laborals en què també s'ha fet visible la violència sexual que pateixen les treballadores, com és el cas de les temporeres que treballen als camps espanyols. Durant l'any 2019, s'ha fet pública la violència sexual que pateixen les dones que treballen en la recollida de la maduixa de Huelva. Tot i que les denúncies es van fer públiques l'any passat, fonts policials apunten que la violència sexual en aquest context ja fa anys que existeix.

³⁶ El Govern fixa anualment una quota, per branques d'activitat i províncies, en què se suposa que hi ha ofertes de feina que no es cobreixen amb la mà d'obra resident al país (Col·lectiu IOÉ, 2011).

percentatge que resulta del total de la feina de les dones estrangeres, el 3 % (Bofill i Véliz, 2018).

D'altra banda, pel que fa a les treballadores de la llar, l'Enquesta de població activa mostra que el percentatge de dones estrangeres que troben feina és vuit vegades superior al percentatge de dones de nacionalitat espanyola en aquesta branca d'activitat. Del total de treballadores de la llar a Catalunya, més de la meitat són estrangeres (Garrell i Bertrán, 2017).

Una altra característica del sector de la feina de la llar i les cures és la manca de regulació i la forta precarietat. La falta de reconeixement de drets laborals fonamentals, com el dret al subsidi d'atur o el dret a la negociació col·lectiva, els elevats índexs d'informalitat i la falta d'inspeccions de treball, entre d'altres, exposa les treballadores a patir tota mena d'abusos a la feina, incloent-hi l'assetjament sexual (Bofill i Véliz, 2018). D'altra banda, la Llei d'estrangeria regula les condicions d'accés als drets de ciutadania per la via de l'accés al món laboral i exigeix un contracte per determinar l'existència de la relació laboral. Tenint en compte la manca de regulació estructural del sector i el fet que, en gran manera, és un dels pocs àmbits a què poden accedir les dones migrades, aquesta llei també les estaria discriminant indirectament per raó de gènere (Bofill i Véliz, 2018).

L'assetjament sexual a dones migrades treballadores de la llar i les cures és una de les formes de violència masclista més oculta i invisibilitzada de la nostra societat. Hi ha molt poques investigacions i estadístiques al respecte. La visibilització del fenomen ha partit de les mateixes dones migrants treballadores del sector i de la societat civil.

3.2.3. Dones refugiades i sol·licitants d'asil

L'art. 3 de la Llei d'asil estableix que la condició de persona refugiada serà reconeguda a tota persona que "a causa de fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, opinions polítiques, pertinença a un determinat grup social, de gènere o orientació sexual, es troba fora del país de la seva nacionalitat i no pot o, a causa d'aquests temors, no vol acollir-se a la protecció del dit país, o a l'apàtrida que, sense tenir nacionalitat i trobant-se fora del país on abans

tenia la residència habitual, pels mateixos motius no pot o, a causa d'aquests temors, no vol tornar-hi, i no estigui incurs en alguna de les causes d'exclusió de l'article 8 o de les causes de denegació o revocació de l'article 9".

En primer lloc, cal destacar el fet que, com a resultat de les experiències que viuen durant el procés de fugida i el viatge a Europa, les dones refugiades tenen nivells elevats de trauma mental i psicològic (Benavides, 2018). Tanmateix, com s'exposa en l'apartat següent, aquestes situacions sovint s'obvien en els diferents serveis i per part dels professionals amb qui aquestes dones entren en contacte.

Així mateix, una qüestió essencial a l'hora d'identificar una situació de violència masclista en les seves diverses manifestacions passa pel fet que els serveis tinguin coneixement i formació específica. En aquesta línia, Freedman (2010) analitza fins a quin punt els objectius de protecció contra la persecució i la violència relacionada amb el gènere generen polítiques efectives i en la pràctica, posant el focus a les activitats de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR/UNHCR, per les sigles en anglès). En el seu treball, destaca que "un dels problemes amb les polítiques de protecció de sol·licitants d'asil i refugiades de la violència de gènere rau en el fracàs en la transmissió dels objectius de sensibilitat de gènere a través de diverses oficines i representants d'una gran organització burocràtica com ACNUR" (Freedman, 2010: 589).

En un sentit similar s'expressa l'estudi d'Oliveira et al. (2019), que analitza la manera com els residents i els professionals de centres d'atenció a població sol·licitant d'asil entenen el concepte de violència sexual i de gènere a vuit països europeus (Senperforto Project): Bèlgica, Grècia, Hongria, Irlanda, Malta, Holanda, Portugal i Espanya.

L'estudi destaca diversos elements importants:

1. En línia amb altres estudis previs, destaca la necessitat que les persones treballadores de l'atenció sanitària rebin una formació regular, integrada i generalitzada sobre mesures preventives i de resposta.

2. Es posa de manifest que les persones professionals i responsables dels serveis poden exercir potencialment violència sexual i masclista, especialment en l'àmbit socioeconòmic.
3. Es destaca el fet que ni professionals ni residents de centres d'atenció a persones refugiades identifiquen els tipus específics de violència masclista i s'advoca perquè això es conceptualitzi com a pas previ per a la seva prevenció. L'eix socioeconòmic es posa de manifest junt amb altres factors, cosa que recorda de nou la necessitat d'incorporar una perspectiva interseccional (2019: 9).

Així mateix, Keygnaert et al. (2015) posen de manifest la necessitat que les persones professionals de centres d'atenció i recepció de sol·licitants d'asil prestin atenció a la prevenció de la violència socioeconòmica i psicològica. Cal identificar les actituds dels professionals envers el conflicte i la violència, les diferències de poder, els drets humans i la discriminació i la competència intercultural. Cal facilitar, també, formació regular i un codi de conducta com a part d'una política de prevenció i de resposta envers la violència que doni respostes a les causes i a les manifestacions en comptes d'emprar mesures repressives.

En el cas de l'Estat espanyol, diverses expertes posen l'èmfasi en la precarietat de l'atenció a la violència sexual i masclista que rep la població refugiada i en les dificultats per exercir els seus drets sexuals i reproductius. Això s'ha de contextualitzar, ja que l'Estat espanyol no ha sigut tradicionalment un país receptor de població refugiada, i durant els darrers anys, particularment des del 2015, aquesta situació ha canviat.

Per tant, seguint Freedman (2016) i en la línia dels estudis previs analitzats, es podria afirmar que les polítiques actuals de la Unió Europea poden estar incrementant la vulnerabilitat i la inseguretat de les dones refugiades que experimenten diverses formes de violència masclista i sexual. En aquest sentit, la resposta de la Unió Europea a la crisi de les persones refugiades està fracassant a l'hora de proporcionar suport mèdic i psicològic adequat per a les dones que han patit violència als seus països d'origen o durant el trajecte migratori (Freedman, 2016).

En aquest sentit, una de les dificultats principals a l'hora de proporcionar serveis i programes eficaços és que les mateixes supervivents d'experiències de violència masclista informin d'aquests fets, la qual cosa no és fàcil. Sovint, les dones refugiades són reticents a compartir les seves experiències, i encara més a testificar. El que podria ser una actitud normal davant d'una situació traumàtica té connotacions particulars en el cas d'aquest grup de dones, que poden tenir barreres addicionals com el desconeixement de l'idioma, la persona a qui explicar la situació, la por a ser deportades, la vergonya o la por a represàlies. En funció del moment en què es produeixi el fet, també poden tenir por que se'ls freni o se'ls endarrereixi el viatge si denuncien una situació d'aquesta naturalesa, ateses les modificacions constants en les rutes migratòries com a resultat dels canvis en les polítiques de molts dels països que travessen (Freedman, 2016). Per això, i en línia amb altres entitats, tant en el context català i espanyol com en l'europeu, es reclama que es garanteixin vies legals, segures i regulars per a aquelles persones que fugen de conflictes armats, com a única garantia de poder activar serveis que responguin satisfactòriament i que les dones refugiades puguin informar i denunciar.

Com a resultat, els estats que constitueixen la Unió Europea podran incrementar el seu coneixement i determinar el grau d'incidència dels casos i les experiències viscudes. També podran generar serveis i respostes que abordin aquesta realitat des d'un enfocament efectiu i multidimensional, considerant els diferents aspectes mèdics, psicològics i de suport social que requereixen les persones que han experimentat aquestes formes de violència (Freedman 2016: 24).

3.3. La construcció de l'imaginari sobre la dona migrada o refugiada com a víctima

En aquest apartat volem tractar un aspecte que apareix de manera recurrent en la literatura, independentment del perfil particular al qual ens referim (migrant regular, irregular, sol·licitant d'asil, de violència masclista, etc.). L'hem anomenat la "bona víctima".

En termes generals, i d'acord amb Bhuyan (2008), en el cas dels Estats Units, el procés de denúncia d'una situació de violència masclista que pot conduir a una regularització, en el cas que aquesta circumstància es pugui demostrar, es basa en

“mecanismes de control que disciplinen els subjectes d’acord amb les ideologies dominants sobre gènere, raça, etnicitat o heteropatriarcat. Les immigrants que trien no fer o que no són capaces d’actuar d’acord amb les construccions ideals de la dona maltractada són virtualment apartades dels paràmetres de defensa i suport de la violència masclista habitual” (Bhuyan, 2008: 154).

En el mateix sentit i en una aproximació més global a la imatge de la dona estrangera, Gregori (2009: 45) ens recorda que aquestes segueixen sent representades com a “víctimes passives” de les seves societats patriarcals, de la pobresa i la violència generalitzada envers les dones, que no tenen agència “excepte quan les institucions les reclamen com a garants d’un model familiar i sexual d’acord amb els valors dominants al respecte” (Gregori, 2009: 45). Aquest procés condueix a la negació de les desigualtats socioeconòmiques i els mecanismes de resistència que aquestes dones despleguen, així com les seves múltiples realitats, incidint gairebé exclusivament en el fet que pertanyen a “altres cultures”. Tot això “es revela per a l’anàlisi feminista com un nou repte mitjançant el qual desvelar les arrels etnocèntriques i colonitzadores que el sostenen, encara que impliqui haver-nos d’enfrontar amb no poques contradiccions ètiques i conceptuais” (Gregori, 2009: 45).

En el cas de les dones sol·licitants d’asil, supervivents de violència sexual o de tràfic amb finalitat d’explotació sexual, tots els estudis analitzats fins al moment posen l’èmfasi en l’existència d’una imatge estereotipada d’aquestes, en què es prioritza la seva definició com a víctimes vulnerables, cosa que condueix a una essencialització d’un conjunt de rols de gènere (Freedman, 2010: 603). En el cas de les dones en situació de tràfic amb finalitat d’explotació sexual, els estudis revisats destaquen la manera com tant els mitjans de comunicació com la mateixa legislació contribueixen a la creació del que s’anomena “víctima ideal”, que és una dona jove, innocent i desconixedora que serà sexualment explotada, etc. (Rodríguez-López, 2018; Soria et al.). Aquesta opinió no reflecteix la realitat de moltes de les dones que es troben en aquesta situació i, d’altra banda, la incorporació d’aquests estereotips en els actors que han d’implementar la legislació provoca que, en el moment que aquesta imatge no troba el seu correlat en la realitat dels casos concrets, la desconfiança i la falta de credibilitat envers les dones passi a primer pla.

4. APROXIMACIÓ A VIOLÈNCIES MASCLISTES QUE VIUEN LES DONES MIGRADES I REFUGIADES

Aquesta secció se centra en l'anàlisi de les violències masclistes que viuen les dones migrades i refugiades a Catalunya. Per fer-ho, en primer lloc, es presenten dades estadístiques sobre la presència de dones de nacionalitat estrangera a Catalunya i es descriuen les principals característiques compartides per aquest grup de població. En segon lloc, s'exploren els àmbits i les formes de violència recollides a la Llei 5/2008. Concretament, s'analitzen les violències de l'àmbit de la parella, l'àmbit social o comunitari a través del tràfic amb finalitat d'explotació sexual de dones i nenes, la mutilació genital femenina o els matrimonis forçats. També s'analitza la violència en l'àmbit laboral a través de l'assetjament sexual, que, en el cas de les dones migrades, té una importància especial atesa la seva elevada presència en els treballs de la llar i de les cures, però amb poca transcendència en les polítiques públiques.

4.1. Les dones migrades a Catalunya

No es pot entendre la configuració de la població catalana actual sense tenir en compte que al llarg dels segles, i, especialment, des dels inicis del segle XX, s'ha anat nodrint de nombrosos fluxos de població vinguda d'altres llocs. Han sigut tres les onades principals migratòries cap a Catalunya, i totes estan estretament relacionades amb els cicles econòmics. Les dues primeres onades les van protagonitzar persones provinents de la resta de l'Estat, mentre que la tercera ha estat marcada per intensos fluxos de població d'altres països. Aquesta tercera onada comença amb la recuperació econòmica dels últims anys del segle passat i pren una rellevància especial amb l'inici del nou mil·lenni, fins que es veu truncada per la profunda crisi econòmica a partir del 2008 (Vidal-Coso i Bueno, 2015). El 2015, tanmateix, tant Catalunya com l'Estat espanyol comencen a rebre un nombre creixent de persones refugiades i sol·licitants d'asil, cosa que evidencia la precarietat del sistema actual d'asil i qüestiona l'efectivitat de la protecció dels drets humans de

les persones que arriben a l'Estat espanyol sol·licitant protecció internacional. En termes generals, els corrents migratoris de dones, sobretot de tipus laboral, originen amb la demanda creixent en el sector dels treballs de cures als països del nord global (Anthias i Lazaridis 2000). Tal com s'ha indicat anteriorment, aquest moviment de dones del sud global al nord global està emmarcat en un procés migratori caracteritzat per les relacions, els rols i les jerarquies de gènere, que produeixen diferents impactes en les dones: l'etapa premigratòria, la transició a través de les fronteres estatals i les experiències de les dones migrades al país d'acollida.

En la primera etapa, hi ha diversos factors que conformen la decisió de migrar i fan que aquesta opció sigui més o menys viable per a les dones: la situació econòmica del país, el context sociocultural, l'estatus de la dona, les relacions de gènere dins la família, l'edat, l'origen rural o urbà, l'estat civil, el paper en la família, el nivell educatiu i la classe social, entre d'altres.

En la segona etapa, cal tenir en compte que les polítiques nacionals dels països d'origen, amb legislacions que prohibeixen, permeten, promocionen o expulsen població, poden influir en la decisió de migrar, cosa que pot afectar de manera diferent dones i homes. Aquestes polítiques normalment estan condicionades per la construcció de gènere al voltant de la identitat femenina i masculina. Així mateix, les lleis i regulacions migratòries dels països de destí també influeixen en la migració de dones i homes: moltes polítiques assumeixen implícitament el paper de dependència de les dones i el d'independència dels homes, cosa que situa les dones en un "rol familiar" més que no pas en un "rol laboral", a partir de la separació entre el dret a treballar i el dret a residir en un país, per exemple. Aquest fet, sens dubte, reforça alguns dels factors que vulnerabilitzen les dones migrades i que s'agreugen, com hem vist, derivant en situacions de violència masclista.

La tercera etapa mostra com homes i dones experimenten la integració de manera desigual al país d'acollida. És més probable que l'estatus d'entrada sigui més restrictiu per a les dones migrades que per als homes migrats, per als quals el dret de residència i de feina, i els seus derivats, sovint difereixen en funció del gènere. La manera com les dones són definides al país d'acollida també pot afectar altres drets

socials, com l'obtenció de la ciutadania, l'accés a l'aprenentatge de la llengua o a altres formacions, així com l'accés a prestacions socials.

Si observem les xifres, veiem que la població total a Catalunya, en data 1 de gener del 2019, era de 7.619.494 d'habitants, i la població de nacionalitat estrangera suposava el 15,8 % de la població total. En nombres absoluts, les persones migrades que viuen a Catalunya són 1.219.862, de les quals el 48,4 % (590.678) són dones i el 51,6 % (629.184) són homes.

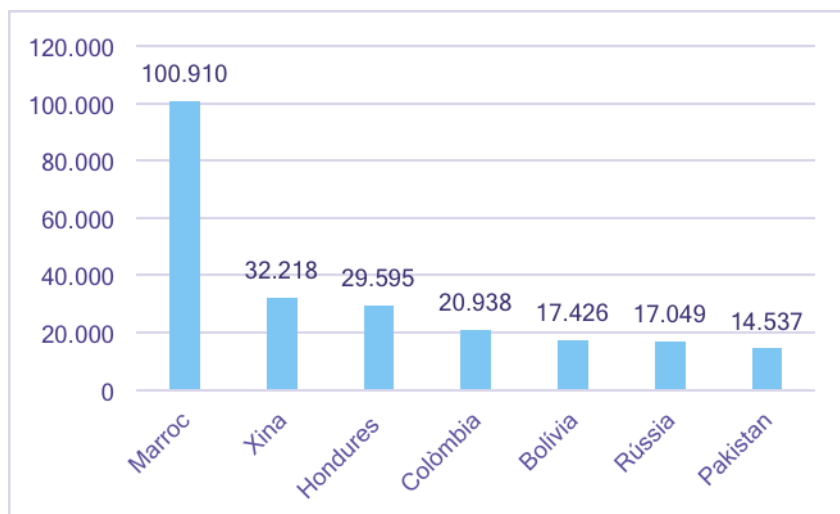
Convé destacar que la presència de dones migrades ha incrementat de manera progressiva al llarg dels últims 25 anys, fet que diverses autores han catalogat com a feminització de la migració.³⁷ Així, les dones han passat de representar l'1,3 % de la població femenina total catalana el 1996 a l'11,5 % el 2012 i al 15,8 % el 2019.

D'acord amb la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania (en endavant, SIMC), en data 1 de gener del 2019, les nacionalitats no comunitàries amb més presència de dones a Catalunya són la marroquina (100.910), la xinesa (32.218), l'hondurenya (29.595), la colombiana (20.938), la boliviana (17.426), la russa (17.049) i la pakistanesa (14.537). Les nacionalitats comunitàries més presents a Catalunya pel que fa a les dones són la romanesa (52.151), la italiana (29.359), la francesa (18.957), la britànica (10.382) i l'alemanya (10.338). El total de dones comunitàries ascendeix a 148.324, mentre que les no comunitàries en són 397.366.³⁸ A totes les nacionalitats, la representació de dones és menor, excepte a Romania, on el nombre de dones és lleugerament major.

³⁷ En el passat, moltes migracions laborals eren dominades pels homes, i les dones sovint eren Dia

³⁸ A aquestes xifres cal sumar-hi un total de 44.988 dones més, les nacionalitats de les quals no s'han recollit.

Gràfic 1. Dones de nacionalitat no comunitària (nacionalitats principals). Catalunya, 1 de gener del 2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la SIMC.

4.2. Les dones en situació de refugi a Catalunya

Abans d'aprofundir en la condició de les dones com a refugiades, convé presentar un breu context general sobre la situació a escala estatal que ens permeti entendre el fenomen a Catalunya.

El 2018, l'Estat espanyol va ser el quart país de la Unió Europea que va registrar el nombre més alt de peticions de protecció internacional,³⁹ amb un total de 54.065 sol·licituds, de les quals 23.055 corresponien a dones i 31.010, a homes. D'aquesta manera, l'Estat espanyol quedava darrere d'Alemanya (185.853 sol·licituds), França (122.743 sol·licituds) i Grècia (66.970 sol·licituds), i lleugerament per sobre d'Itàlia (53.500 sol·licituds) (CEAR, 2019).

Aquestes dades, a la vegada, il·lustren les mancances del sistema d'asil espanyol, ja que l'augment considerable de les arribades de persones migrants a les costes al llarg del 2018 no s'ha reflectit a les sol·licituds de protecció internacional. L'Estat

³⁹ A l'Estat espanyol, tot i que la Llei d'asil 12/2009 reconeix la persecució per motius de gènere com a causa d'asil, la realitat indica que no s'estan recollint de manera diferenciada els motius específics pels quals es proporciona protecció. Això significa que actualment no hi ha dades públiques desagregades per saber quants estatus de refugiada s'estan concedint per raons de gènere i per quins motius (Accem, 2020).

espanyol va ser el país de la Unió Europea que va rebre més persones migrants per via marítima (58.569, el 51% del total d'arribades a través del Mediterrani).

Tanmateix, persisteixen les mancances cròniques en l'accés a la informació i al procediment de protecció internacional de manera adequada i individualitzada (CEAR, 2019). A més, les dades desagregades per sexe, que ens permetrien conèixer l'impacte d'aquest moviment poblacional en les dones, no estan disponibles.

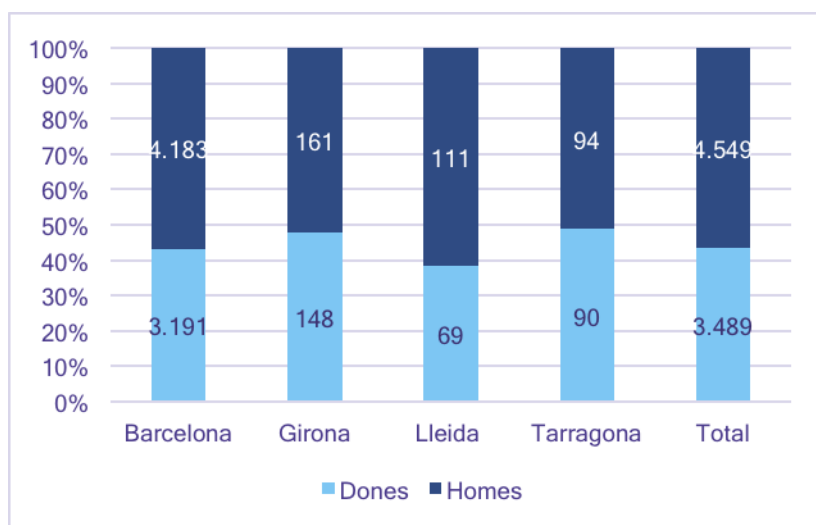
En relació amb Catalunya, d'acord amb dades de l'Oficina d'Asil i Refugi del Ministeri d'Interior, el 2018 es va registrar un total de 8.038 sol·licituds de protecció internacional, de les quals el 43,4% corresponen a dones i el 56,6%, a homes. En la distribució per províncies, podem observar que pràcticament el 92% de les sol·licituds es concentren a la ciutat de Barcelona.

Taula 3. Sol·licituds de protecció internacional. Catalunya, 2018

	Dones	%	Homes	%	Total
Barcelona	3.191	43,3 %	4.183	56,7 %	7.374
Girona	148	47,90 %	161	52,10 %	309
Lleida	69	38,30 %	111	61,70 %	180
Tarragona	90	48,90 %	94	51,10 %	184
Total	3.498	43,47 %	4.549	56,53 %	8.047

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Oficina d'Asil i Refugi (Ministeri de l'Interior).

Gràfic 2. Sol·licituds de protecció internacional. Catalunya, 2018

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Oficina d'Asil i Refugi (Ministeri de l'Interior).

D'acord amb dades de la SIMC, el 2018 hi havia 2.849 persones a Catalunya que segueixen el Programa estatal d'acollida de refugiats, un 27,2% més que l'any anterior. L'augment ha sigut exponencial els últims quatre anys, amb 28 el 2015, 471 el 2016, 1.116 el 2017 i 2.240 el 2018.

D'acord amb la SIMC, des que va començar la denominada “crisi de les persones refugiades”, en el conjunt de l'Estat espanyol les sol·licituds de protecció internacional han anat augmentant fins al punt que a Catalunya s'han multiplicat per catorze. Això contrasta amb la situació en el conjunt de la Unió Europea, on s'han reduït (el 2015 se'n va assolir un màxim de més d'1,3 milions). Per tant, les persones refugiades a Catalunya han augmentat de manera significativa en els darrers anys.

Si observem els seus països d'origen, veiem que, el 2018, les persones sol·licitants de nacionalitat veneçolana van encapçalar les peticions a Catalunya (33,4%). El segon i el tercer lloc els van ocupar les persones sol·licitants de Colòmbia (16,3% i 21,9%, respectivament) i Hondures (10,2% i 5,8%, respectivament).

Tot i que, quantitativament, Ucraïna⁴⁰ té menys pes en les sol·licituds d'asil a l'Estat espanyol, amb un total de 2.010 sol·licituds, i només 283 a Catalunya, destaca perquè les dones, en les sol·licituds d'asil, al·leguen majoritàriament haver patit violència masclista. Malgrat que les sol·licituds no estan desagregades per sexe, sí que ho està la informació sobre la concessió d'estatut de refugiat i de protecció subsidiària, tot i que aquesta no està desagregada per CCAA. Ara bé, continuant amb la referència anterior, convé destacar que el 2018 Ucraïna va ser la nacionalitat en què a més dones se'ls van concedir estatus de refugiades (concretament, a 42 dones), i la segona, molt per darrere de Síria (amb 890), en reconeixements de protecció subsidiària (concretament, 97).

4.3. Dones migrades i violències masclistes

Tot i que totes les dones, pel sol fet de ser-ho, comparteixen el risc de patir diferents formes de violència masclista en qualsevol àmbit de la seva vida, tal com recull la Llei 5/2008, les xifres dels últims setze anys mostren constantment que les dones migrades hi estan sobreexposades respecte al conjunt de les dones residents a Catalunya.

D'acord amb la Macroenquesta de violència contra la dona (2015), la prevalença de la violència de gènere en totes les seves dimensions és superior per a les dones nascudes a l'estranger, sigui per part de la seva parella actual, de qualsevol de les seves exparelles o de qualsevol parella al llarg de la seva vida. En tots els casos, les diferències són significatives. Si observem la victimització de les dones d'origen estranger en l'enquesta de violències masclistes de Catalunya⁴¹ del 2016 (en endavant, EVMC), durant l'últim any, tant en l'àmbit de la parella com en altres àmbits, les dones de nacionalitat estrangera s'han declarat victimitzades per violència masclista en un 23%, mentre que les dones catalanes ho van ser en un

---

⁴⁰ Des de fa un lustre, la seva regió oriental és víctima d'un conflicte armat que afecta 4,4 milions de persones, especialment a les regions de Donetsk i Lugans. Les víctimes principals en són les dones (CEAR, 2018).

⁴¹ L'EVMC es fonamenta en una mostra representativa de dones residents a Catalunya, i n'analitza les experiències personals com a víctimes de la violència masclista i també les seves percepcions en la matèria en els diferents àmbits en què es manifesta, especialment en els àmbits de la convivència, el món laboral i l'espai públic.

13,2% i les dones de la resta de l'Estat, en un 7,4%. Si observem només la violència masclista en l'àmbit de la parella, veiem que les dones migrades segueixen presentant un percentatge de victimització més elevat, un 17% en el cas de les dones de nacionalitat estrangera, enfront d'un 8,7% en el cas de les dones catalanes i un 6,2% en les de la resta de l'Estat.

4.3.1. Violència masclista en l'àmbit de la parella

La violència masclista en l'àmbit de la parella consisteix en violència física, psicològica, sexual o econòmica exercida contra una dona i perpetrada per l'home que és o ha sigut el seu cònjuge, o per la persona amb qui té o ha tingut relacions similars d'afectivitat. Aquesta tipificació equival a la definició de violència de gènere contemplada en la LO 1/2004, que l'entén com aquella violència perpetrada per la parella o exparella.

Per fer una anàlisi de la violència que pateixen les dones migrades en aquest àmbit, s'aprofundirà en el nombre de denúncies interposades per aquestes dones, la dispensa a no declarar, les ordres de protecció sol·licitades i aprovades, així com el nombre de dones assassinades.

Mitjançant l'anàlisi d'aquestes dades, observarem que, si bé l'arrel de la violència que pateixen les dones migrades en l'àmbit de la parella a l'Estat espanyol no difereix de les nacionals, hi ha factors específics dels processos migratoris que situen aquestes dones en llocs de més vulnerabilitat i indefensió davant la violència. Són precisament aquestes característiques les que s'haurien de considerar a l'hora de planificar l'abordatge de les violències masclistes de manera integradora.

4.3.1.1. Denúncies interposades

Les denúncies poden ser un pas endavant, però també suposen un risc per a les dones, per la qual cosa han de ser elles mateixes les qui prenguin la decisió o triïn el moment oportú. De vegades, se les criminalitza per no haver denunciat abans, però el moment de prendre la decisió ha pogut estar influït, precisament, per un intent de reduir els riscos. A més, no només és important atendre el procés individual de cada dona, sinó que és fonamental que les mesures i les sentències adoptades pel

sistema judicial afavoreixin el benestar de les dones i els proporcionin seguretat davant l'agressor. Quan les dones senten que no tenen el suport del sistema, quan senten que altres dones en situació de violència acaben tenint una custòdia compartida amb l'agressor o quan les dades actuals exposen que les dones segueixen sent agredides tot i haver interposat una denúncia, es limiten les possibilitats de denunciar. D'altra banda, de vegades les dones també tenen en compte la conseqüència que pot tenir la denúncia en l'agressor, particularment quan són de nacionalitat estrangera, ja que temen que puguin ser deportats. Per tots aquests motius, l'aproximació a l'anàlisi de les denúncies ha de ser cautelosa (AIETI, 2018).

Segons dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, el nombre de denúncies presentades a Catalunya per violència en l'àmbit de la parella entre els anys 2009 i 2019 és de 214.445. Catalunya és la quarta comunitat autònoma en nombre de denúncies després d'Andalusia, amb 319.218, Madrid, amb 242.629, i València, amb 215.198. Quant a la distribució per províncies, destaca Barcelona, que entre el 2009 i el 2019 va concentrar un total de 150.332 denúncies, seguida de Tarragona, amb 29.092, Girona, amb 23.107, i, per últim, Lleida, amb 11.924 denúncies.

Si analitzem el total de víctimes implicades en les denúncies, veiem que el 2018 (últimes dades disponibles) hi va haver un total de 21.248 denúncies (cosa que suposa un increment del 0,6% respecte al 2017), amb un total de 12.980 dones espanyoles implicades (que suposen un descens del 8,9% respecte a l'any anterior) i 8.268 dones de nacionalitat estrangera, xifra que suposa un increment del 8,5% respecte al 2017.

Taula 4. Nombre i percentatge de dones víctimes de violència en l'àmbit de la parella implicades en denúncies per nacionalitat. Catalunya, 2017-2018

	2018		2017	
Nacionalitat estrangera	8.268	38,90 %	7.618	34,80 %
Nacionalitat espanyola	12.980	61,10 %	14.252	65,20 %
Total	21.248	100 %	21.870	100 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

Del total de víctimes de l'any 2018, el 38,9% són de nacionalitat estrangera, mentre que el 61,1% tenen nacionalitat espanyola. Aquesta dada reflecteix la sobrerrepresentació de les primeres entre les víctimes, ja que, d'acord amb les dades del Padró d'habitants del 2019, les dones estrangeres són el 15,8% de la població femenina resident a Catalunya.

L'article 416 de la Llei d'enjudiciament criminal preveu la possibilitat d'acollir-se a la dispensa a l'obligació de declarar com a testimoni en els procediments judicials. El nombre de renúncies el 2017 va ser de 2.594, mentre que el 2018 va ser lleugerament inferior (2.525). Això suposa un 11,88% i un 11,86% de denúncies, respectivament. D'acord amb les organitzacions especialitzades, aquest percentatge se situa anualment al voltant del 10%, cosa que implica que Catalunya estigui lleugerament per sobre d'aquesta mesura.

Taula 5. Nombre i percentatge de dones víctimes de violència en l'àmbit de la parella que s'acullen a la dispensa a declarar com a testimonis en els procediments judicials, per nacionalitat. Catalunya, 2017-2018

	2018		2017	
Nacionalitat estrangera	1.079	42,70 %	1.027	39,60 %
Nacionalitat espanyola	1.446	57,30 %	1.567	60,04 %
Total	2.525	100 %	2.594	100 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

Si relacionem aquestes dades amb el nombre de dones víctimes implicades en les denúncies, veiem que, entre les dones de nacionalitat espanyola residents a Catalunya, les que s'acullen a la dispensa a declarar són l'11,1% el 2018 i l'11% el 2017, mentre que, en el cas de les dones de nacionalitat estrangera, aquest percentatge s'eleva al 13% el 2018 i al 13,48% el 2017. Aquestes dades mostren que les dones de nacionalitat estrangera tenen més representació entre les que no es presenten com a testimonis en els procediments judicials, si se les compara amb les dones de nacionalitat espanyola residents a Catalunya.

Tot i que l'impacte de les violències masclistes en l'àmbit de la parella és major en les dones de nacionalitat estrangera, el fet que aquestes s'acullin més a la dispensa a declarar en els judicis es podria atribuir a diversos factors: al desconeixement de l'accés als recursos existents, als dubtes sobre la protecció social i jurídica a què tenen dret i a l'impacte d'enfrontar-se, molt sovint, a l'agressor, a causa, per exemple, de l'absència d'una xarxa social i familiar de suport, etc.

Un altre aspecte fonamental quan analitzem les denúncies de dones en situació de violència masclista en l'àmbit de la parella és conèixer quins són els motius que faciliten o impedeixen que les dones denunciïn.

La Macroenquesta de violència contra la dona de l'any 2015 recull els motius principals que les dones residents a l'Estat espanyol, independentment de la seva nacionalitat, assenyalen com a obstacles per denunciar. En primer lloc, exposen el fet que no donen prou importància a la violència que han patit; en segon lloc, la por i la vergonya que els genera la situació de violència, i, en tercer lloc, no volen que ningú sàpiga de la seva situació.

L'EVMC del 2016 (última edició que se n'ha fet) també explora els motius pels quals les dones residents a Catalunya no van denunciar. En un 59,9% dels casos, no van denunciar perquè no van identificar la violència o la van minimitzar; en un 12,9%, no ho van fer per vergonya; un 12,1%, per por a les represàlies, i, per últim, un 11,6%, a causa de les característiques o de la durada del procediment.

Totes les dones, independentment de la seva nacionalitat, abans de decidir-se a denunciar, valoren la seva situació socioeconòmica (és a dir, la precarietat laboral, la manca de suport familiar, el grau de dependència econòmica dels agressors, entre d'altres), però les dones migrades han de tenir en compte, a més, la seva situació administrativa i la de l'agressor, així com valorar com pot afectar la denúncia en un procés de reagrupament familiar dels fills i filles al domicili on conviuen amb l'agressor.

La dificultat afegida que suposa la denúncia per a les dones migrades podria confirmar la hipòtesi que la taxa real de violència que viu aquest grup de població és encara més gran del que mostren les estadístiques. En aquesta línia, López (2007: 8) sosté que les xifres oficials no només són una aproximació a les dimensions del fenomen, de manera que gran part dels casos de violència masclista queden invisibilitzats pel que fa, principalment, a les dones migrades.

Si ens fixem en el nombre de dones assassinades que prèviament havien denunciat l'agressor a Catalunya, veiem que, en termes generals, és un nombre molt baix, tant per a les dones de nacionalitat espanyola com per a les de nacionalitat estrangera. Concretament, entre els anys 2006 i 2019, a Catalunya es van assassinar 130 dones. D'aquestes, només 32 havien denunciat; és a dir, una de cada quatre dones.

Taula 6. Dones assassinades amb denúncia prèvia. Catalunya, 2006-2019

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Total
Nacionalitat espanyola	6	7	6	5	4	5	10	3	8	4	4	4	4	4	74
Denúncia prèvia	2	0	1	1	0	2	1	1	3	0	0	1	1	0	13
Nacionalitat estrangera	4	5	4	5	8	4	3	1	5	2	2	4	4	5	56
Denúncia prèvia	1	1	1	2	4	1	1	1	4	0	0	2	0	1	19
Total de dones assassinades	10	12	10	10	12	9	13	4	13	6	6	8	8	9	130
Total de denúncies interposades	3	1	2	3	4	3	2	2	7	0	0	3	1	1	32

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

Si analitzem les mateixes dades desagregades per nacionalitat, veiem que, de les 74 dones de nacionalitat espanyola que van ser assassinades, només 13 havien denunciat prèviament; és a dir, un 17,56%. En canvi, de les 56 dones de nacionalitat estrangera assassinades, n'havien denunciat 19; és a dir, un 33,92%, pràcticament el doble que les dones de nacionalitat espanyola.

Si ens fixem en les dades corresponents a l'Estat espanyol de manera retrospectiva, veiem que, dels 1.031 assassinats de dones per part de les seves parelles o exparelles registrats entre els anys 2003 i 2019, només s'havia fet denúncia prèvia en 209 casos, tant entre les dones espanyoles com les estrangeres. Això vol dir que només una de cada cinc dones va denunciar el seu agressor.

Si observem aquestes mateixes dades desagregades per nacionalitat, veiem que, de les dones espanyoles assassinades, en van denunciar 127 i no en van denunciar 397 (de 157, no n'hi ha informació). En canvi, les dones estrangeres no van denunciar en 216 casos i en van denunciar 90 (de 45, no n'hi ha informació).

Per últim, en relació amb l'increment de les denúncies al llarg dels anys –també han augmentat en el col·lectiu de dones migrades– i els feminicidis, la literatura especialitzada estableix dues explicacions possibles. La primera té a veure amb el fet que les dones estan més disposades a denunciar. Això pot ser a causa d'una major sensibilitat social davant la violència masclista i l'augment de recursos públics, així com les millores que es van introduint en la normativa legal vigent. La segona hipòtesi apunta que està tenint lloc un augment real dels casos. La idea es basa en l'assumpció que els canvis que s'han anat esdevenint en les relacions de gèneres poden provocar que, a curt i a mitjà termini, la violència contra elles augmenti (Donoso i Venceslao, 2013).

4.3.1.2. Ordres de protecció

D'acord amb el Consell General del Poder Judicial (en endavant, CGPJ), les ordres de protecció són una resolució judicial que, en els casos en què hi ha indicis fonamentats de la comissió de delictes o faltes de violència domèstica i hi ha una situació objectiva de risc per a la víctima, ordena la seva protecció mitjançant l'adopció de mesures cautelars civils i/o penals, a més d'activar les mesures d'assistència i protecció social necessàries. Tot plegat es contempla en la Llei 27/2003, de 31 de juliol, que regula l'ordre de protecció de les víctimes de la violència domèstica.

Convé destacar que Catalunya concentra la taxa més elevada de rebuig d'ordres de protecció de tot l'Estat. De fet, els cinc partits judicials que més ordres de protecció per violència masclista deneguen de tot l'Estat són a Catalunya.⁴² Segons dades del CGPJ, la mitjana d'ordres desestimades entre els anys 2010 i 2017 en aquests cinc partits arriba a superar el 70 %; és a dir, més de set de cada deu dones que denuncien allà no n'obtenen la mesura. Aquesta hipòtesi també la sustenta un

---

⁴² Es tracta de Barcelona, Arenys de Mar, Granollers, Sant Feliu de Guíxols i Santa Coloma de Farners.

informe recent del grup d'investigació Antígona (2019), en què es confirma Catalunya com la comunitat que concedeix menys mesures, amb un 54% de les mesures sol·licitades.⁴³

Taula 7. Evolució de les ordres de protecció sol·licitades i adoptades a Catalunya. 2008-2019

	OP sol·licitades	OP adoptades	% OP adoptades
2008	6953	4248	61,10 %
2009	6787	3947	58,16 %
2010	6154	3240	52,65 %
2011	5882	2670	45,39 %
2012	5981	2469	41,28 %
2013	5.403	1980	36,65 %
2014	5.342	1812	33,92 %
2015	5.616	2081	37,05 %
2016	5.406	2304	42,62 %
2017	5.454	2611	47,87 %
2018	5.252	2680	51,02 %
2019	5.550	2893	52,12 %
Total	69.780	32935	47,19 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.⁴⁴

No obstant això, d'acord amb les dades del CGPJ, podria semblar que aquesta tendència ha canviat durant els últims dos anys, tot i que encara és aviat per valorar si es tracta d'una tendència o d'un repunt puntual. Concretament, l'any 2018 s'aconsegueix trencar amb la tendència per primera vegada des del 2011, quan les

⁴³ Per fer-ho s'han analitzat 149 expedients de vuit jutjats catalans entre els 2014 i 2019.

⁴⁴ Fins al 2014 només es computaven les ordres de protecció sol·licitades sota l'empara de l'article 544 ter LECrim; a partir del primer trimestre del 2015, es computen tant aquestes com les mesures de protecció previstes en l'article 544 bis LECrim.

ordres de protecció adoptades van arribar al 51%, les denegades, al 46%, i les no admeses, al 3%. Aquesta tendència es manté també de cara al 2019, en què de les 5.550 ordres de protecció sol·licitades, se'n van concedir 2.893, és a dir, se'n van atorgar un 52%.

L'estudi d'Antígona (2019) posa de manifest la sobrerepresentació de les dones de nacionalitat estrangera que sol·liciten una ordre de protecció a Catalunya. El 57,7% són d'origen espanyol, i el 42,3%, de nacionalitat estrangera. El col·lectiu en què hi ha una taxa més baixa d'ordres de protecció concedides és el de dones provinents de la Unió Europea (50%). Les segueixen les espanyoles (56,9%) i, amb una xifra més alta de concessió d'ordres de protecció, hi ha les dones provinents del continent americà (68,5%). Les dones no europees tenen una taxa d'ordre de protecció més elevada, especialment les africanes, amb un 77,7%.

Una altra dada rellevant de l'estudi és que el gruix de les dones estrangeres que sol·liciten ordres de protecció són dones en situació administrativa regular. Això desmenteix el mite segons el qual les dones en situació administrativa irregular utilitzen les denúncies per acollir-se als drets que la Llei 1/2004 atorga a les dones en situació administrativa irregular. Del total de 63 dones estrangeres, només 3 són dones en situació irregular (Antígona, 2019).

4.3.1.3. Dones assassinades

Diverses autores han posat de manifest que les dones estrangeres víctimes de violència masclista en l'àmbit de la parella estan sobrerepresentades respecte al seu pes demogràfic. Una primera mirada a les estadístiques ens permet constatar aquesta idea i també assenyalar una evolució creixent durant els últims anys de les xifres de la violència en l'àmbit de la parella en dones migrades tant a Catalunya com a l'Estat espanyol.

Entre el 2003 i el 2019, 1.031 dones van ser assassinades per les seves parelles o exparelles⁴⁵ a l'Estat espanyol. D'aquestes dones, 313 eren migrades, xifra que

---

⁴⁵ Les xifres fan referència a dones mortes a mans de la seva parella o exparella, en els termes de l'article 1 de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

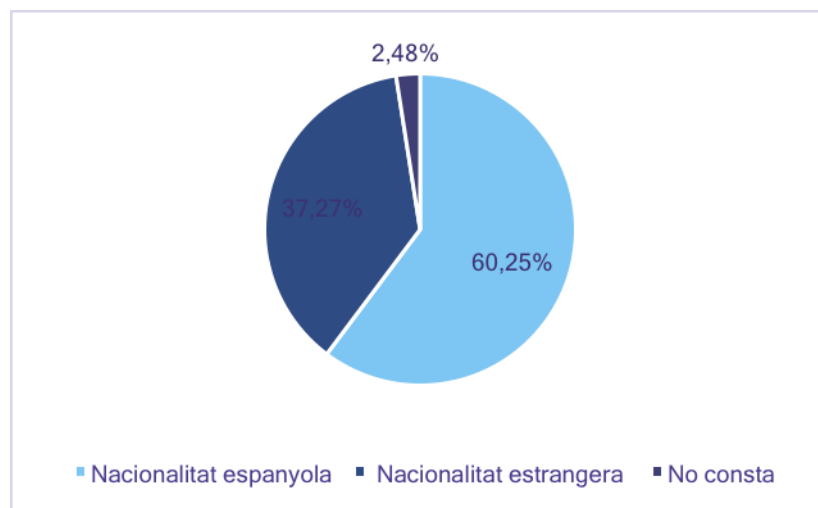
suposa el 30,36% del total. Si fem aquest mateix càlcul a partir de les dades disponibles a Catalunya, observem que en el mateix període 161 dones van ser assassinades, de les quals 60 tenien nacionalitat estrangera, cosa que suposa un 37,2% del total. A partir d'aquestes dades, podem afirmar que hi ha una sobrerrepresentació de les dones estrangeres si es té en compte que, com hem indicat anteriorment, suposen el 15,8% de la població femenina de Catalunya (INE, 2019).

Taula 8. Nombre de dones assassinades per nacionalitat. Catalunya, 2003-2019

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nacionalitat espanyola	11	7	5	6	7	6	5	4	5	10	3	8	4	4	4	4	4
Nacionalitat estrangera	NC	2	2	4	5	4	5	8	4	3	1	5	2	2	4	4	5
No consta	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total de dones assassinades	12	11	8	10	12	10	10	12	9	13	4	13	6	6	8	8	9

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

Gràfic 3. Percentatge de dones assassinades per nacionalitat. Catalunya, 2003-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

D'acord amb les dades de l'ICD, que amplia el recompte de les dones assassinades a Catalunya a tots els àmbits de la violència masclista contemplats en la Llei 5/2008,

en el seu recompte entre els anys 2012 i 2019 van ser assassinades 75 dones: 70 dels feminicidis corresponen a l'àmbit de la parella, 3 en l'àmbit familiar i 2 en l'àmbit sociocomunitari.

En relació amb la nacionalitat de les dones assassinades, el 68% de les dones tenien nacionalitat espanyola i el 32% eren de nacionalitat estrangera. Si observem l'origen de les dones estrangeres, les dades mostren dispersió geogràfica. Tot i que les dades no indiquen cap mena de concentració d'acord amb la nacionalitat de les dones estrangeres assassinades, convé destacar que, en conjunt, hi ha sobrerepresentació d'algunes comunitats que són més nombroses a Catalunya, com és el cas de les dones de l'Amèrica del Sud i de Centreamèrica.

Taula 9. Dones assassinades per país d'origen en tots els àmbits de la violència masclista. Catalunya, 2012-2019

	Total	%
Espanyola	51	68 %
Amèrica del Sud i Centreamèrica	11	14,67 %
UE	5	6,67 %
Reste de la UE	4	5,33 %
Magreb	2	2,67 %
Àfrica subsahariana	1	1,33 %
Països asiàtics	1	1,33 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'OIG.

Si s'analitza la nacionalitat dels autors dels feminicidis en l'àmbit de la parella a Catalunya, s'observa que el grup més nombrós en el període comprès entre els anys 2003 i 2019 és el d'agressors de nacionalitat espanyola. En valors absoluts, 93 dels agressors tenien nacionalitat espanyola, és a dir, un 57,8%, mentre que 65 agressors eren d'altres nacionalitats, és a dir, el 42,2% (pel que fa a tres feminicidis,

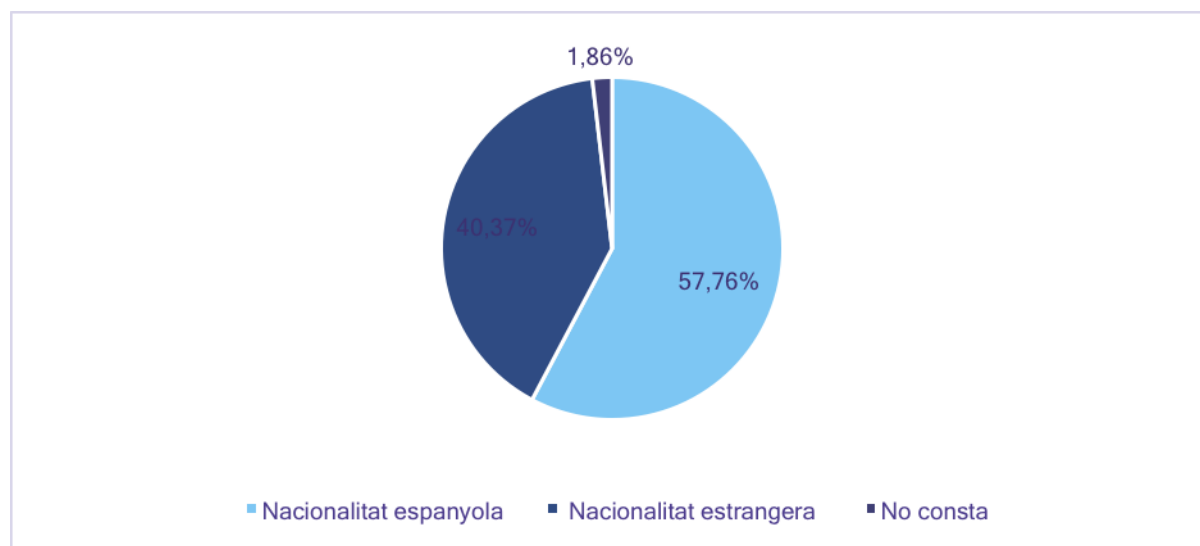
no consta la nacionalitat de l'autor). No obstant això, s'observa una sobrerrepresentació dels homes de nacionalitat estrangera com a homicides, sobretot si es té en compte que la població estrangera el 2019, d'acord amb dades d'Idescat, suposava el 17% del total de la població de Catalunya.

Taula 10. Nacionalitat dels agressors. Catalunya, 2003-2019

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nacionalitat espanyola	9	7	5	6	8	6	4	6	4	8	1	8	4	5	4	4	4
Nacionalitat estrangera	1	3	3	4	4	4	6	6	5	5	3	5	2	1	4	4	5
No consta	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Total d'agressors	12	11	8	10	12	10	10	12	9	13	4	13	6	6	8	8	9

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CGPJ.

Gràfic 4. Nacionalitat dels agressors, percentatge. Catalunya, 2003-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere.

La concessió d'autoritzacions de residència temporal i treball per circumstàncies excepcionals a dones estrangeres víctimes de violència de gènere es regula en l'article 31 bis de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, i en els articles del 131 al 134 del Reglament de la Llei orgànica 4/2000, aprovat pel Real decret 557/2011, de

20 d'abril. D'acord amb les dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, en els últims vuit anys a Catalunya s'han concedit un total de 1.878 autoritzacions, és a dir, una mitjana de 144 autoritzacions anuals. Tanmateix, cal tenir en compte que les dades i la informació disponible es refereixen a autoritzacions, i no a dones. Un percentatge molt elevat de les autoritzacions definitives (tot i que no totes) correspon a dones que prèviament havien obtingut una autorització provisional. Si tenim en compte les dades de l'últim any, el 2019 se'n va atorgar un total de 1.167 a tot l'Estat, de les quals 161, és a dir, el 13,79%, corresponen a Catalunya.

Taula 11. Concessió d'autoritzacions de residència temporal i treball per circumstàncies excepcionals de dones estrangeres víctimes de violència de gènere. Catalunya, 2011-2019⁴⁶

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Total Catalunya
2011	100	16	3	30	149
2012	224	22	25	57	328
2013	110	21	21	34	195
2014	120	21	30	29	200
2015	106	18	13	20	157
2016	70	15	19	16	120
2017	50	9	10	13	82
2018	60	16	14	17	107
2019	89	13	30	29	161
Total	929	151	165	245	1.499

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere.

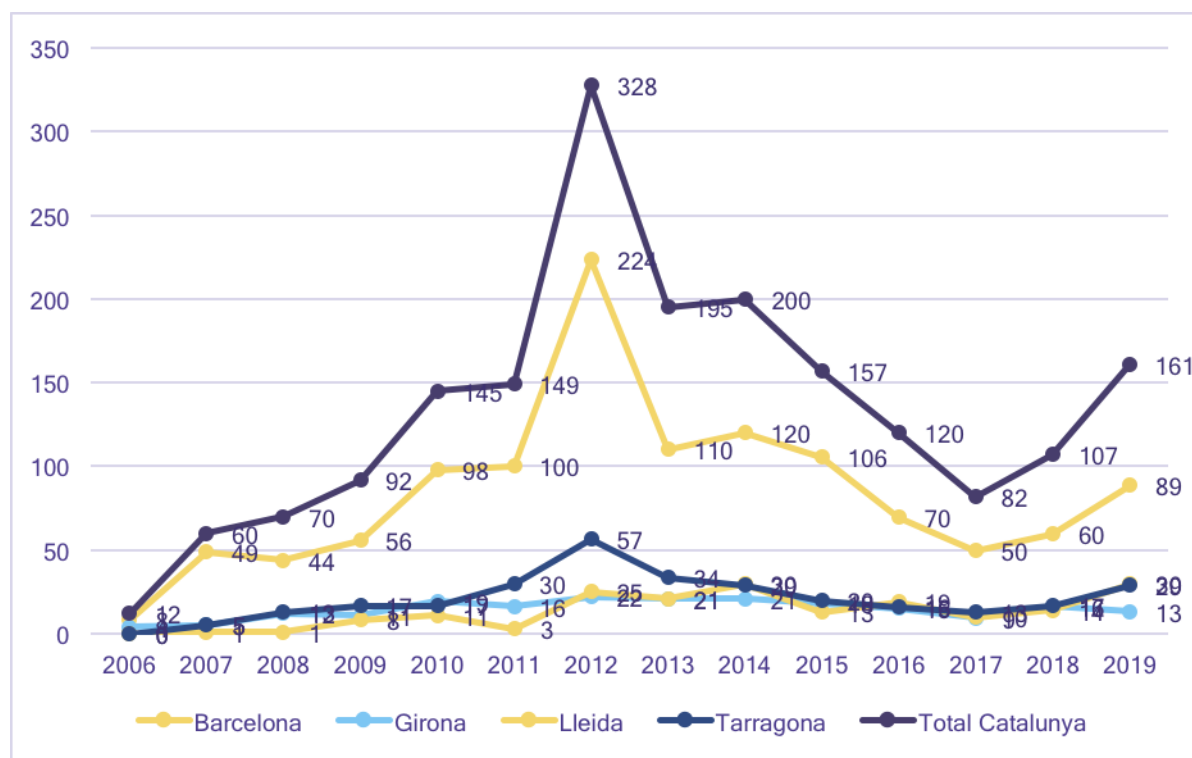
D'acord amb l'informe 2017 de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, a Catalunya, entre els anys 2011 i 2017, es va aprovar el 73,6% de les

⁴⁶ Les dades anteriors al 2011 inclouen les dones víctimes de violència domèstica i de violència de gènere sense distingir entre ambdós tipus de violència.

sol·licituds que només inclouen violència de gènere. Si ens fixem en els percentatges d'aprovació per província, de major a menor, veiem que Lleida és la província amb la taxa més elevada, amb el 77,2%, seguida de Barcelona, amb el 75,4% d'aprovació. A continuació hi ha Tarragona, amb el 69% d'autoritzacions concedides, i, finalment, Girona, amb el 67,4%.

Tot i que a escala estatal hi ha consonància de les nacionalitats de les dones a les quals es va atorgar el permís, aquestes dades no estan desagregades per comunitat autònoma.

Gràfic 5. Concessió d'autoritzacions de residència temporal i treball per circumstàncies excepcionals de dones estrangeres víctimes de violència de gènere. Catalunya, 2006-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere.

4.3.2. Violència masclista en l'àmbit social o comunitari

En aquest apartat ens centrarem en els matrimonis forçats, la mutilació genital femenina i el tràfic de dones i nenes amb finalitat d'explotació sexual, compresos en l'àmbit social o comunitari de la Llei 5/2008. Aquestes violències masclistes presenten dificultats quant a la seva estimació numèrica, ja que la font principal de

recollida d'informació és la policial, i no sempre contempla la complexitat d'aquestes violències en la recollida de dades.

4.3.2.1 La mutilació genital femenina

La MGF és present a trenta països de l'Àfrica subsahariana, l'Orient Mitjà i Àsia, i la seva prevalença varia entre països i grups ètnics. Amb els moviments migratoris, el que un dia va ser local avui és global, i la pràctica es troba en diàspora a escala mundial (Kaplan et al., 2017). Catalunya és la comunitat que concentra el nombre més elevat de dones que provenen de països on la pràctica és vigent, un 30,08% d'acord amb dades del mapa de la MGF a Espanya, publicat el 2017. Respecte a l'origen, a Catalunya predominen dones d'origen senegalès, gambià i nigerià.

Aquesta diàspora ha fet que la MGF també sigui present al territori català. Concretament, entre els anys 2008 i 2019, a Catalunya els Mossos d'Esquadra (en endavant, PG-ME) han intervingut en 377 els casos de mutilació genital femenina. Això contrasta amb l'estimació de Kaplan, que planteja l'existència d'una població de 21.298 nenes de 0 a 14 anys⁴⁷ el 2017 a Catalunya susceptibles de córrer un risc potencial de patir la MGF. Si fem una lectura longitudinal de les dades, podem observar que hi ha certa tendència a la disminució. Això pot ser a causa del tipus d'intervencions que es porten a terme en aquest àmbit, que tenen caràcter punitiu, però no necessàriament són intervencions que aconseguixin la prevenció ni l'erradicació de la pràctica. També s'observen alguns repunts, concretament entre els anys 2010 i 2011, i entre el 2017 i el 2018.

Si ens fixem en la distribució territorial dels casos, a partir de les regions policials en què s'organitza la PG-ME, veiem que la regió policial que aglutina més casos és la de Girona, amb 189 casos, la RP Metropolitana Nord, amb 116 casos, i, en tercer lloc, tot i que amb una gran diferència en el nombre de casos, la RP Metropolitana Sud, amb 28 MGF.

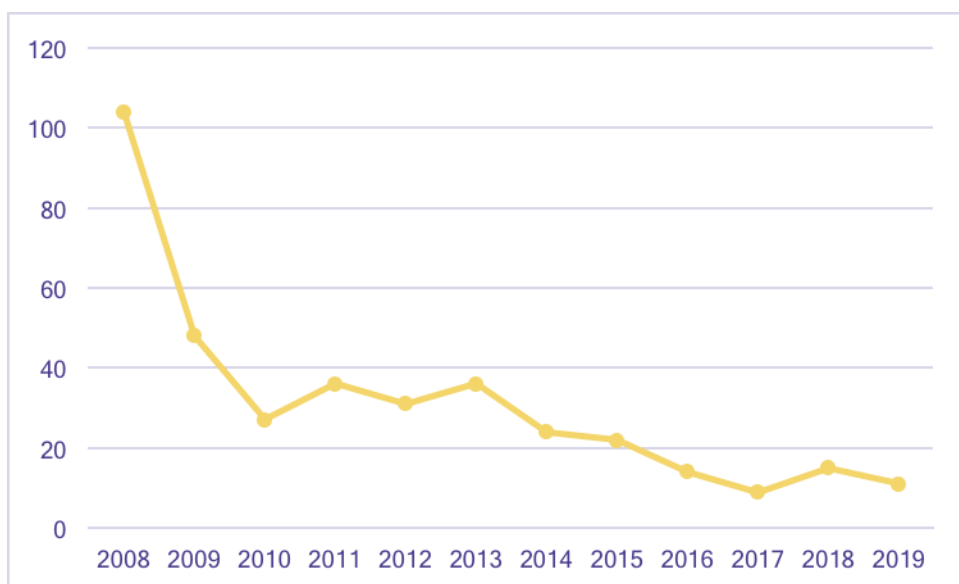
⁴⁷ Es considera la població femenina de 0 a 14 anys perquè la MGF es practica a nenes d'entre 0 i 15 anys, generalment abans de la primera menstruació (Kaplan, 1998).

Taula 12. Mutilació genital femenina per regions policials. Catalunya, 2008-2019

	RP Girona	RP Central	RP Ponent	RP Pirineu Occidental	RP Metro Nord	RP Metro Sud	RN Metro Barcelona	RN Camp de Tarragona	RN Terres Ebre	Total
2008	89	2	2	1	7	1	2	0	0	104
2009	24	0	0	0	18	4	0	0	2	48
2010	15	0	5	2	3	1	0	1	0	27
2011	8	0	1	0	14	13	0	0	0	36
2012	13	1	1	0	15	1	0	0	0	31
2013	10	0	2	0	22	1	1	0	0	36
2014	6	0	1	0	14	1	0	2	0	24
2015	8	0	3	0	6	0	0	5	0	22
2016	8	0	1	0	3	0	0	1	1	14
2017	3	1	1	0	2	1	0	0	1	9
2018	3	0	1	0	8	1	0	2	0	15
2019	2	0	0	0	4	4	1	0	0	11
Total	189	4	18	3	116	28	4	11	4	377

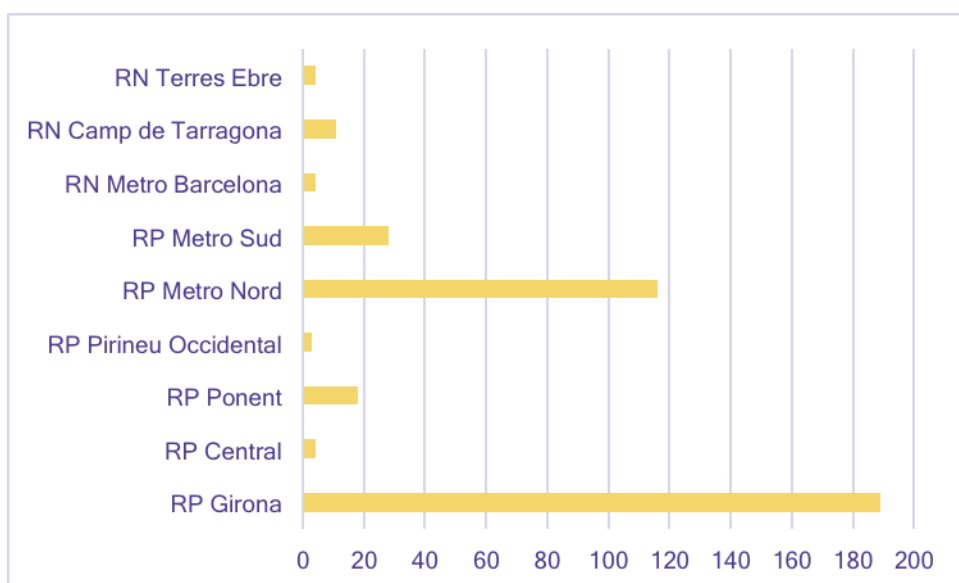
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

Gràfic 6. Evolució de la mutilació genital femenina. Catalunya, 2008-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

Gràfic 7. Mutilació genital femenina per regions policials. Catalunya, 2008-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

La RP de Girona s'encarrega d'oferir els serveis policials bàsics a les comarques del nord-est del país. Concretament, abasta les comarques del Ripollès, la Garrotxa, l'Alt Empordà, el Gironès, el Pla de l'Estany i la Selva. En aquesta zona s'observa una concentració de població que pertany a les comunitats en què es practica la mutilació genital femenina. L'alt nombre de casos pel que fa a les altres regions

policials té a veure amb el fet que va ser la primera RP a posar en marxa el protocol. Aquesta xifra no només inclou els casos confirmats, sinó també casos en què hi ha alguna sospita.

Quant a la RP Metropolitana Nord, comprèn les comarques del Maresme, el Vallès Oriental, el Vallès Occidental i una part del Barcelonès, concretament les ciutats de Badalona, Sant Adrià del Besòs i Santa Coloma de Gramenet. Per últim, la RP Metropolitana Sud integra les comarques del Baix Llobregat, el Garraf, l'Alt Penedès i la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat.

Tot i que la MGF es castiga en el Codi penal i hi ha un protocol sanitari per detectar-la, tal com indica l'informe Sombra de la CEDAW del 2018, no n'hi ha prou per a un tractament preventiu i reparador d'ambdues pràctiques, especialment pel que fa a la reparació.

4.3.2.2 Els matrimonis forçats

D'acord amb el DTASF, el matrimoni forçat és un fenomen global que no s'associa a determinades cultures o religions. És global perquè és una pràctica present a diferents zones d'Àfrica, Àsia, en algunes parts de Llatinoamèrica i de l'Europa de l'Est. A Europa i a Catalunya també hi ha matrimonis forçats, motivats especialment per la presència de població provinent d'alguns territoris on socialment encara s'accepta aquesta pràctica.

Les dades de la PG-ME mostren que, a Catalunya, els casos de matrimonis forçats tenen un pes força constant, amb alguns pics, com en els anys 2011 i 2013. D'acord amb el mateix departament, a Catalunya, els casos que s'han abordat són pocs, i encara en són menys les denúncies que s'interposen. Això no vol dir que no hi hagi un risc important, sinó que, tal com ha passat amb altres formes de violència contra les dones, queda molta feina a fer en l'àmbit de la detecció, la sensibilització i la denúncia.

Quant a la distribució territorial, igual que en el cas de la mutilació genital femenina, la RP de Girona i la RP Metropolitana Nord són les regions amb un nombre més elevat de casos, amb 48 i 38 respectivament. La tercera zona amb més casos no

coincideix, ja que en aquest cas és la RP Metropolitana Barcelona, amb 34.

Tanmateix, aquestes són les úniques dades disponibles. Tampoc hi ha dades sobre la prevalença dels matrimonis forçats.

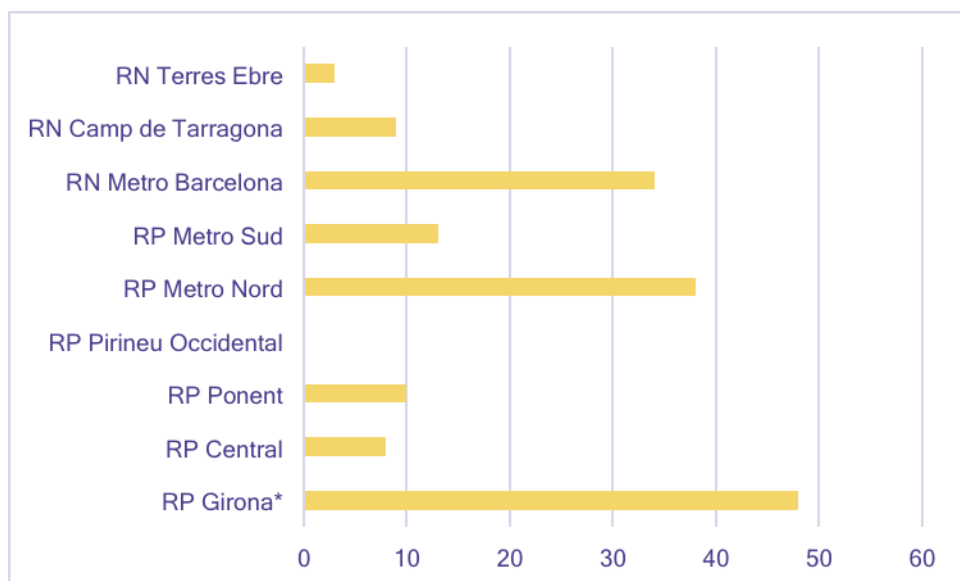
Taula 13. Matrimonis forçats. Catalunya, 2008-2019

	RP Girona*	RP Central	RP Ponent	RP Pirineu Occidental	RP Metro Nord	RP Metro Sud	RN Metro Barcelona	RN Camp de Tarragona	RN Terres Ebre	Total
2009	3	0	0	0	3	1	3	0	0	10
2010	3	1	3	0	3	0	2	3	0	15
2011	6	2	1	0	6	2	3	1	0	21
2012	5	0	1	0	5	1	4	0	0	16
2013	5	1	2	0	7	2	7	1	0	25
2014	7	0	1	0	1	1	0	0	0	10
2015	4	1	1	0	2	2	4	0	1	15
2016	4	0	1	0	2	2	4	1	0	14
2017	3	0	0	0	3	1	3	0	0	10
2018	2	3	0	0	3	0	2	2	0	12
2019	6	0	0	0	3	1	2	1	2	15
Total	48	8	10	0	38	13	34	9	3	163

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

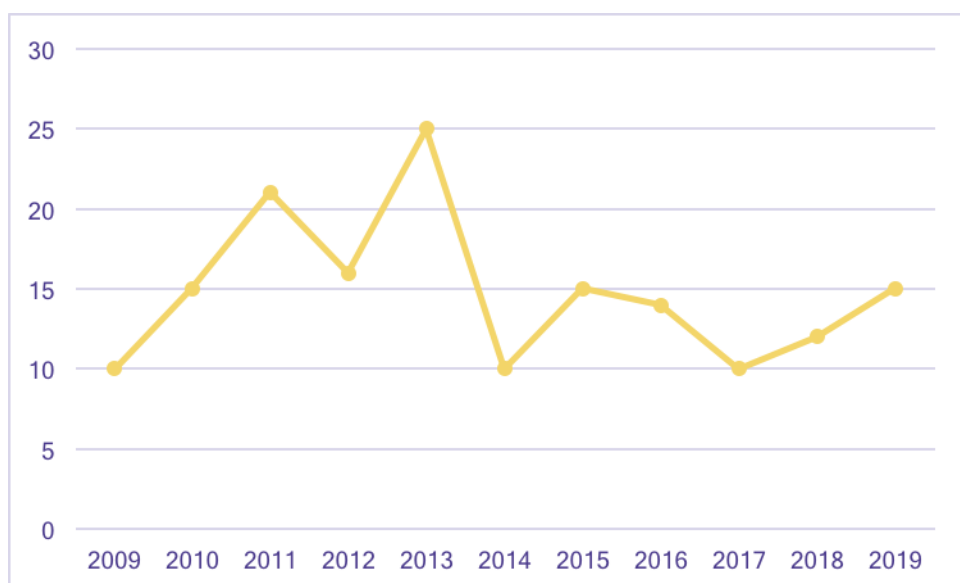
*Dades corresponents al període comprès entre juny i desembre.

Gràfic 8. Matrimonis forçats per distribució territorial. Catalunya, 2008-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

Gràfic 9. Matrimonis forçats. Catalunya, 2008-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

D'acord amb el DTASF, el matrimoni forçat pot afectar tant majors com menors d'edat, i tant nenes com nens. Tenir una orientació sexual o una identitat de gènere que s'aparti de les normes de la comunitat o tenir una discapacitat física o mental pot ser un factor de risc afegit. Tanmateix, les joves, algunes de les quals són menors d'edat, són les més afectades.

Si desagreguem les dades, tenint en compte l'edat de les dones forçades a casar-se, observem que el nombre de casos és més elevat entre les menors d'edat, amb 88 casos, mentre que en el grup de les majors d'edat els casos ascendeixen a 77.

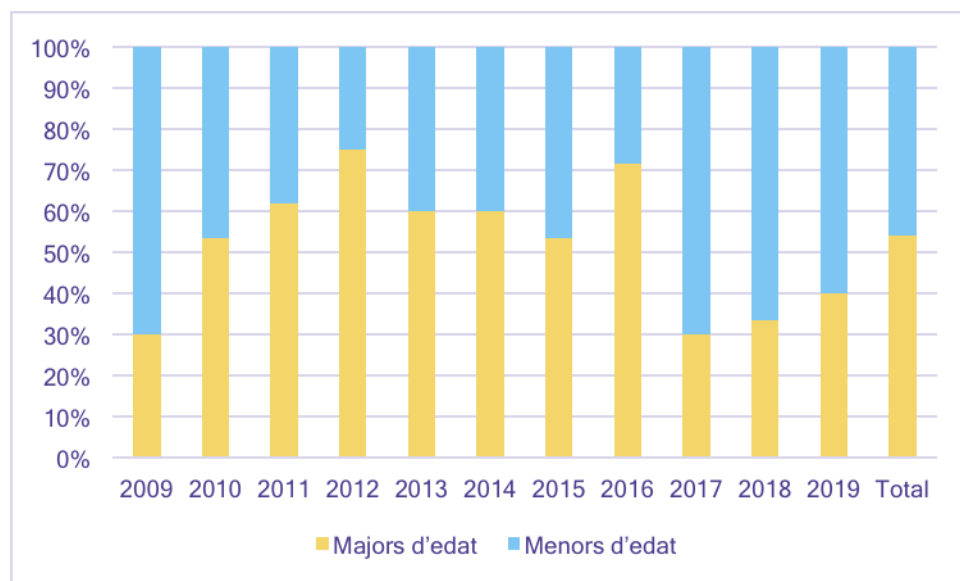
Taula 14. Matrimonis forçats en dones majors i menors d'edat. Catalunya, 2009-2019

	Majors d'edat	Menors d'edat
2009	3	7
2010	8	7
2011	13	8
2012	12	4
2013	15	10
2014	6	4
2015	8	7
2016	10	4
2017	3	7
2018	4	8
2019	6	9
Total	88	75

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

*Dades corresponents al període comprès de juny a desembre.

Gràfic 10. Matrimonis forçats en dones majors i menors d'edat. Catalunya, 2009-2019

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Interior.

* Dades corresponents al període comprès de juny a desembre.

D'acord amb el DTASF, les xifres baixes són conseqüència de les poques denúncies interposades, sigui per part de les mateixes dones que ho pateixen o que estan en risc de patir-ho, sigui per part de persones del seu entorn. No obstant això, per tal que la denúncia sigui una possibilitat real i una solució per a les dones que es troben en aquesta situació, cal abordar aquesta pràctica.

4.3.2.3. Tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual

El tràfic de dones es porta a terme amb diverses finalitats. Per exemple, per a esclavitud laboral o reproductiva o per a l'extracció d'òrgans. En aquest apartat, però, ens referirem al tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual. En aquesta violència, les dones de nacionalitat estrangera són el 98% de les víctimes del conjunt de l'Estat espanyol.

En relació amb l'abordatge del tràfic, tant a l'Estat espanyol com a Catalunya, el Govern depèn principalment d'ONG especialitzades per donar suport a les dones víctimes de tràfic. Ambdós governs financen parcialment aquelles ONG que ofereixen suport psicològic, legal i mèdic a les dones.

Les dades de tràfic estan fragmentades i n'hi ha diferents estimacions, que cal manejar amb cautela. L'absència de dades sistematitzades i d'informació estadística fiable, que proporcioni una visió global i clara de la qüestió, dificulta de manera important el coneixement i l'abordatge del fenomen. Les úniques dades disponibles sobre aquesta matèria són les que ofereix la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, però només recullen les totals de l'Estat, per la qual cosa no és possible conèixer la realitat de Catalunya. També hi ha les dades que recullen les ONG, però que, de nou, no estan sistematitzades, tot i que són una font valuosa d'informació. D'altra banda, sembla que les dades actuals no reflecteixen la veritable dimensió d'aquest fenomen (Santos, 2019).

En el conjunt de l'Estat, segons les dades de la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, que recull les dades de les entitats que proporcionen assistència a dones víctimes de tràfic amb finalitat d'explotació sexual, el 2018, de les dones ateses, es van detectar signes de tràfic o d'explotació sexual en 13.317 dones. D'aquestes, al voltant del 32,30% (4.302) presentaven indicis de tràfic amb finalitat d'explotació sexual, i, de totes, només 547 (un 12,7%) va presentar una denúncia.

La majoria de les dones (42,52%) que presenten signes de tràfic amb finalitat d'explotació sexual procedeixen de Nigèria i Romania (26,8% i 15,71%, respectivament). A la vegada, són les que presenten un major percentatge de dones menors de 25 anys, juntament amb les procedents del Paraguai.

Per acabar, és important destacar que, malgrat l'escassetat de dades disponibles, és palpable que el tràfic és un fenomen d'una gran dimensió i complexitat. Junt amb l'escassetat d'informació fiable i d'investigacions disponibles, les dades apunten que, segons sembla, les respostes implementades no estan permetent protegir adequadament les dones estrangeres que presenten indicis de tràfic.

4.3.3. Violència masclista en l'àmbit laboral

L'assetjament sexual a dones migrades treballadores de la llar i les cures és una de les formes de violència masclista més oculta i invisibilitzada de la nostra societat. Així mateix, l'opacitat en termes d'incidència és absoluta. Els sindicats confirmen

que no hi ha instruments efectius per detectar aquest tipus de violència masclista: saben que existeix, però tenen moltes dificultats per obtenir-ne dades fiables sobre la incidència i l'afectació real. També, la PG-ME constata la manca de dades, atès el nombre reduït de denúncies interposades per aquest motiu. D'altra banda, la dificultat de prova en la via judicial, tant en la via penal com en la laboral, fa que les dones no tinguin la seguretat necessària per fer valdre els seus drets en la via jurisdiccional i les obliga a demostrar que han estat víctimes. A més, interposar una denúncia, per a aquestes treballadores significa perdre la feina (Bofill i Véliz, 2018). Tot i que no hi ha cap estadística oficial sobre l'assetjament sexual que pateixen les dones que treballen en aquest àmbit, les mateixes treballadores i la societat civil han fet visibles aquestes violències mitjançant diversos actes i reivindicacions.⁴⁸ A més, hi ha molts problemes metodològics a l'hora de documentar-ne casos.

Les investigadores Bofill i Véliz (2018) van portar a terme una enquesta a una mostra de 80 dones migrades residents a Barcelona, amb l'objectiu de detectar i quantificar les situacions d'assetjament sexual viscudes en l'àmbit laboral i valorar-ne el grau de reconeixement. D'acord amb els resultats obtinguts, el 41% de les dones enquestades afirmen haver estat objecte de grolleries com insinuacions, proposicions o comentaris de caràcter sexual; el 28% reconeix haver estat objecte de tocaments o d'apropaments excessius (tocaments, fregaments o pessics); el 10% declara haver rebut demandes de relacions sexuals, sota pressió o no, i el 10% afirma que les han agredit sexualment. Sovint, les dones enquestades que afirmen haver estat víctimes d'assetjament reconeixen que ho han estat de més d'una manera i/o en diverses situacions.

---

⁴⁸ L'estudi de Bofill i Véliz, *Una violència oculta. Assetjament sexual en dones migrades treballadores de la llar i les cures*, assenyala que els estudis principals que s'han elaborat en aquest àmbit són els següents: Fundació ASPACIA, *Entre el miedo y la desprotección. Mujeres migrantes en situación irregular frente a la violencia sexual en España*; Gil (et al.), *Acoso sexual y acoso por razón de sexo: actuación de las administraciones públicas y las empresas*; Sortzen, *Agresiones sexuales, cómo se viven, cómo se entienden y cómo se atienden*; Sortzen, *Acoso sexual y mujeres migradas*; AIETI (et al.), *Derecho a una vida libre de violencias. Experiencias y resistencias desde las mujeres migrantes*.

5. APROXIMACIÓ A LA XARXA D'ATENCIÓ I RECUPERACIÓ INTEGRAL A LES DONES QUE PATEIXEN VIOLÈNCIA MASCLISTA

En aquest apartat, es presenta una anàlisi de la Xarxa d'atenció i recuperació a les dones que pateixen violència masclista de la Generalitat de Catalunya, que es compon dels serveis principals de prevenció, atenció i reparació de les dones en situació de violència masclista i de les supervivents.

La Xarxa externalitza alguns dels serveis a empreses o entitats que, en molts casos, estan especialitzades en gènere i violències masclistes. A més, les associacions professionalitzades tenen un paper destacat en la Xarxa, tant des del punt de vista de la seva implicació en l'abordatge de les violències masclistes com pel que fa al seguiment de les polítiques públiques que es porten a terme en aquest àmbit. L'anàlisi presentada es divideix en dues parts: a la primera, s'analitzen les dades quantitatives disponibles dels serveis que componen la Xarxa, mentre que a la segona, amb l'objectiu de mostrar aquesta anàlisi de manera aplicada, s'han fet algunes entrevistes a informants clau a la ciutat de Badalona, que és el tercer municipi de Catalunya amb més població de nacionalitat estrangera. En concret, 30.452 persones són de nacionalitat estrangera, per darrere de Barcelona (320.382) i l'Hospitalet (56.506).

El municipi de Badalona ha sigut un territori d'acollida de migracions internes des de l'arribada del tren a mitjan segle XX i des dels anys noranta pel que fa a la migració extracomunitària, que en una primera etapa té un caràcter molt masculinitzat i que anys més tard es feminitza, a partir del reagrupament familiar, però també dels projectes migratoris individuals de les dones.

L'anàlisi aplicada es desenvolupa a partir de quatre àmbits: l'atenció a les dones en situació administrativa irregular; la formació de professionals; les barreres

idiomàtiques que poden trobar les dones migrades en els serveis d'atenció; la coordinació, dins i fora de la Xarxa, i, per últim, la necessitat d'ampliar la mirada envers les violències masclistes.

Així mateix, l'anàlisi s'ha plantejat des d'una perspectiva interseccional, amb l'objectiu de mostrar les interaccions del gènere amb altres eixos de desigualtat que afecten les dones de nacionalitat estrangera que pateixen o han patit alguna forma de violència masclista. És a dir, s'ha pretès mostrar fins a quin punt els serveis públics estan garantint el dret a l'atenció a les dones de nacionalitat estrangera.

Per últim, pel que fa a l'enfocament de l'anàlisi, convé destacar que s'inspira en el marc que s'incorpora a partir del Conveni d'Istanbul.⁴⁹ En aquest sentit, la violència que reconeix el tractat va des del que coneixem com a maltractament o violació fins al matrimoni forçat, la mutilació genital femenina o el tràfic de dones. El conveni no només se situa contra la violència manifesta, sinó contra tota forma de discriminació sobre les dones. El que suposa un canvi real és el fet que es reconeix que la violència masclista és una violació dels drets humans de les dones i, per tant, els estats són els responsables no només de protegir les dones víctimes i de perseguir i castigar els culpables, sinó també de compensar-los el mal que han patit. El que marca un abans i un després és que es reconeix explícitament que la violència masclista és conseqüència de la situació de desigualtat estructural en què es troben les dones i s'exigeix als estats combatre-ho.

5.1. Aproximació quantitativa als serveis de la Xarxa

L'article 6 del Títol I, de la Llei 5/2008, designa la creació de la Xarxa d'atenció i recuperació integral a les dones que pateixen violència masclista. Aquesta xarxa està composta per un conjunt de recursos i serveis públics per tal d'abordar i

---

⁴⁹ El Conveni d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica, firmat a Istanbul l'11 de maig del 2011, va suposar un gran avançament en la lluita per l'erradicació de la violència sobre les dones. Aquest conveni va ser ratificat per l'Estat espanyol i publicat al BOE del 6 de juny del 2014, de manera que ha passat a formar part de l'ordenament jurídic espanyol (CGPJ, 2018). La ratificació del Conveni d'Istanbul obliga els estats a anar adaptant la legislació i la conceptualització de la violència a les definicions que conté el conveni (CGPJ, 2018 bis).

erradicar la violència masclista. Concretament, està formada pels serveis que es descriuen a continuació. De cada un, se n'han analitzat les dades disponibles, cosa que ens ofereix una primera visió de l'abast de cada servei. No obstant això, la disponibilitat de les dades és desigual: a l'escassetat d'informació d'alguns serveis, s'hi afegeix, en la majoria dels casos, la manca de desagregació per la nacionalitat de les dones, cosa que impossibilita l'elaboració d'una anàlisi al respecte. A més, pràcticament en tots els casos, quan les dades estan desagregades entre dones de nacionalitat estrangera i de nacionalitat espanyola, no estan desagregades per nacionalitats concretes.

Orgànicament, aquests serveis depenen de diferents departaments, concretament de l'ICD, adscrit al Departament de Presidència, al Departament d'Interior i la Direcció General de Policia, al Departament de Justícia i, per últim, al Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.

A continuació, es descriuen els serveis que formen part de la Xarxa, i es presenten dades sobre aquells que ofereixen dades desagregades per origen, que només són tres serveis i tots corresponen a l'ICD:

- Servei d'atenció telefònica especialitzada en l'atenció a les violències masclistes: línia 900 900 120.

La línia 900 900 120 és un servei d'atenció permanent a les violències masclistes. Es tracta d'un servei gratuït que atén 24 hores al dia els 365 dies de l'any i en 124 idiomes.

Si ens fixem en l'evolució anual de trucades per violència, veiem que hi ha hagut un descens substancial des del 2008, en què es van atendre 12.115 trucades, mentre que el 2019 en van ser 9.352.⁵⁰ En la difusió del servei, s'explica que les dones poden ser ateses en 124 idiomes, però, d'acord amb les dades de l'Observatori de la Igualtat de Gènere (en endavant, OIG), només es van atendre trucades en castellà (65,6%), en català (34%) i en anglès (0,3%). Aquestes dades semblen indicar que la

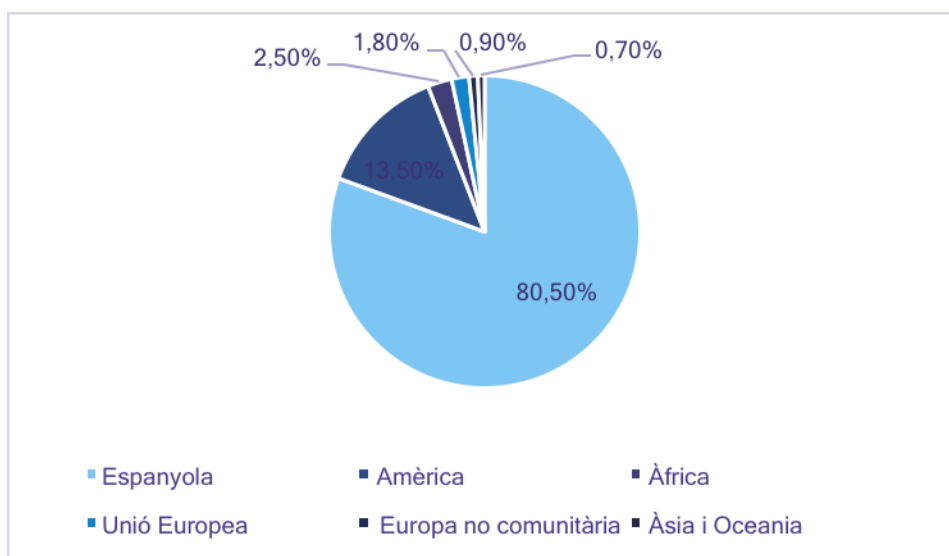
---

⁵⁰ Convé destacar que el nombre total de trucades no necessàriament prové de les mateixes dones, sinó que les poden fer professionals, familiars o amistats, però en tots els casos es recullen les dades referents a les característiques sociodemogràfiques de les dones sobre les quals es fa la consulta.

informació sobre el servei arriba gairebé exclusivament a persones que es poden comunicar en una de les llengües vehiculars a Catalunya: català i castellà. Així mateix, també pot reflectir que, amb la mera difusió de la disponibilitat del servei en diversos idiomes, no n'hi ha prou perquè s'utilitzi, o bé que es tracta d'un servei poc proper a les persones la llengua vehicular de les quals no és ni el català ni el castellà.

D'acord amb dades del 2019, si observem les dades pel que fa a la distribució percentual de les dones segons la seva nacionalitat, podem veure que pràcticament totes les dones ateses tenen nacionalitat espanyola (80,5%), mentre que el 19,5% restant eren dones amb nacionalitat estrangera (n=1820), de les quals el 13,5% pertanyia de l'Amèrica del Nord i l'Amèrica del Sud (13,5%). La resta es distribueix de la manera següent: el 2,5% de les dones que van trucar tenien nacionalitat africana; l'1,8%, europea; el 0,9%, no comunitària, i el 0,7%, d'Àsia o Oceania.

Gràfic 11. Línia 900: dones ateses per nacionalitat

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'OIG.

Si ens fixem en la situació administrativa de les dones d'origen estranger que van trucar a la línia 900 900 120, veiem que el 57% tenia permís de residència i de feina. Del 31,03% no n'hi ha informació, el 8% no té permís de residència i el 3,7% té targeta comunitària.

La violència en l'àmbit de la parella (n=1721) és la que concentra el major nombre de trucades de les dones de nacionalitat estrangera (el 94,5%), seguida de l'àmbit comunitari (n=11, un 0,6%), del laboral (n=9, un 0,5%) i del familiar (n=23, un 1,3%). Tanmateix, cap d'aquestes dades està desagregada per origen, ni cap altra dada de l'informe, tot i que és un informe amb un grau de detall destacable.

No hi ha avaluacions sobre el funcionament de la línia 900 ni tampoc valoracions públiques per part de les usuàries, tot i que periòdicament arriben valoracions externes d'usuàries de la línia.

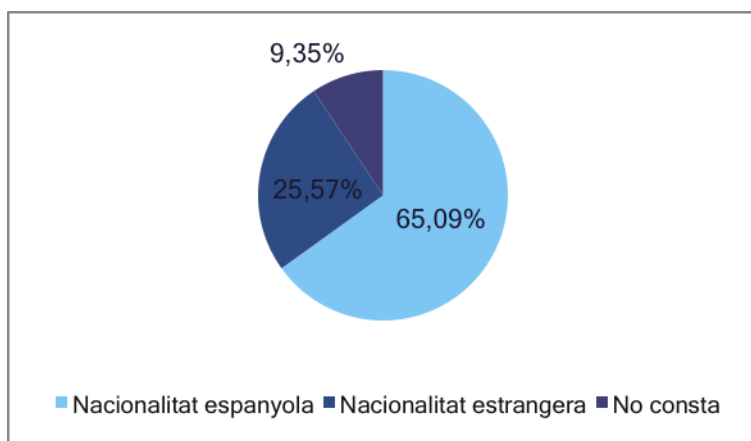
- Serveis d'Informació i Atenció a les Dones (SIAD) i oficines d'informació de l'ICD

A Catalunya, distribuïdes al llarg del territori, hi ha un total de 102 SIAD i 5 oficines d'informació de l'ICD. L'OIG elabora un informe anual que consisteix en un resum quantitatiu de les atencions que s'han fet durant l'any en qüestió. L'últim informe disponible correspon a l'any 2018, i les dades publicades tenen cert nivell de desagregació.

L'any 2018 es van atendre 26.312 dones, de les quals 18.214 (72,03%) eren de nacionalitat espanyola, 1.195 (4,73%) de nacionalitat comunitària, 4.766 (18,85%) de nacionalitat extracomunitària i 1.113 (4,4%) tenien altres situacions (apàtrides, refugiades i altres casos).

Segons les dades de la taula 16 pel que fa al 2019, s'observa que el 30% de les dones van anar o van ser derivades al SIAD per motius relacionats amb la violència masclista. Aquest percentatge es tradueix en 5.840 dones, de les quals 3.801 eren de nacionalitat espanyola (66%) i 1.493 eren de nacionalitat estrangera (25,5%). En 546 casos (9,5%) no consta l'origen.

Gràfic 12. Dones ateses al SIAD per nacionalitat

Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades per l'ICD

Taula 15. Dones ateses en relació amb situacions de violència masclista. 2019

	Sí	No	No consta	Total	Percentatge
Nacionalitat espanyola	3801	9206	2885	15892	65,09 %
Nacionalitat estrangera	1493	3078	1330	5901	25,57 %
No consta	546	521	643	1710	9,35 %
Total	5840	12805	4858	23503	100,00 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades per l'ICD

Del conjunt de dones sobre les quals hi ha informació relativa a la violència masclista, s'observa una sobrerrepresentació de les dones de nacionalitat estrangera, amb un 32,7% de dones que afirmen que han patit violència masclista, enfront de les de nacionalitat espanyola, que se situen en el 29,2%, per sota de la mitjana.

Taula 16. Dones ateses en relació amb situacions de violència masclista. No hi consta el percentatge exclòs. 2019

	Sí	No	Total
Nacionalitat espanyola	29,2 %	70,8 %	100,0 %
Nacionalitat estrangera	32,7 %	67,3 %	100,0 %
Total	30,1 %	69,9 %	100,0 %

Font: Elaboració pròpia a partir de dades facilitades per l'ICD

- El Servei d'Intervenció en Crisis Greus (SIC)

És un servei que ofereix atenció psicològica immediata i especialitzada a les persones directament afectades per un acte greu de violència masclista, és a dir, en dones agredides i, en cas de feminicidi, el seu entorn proper, especialment els seus fills o filles. La intervenció té com a objectiu minimitzar i contenir el dany psicològic ocasionat per la situació de violència o feminicidi.

Durant l'any 2019, el servei es va activar 11 vegades: 8, per violència en l'àmbit de la parella, 2, per violència en l'àmbit social o comunitari, i 1, per violència en l'àmbit familiar. Del total d'activacions, 6 es van fer amb dones de nacionalitat estrangera o el seu entorn, cosa que representa un 55 % dels casos. Aquesta dada es pot explicar per la mateixa sobrerepresentació de les dones migrades en les situacions de violència. Entre els anys 2015 i 2018, el SIC es va activar entre una i quatre vegades. Es tracta d'un servei especialitzat que, per la seva importància, cal potenciar. Tanmateix, el SIC no compta amb un servei de traducció propi, de manera que, si cal, s'ha de coordinar la intervenció amb el municipi on han tingut lloc els fets, o bé a través d'altres espais. Seria recomanable que aquesta situació es contemplés en el protocol del servei, amb l'objectiu de garantir la traducció, si calgués.

Altres serveis que formen la Xarxa però dels quals no hi ha dades disponibles pel que fa a les seves usuàries són:

- Servei d'Intervenció Especialitzada (SIE)

Les últimes dades disponibles corresponen a l'any 2018. Aleshores, el Departament era titular de 8 SIE a Catalunya, en els quals es van atendre 4.226 dones i 956 infants. Tanmateix, es preveu que durant l'any 2020 s'incrementi a 5 el nombre de SIE; és a dir, en acabar el 2020, Catalunya comptarà amb 13 SIE en total. Igual que els SIAD, aquests serveis estan distribuïts per tota la geografia catalana, però hi ha cert desequilibri territorial.

No hi ha més dades sobre aquest servei especialitzat.

- Servei d'Acolliment Substitutori de la Llar (pis pont i amb suport)

Actualment hi ha 9 serveis d'acolliment substitutori de la llar al territori català, amb capacitat per acollir 42 unitats familiars. Durant el 2018 es van atendre 84 dones i 95 infants. Tanmateix, no hi ha dades desagregades que ens permetin conèixer la proporció de dones migrades que han pogut recórrer a aquest servei.

- Serveis Tècnics de Punt de Trobada (STPT)

El Departament és titular de 18 punts de trobada i participa econòmicament en 5 punts més de titularitat municipal. El 2018 es van atendre 1.419 famílies i 1.938 menors. Tanmateix, no hi ha dades desagregades que ens permetin conèixer la proporció de dones migrades que han pogut recórrer a aquest servei.

- Serveis d'Acolliment i Recuperació (SAR)

L'any 2018, segons les últimes dades disponibles, el Departament era titular de 6 SAR amb capacitat per atendre 50 unitats familiars alhora. Durant aquest any van atendre 117 dones i 166 fills i filles. Tanmateix, no hi ha dades desagregades que ens permetin conèixer la proporció de dones migrades que han pogut recórrer a aquest servei.

- Serveis d'Atenció i Acolliment a Urgències (SAAU)

Servei que facilita l'acolliment temporal, de curta durada, a les dones que es troben en situació de violència masclista i als seus fills i filles, a fi de garantir-ne la seguretat personal.

Ofereix un espai d'acollida immediat i temporal que permet la reflexió per prendre les decisions adequades per sortir de la situació de violència viscuda. Es vetlla per la integritat i la seguretat física de la dona i els seus infants a càrrec, i se l'acompanya en les diferents gestions que ha de fer durant la seva estada al servei. Els SAAU treballen en coordinació amb els serveis i recursos de la xarxa integral del territori amb l'objectiu d'oferir a les dones una atenció i un acompanyament integral en tot el seu procés de recuperació. Com en els serveis anteriors, no hi consten dades desagregades.

- Serveis d'Acolliment Substitutori de la Llar (SAS)

Els SAS ofereixen acolliment temporal i fan la primera atenció a les dones i als seus fills i filles per gestionar de manera urgent la situació de crisi i facilitar que les dones puguin prendre les primeres decisions. Hi ha diversos SAS gestionats pels ens locals i un de gestionat per la Secretaria de Família de la Generalitat de Catalunya. En aquest cas, tampoc hi ha dades desagregades per nacionalitat o origen.

- Serveis d'Atenció a la Víctima del Delicte (OAVD)

Aquests serveis ofereixen atenció i assessorament telefònic i presencial als jutjats a persones víctimes de delictes i, especialment, a dones víctimes de violència en l'àmbit de la parella, ja que són un punt de coordinació de les ordres de protecció i altres mesures de protecció judicials. Hi ha 5 OAVD al territori català (Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona i Camp de Tarragona), gestionats pel Departament de Justícia.

Si ens fixem en les dades desagregades per sexe, veiem que el percentatge de dones ateses durant l'última dècada supera amb escreix el nombre d'homes usuaris de les OAVD. Concretament, l'any 2019, el 92% de les persones ateses eren dones. Des del 2010, el percentatge de dones sempre ha ocupat al voltant del 90% de les

atencions, a excepció dels anys 2016, 2017 i 2018, en què van ser lleugerament inferiors: 87,3%, 85,6% i 89,7%, respectivament.

En relació amb la nacionalitat de les persones ateses a la OAVD, durant el 2019 s'observa una sobrerepresentació de les persones de nacionalitat estrangera, un 43,8% enfront del 56,2% de nacionalitat espanyola. Tot i que no podem saber el percentatge corresponent a les dones estrangeres, ja que és una dada que no està desagregada per sexe, sí que podem intuir que la majoria són dones, ja que, com acabem de mostrar, presenten un percentatge molt elevat sobre el nombre de víctimes ateses.

- Serveis d'Atenció Policial. Grup d'Atenció a la Víctima (GAV)

Es tracta de recursos especialitzats de la PG-ME, d'atenció i seguiment a les dones i als seus fills i filles en situació de violència masclista. A Catalunya hi ha 85 GAV distribuïts per tot el territori.

En aquest cas, tampoc hi ha dades desagregades ni coneixem el volum total d'atencions del servei.

Com es pot observar, la majoria dels serveis de la Xarxa no fan públiques les dades de les usuàries. Això no vol dir que no es recullin ni s'analitzin per garantir que els serveis responen a les necessitats de la població a la qual es dirigeix. No obstant això, no garanteix els compromisos adquirits pel Govern de la Generalitat de Catalunya, que es proposava, en el seu Pla de Govern 2017-2018, “establir mecanismes que permetin reforçar més que mai la proximitat entre la ciutadania i l'Administració, a fi d'optimitzar un diàleg obert i transparent. I això és possible gràcies a l'impuls de les polítiques de Govern obert, que han de permetre que qualsevol ciutadà pugui col·laborar, si així ho desitja, en el seguiment i l'avaluació de les polítiques públiques. El compromís ferm del Govern és dotar la ciutadania de les eines necessàries per aconseguir la seva implicació directa amb la gestió pública, i aquest compromís es consolida en una sèrie d'actuacions destinades a posar a disposició de col·lectius especialitzats dades públiques susceptibles de ser tractades i utilitzades per a fins tant lucratiu com no lucratiu, que reverteixin en la societat”.

5.2. Aproximació qualitativa als serveis de la Xarxa

A tall introductori, convé indicar que, en el cas de Badalona, l'únic servei municipal on s'atenen els casos de violència masclista (a l'espera de l'obertura del SIE) és el SIAD. Hi recorren, aproximadament, un 20% de dones de nacionalitat estrangera. Pel que fa al seu origen, procedeixen principalment del nord d'Àfrica i Llatinoamèrica. No hi arriben, en canvi, dones procedents de la Xina ni dones de l'Europa de l'Est. Es poden considerar alguns factors que podrien ajudar a explicar aquest fet. D'una banda, hi ha els que tenen relació amb l'estigma de l'ús dels serveis, ja que, per a algunes dones, entrar en contacte amb els serveis públics pot ser vist com un signe "d'occidentalització" i una renúncia a valors fonamentals. A més, també hi ha la por a l'estigmatització en el cas, per exemple, de necessitar un recurs residencial a causa de la violència masclista. L'allunyament de la comunitat pot suposar una ruptura dels vincles amb aquesta que podrien ser difícils de recuperar més tard, en generar-se un estigma al seu voltant i la situació que això comporta. Tot plegat no té en compte les necessitats sobrevingudes, com, per exemple, les llargues llistes d'espera a què s'enfronten.

D'altra banda, aquest fet podria indicar que els serveis no estan ben plantejats, que falten vincles amb les comunitats i/o que la informació sobre aquests serveis no es difon de manera que pugui arribar a tots els públics.

5.2.1. Sobre l'impacte de la regularitat administrativa

Hi ha diverses investigacions que mostren la manera com la situació administrativa dificulta l'accés de les dones als serveis d'atenció i recuperació de violència masclista. Aquest fet s'ha pogut constatar en les entrevistes que s'han portat a terme a les professionals, ja que indiquen que habitualment les dones en situació administrativa irregular no arriben al servei, i tampoc se les atén en cap altre servei públic del municipi. L'existència d'experiències de revictimització prèvies es pot considerar una de les causes de la reticència que mostren a l'hora de recórrer a aquests serveis. Tanmateix, com a resultat d'això i d'acord amb les professionals, sovint el SIAD pot ser vist com l'última porta a la qual trucar quan ja no es disposa de cap alternativa, és a dir, quan les dones estan molt al límit.

Aquestes mateixes professionals expliquen que garantir un acompanyament psicològic a les dones en situació irregular no suposa cap dificultat, però es converteix en un obstacle quan cal derivar-les a serveis socials o als serveis de salut, dels quals no poden obtenir l'atenció que també els cal per sortir de la situació de violència.

D'acord amb la literatura especialitzada, així com a partir de les entrevistes realitzades, podem constatar que hi ha dos àmbits en què la irregularitat es converteix en una dificultat. El primer és el de les ajudes econòmiques, i l'altre, el de l'allotjament, especialment d'urgència. A tall d'exemple, la renda activa d'inserció (en endavant, RAI) es gestiona des del Servei Públic d'Ocupació Estatal, que a Catalunya es vehicula a través de les oficines del Servei Públic d'Ocupació de Catalunya.

A escala estatal, entre el 2006 i el 2016, el percentatge de dones de nacionalitat estrangera que va cobrar la RAI oscil·lava entre el 13% (any 2006) i el 26,3% (any 2012). A Catalunya, entre el 2012 i el 2016, van cobrar la RAI un total de 19.135 dones, de les quals el 67% eren dones de nacionalitat espanyola, i el 33% restant, de nacionalitat estrangera. Per tant, observem que el percentatge de dones estrangeres que cobren la RAI a Catalunya és major que a la resta de l'Estat.

En relació amb aquestes ajudes, les professionals entrevistades assenyalen l'existència de prejudicis i estereotips per part dels qui gestionen les ajudes, cosa que comporta, de vegades, dificultats addicionals per a les dones que hi accedeixen. En aquest sentit, al municipi de Badalona, davant d'una situació de necessitat d'ajuda econòmica, deriven les dones a serveis socials, però aquests no atenen les dones en situació irregular, per la qual cosa el SIAD deixa de ser un servei efectiu per a elles.

D'acord amb les entrevistades, en termes generals, quan les professionals del SIAD detecten que hi ha un risc per a la dona, independentment de qualsevol altra circumstància, i li cal un allotjament d'urgència però no n'hi ha cap de disponible, sorgeixen dificultats encara més greus. No obstant això, quan es tracta de dones migrades, la situació encara és més complicada si no tenen una xarxa de suport que

les puguin acollir, o, en cas que la tinguin, no les poden acollir perquè al domicili ja hi conviuen massa persones.

A Badalona hi ha una llista d'espera per a les cases d'acollida. Tot i que els municipis tenen l'obligació de garantir els primers quinze dies d'allotjament, l'espera es pot arribar a allargar fins a quatre mesos. Aquesta llarga espera enmig d'una situació d'urgència desactiva el procés, i moltes dones acaben tornant a la situació d'origen, que, per a les dones migrades, acostuma a ser la convivència amb l'agressor. Com a resultat, l'única via que els queda per accedir a alguna ajuda econòmica o residencial seria mitjançant organitzacions no governamentals o vinculades a l'Església, com Càritas o la Creu Roja.

Per últim, les professionals destaquen altres elements immaterials que tenen relació amb el mateix abordatge de la situació en aquests casos i que indirectament es poden transmetre a les dones. Expliquen que, quan arriba una dona en situació irregular, els canvia la cara, perquè la gestió d'aquests casos es converteix en un "problema". Les professionals, a més, constaten que aquesta percepció de dificultat es pot arribar a transmetre a les dones i, com a resultat, moltes decideixen no continuar el procés des dels serveis. En paraules de les entrevistades, "no és que amb papers hi hagi milions de recursos, però sense papers es tanquen totes les portes".

Aquests tres tipus de dificultats –la dificultat per accedir a recursos econòmics i residencials, juntament amb la sensació que causen una situació de dificultat– també s'han constatat en altres anàlisis i informes que han elaborat les entitats especialitzades sense que s'hagin activat mesures per resoldre aquesta situació.

Això té un gran impacte en el procés de recuperació de les dones en situació irregular que, d'acord amb les professionals, es torna encara més complicat. En aquest sentit, plantegen la dificultat de treballar la història de violència i fer un acompanyament efectiu quan la prioritat de les dones és aconseguir cobrir les seves necessitats bàsiques, és a dir, generar ingressos a través de la feina i tenir un allotjament.

Tanmateix, si les dones estan treballant, hi ha la dificultat afegida de conciliar els horaris laborals amb els horaris d'atenció dels serveis. És una situació que han detectat, en el cas de Badalona, entre les dones llatinoamericanes que treballen com a treballadores de la llar, en les cures o en l'hostaleria, sectors marcats per la precarietat laboral i en què les llargues jornades dificulten enormement que aquestes dones es puguin vincular als serveis, perquè no hi poden assistir a causa dels seus horaris laborals. D'acord amb les professionals entrevistades, aquest perfil de dones fa front a les situacions de violència mitjançant xarxes informals de protecció i suport. En totes les situacions, l'Administració pública passa en un tercer pla i no és contemplada per les dones com una via que permeti millorar la seva situació.

En aquest sentit, no es compleix el principi de no discriminació, perquè hi ha normes que discriminen les dones migrades pel que fa a l'accés a recursos bàsics d'atenció i protecció (Naredo, 2009). D'altra banda, mentre no s'assumeixi que la responsabilitat institucional enfront de la violència masclista es fonamenta en el dret que correspon a tota víctima d'abús contra els drets humans de comptar amb recursos adequats a les seves necessitats i que aquests siguin plenament accessibles, no podrem afirmar que el desenvolupament de la Xarxa estigui orientat per un enfocament de drets humans (Naredo, 2009).

Tal com assenyala AIETI (2018), les dones migrades en situació de violència masclista poden trobar un context institucional que pot reproduir prejudicis i actituds racistes enfront de la situació que viuen. Això, sens dubte, és una mostra de la violència institucional també assenyalada pel Consell Nacional de Dones de Catalunya (2019) (en endavant, CNDC) en el document de treball per al Parlament de les Dones.

5.2.2. Sobre l'accés al servei d'intèrprets

Facilitar que les dones en situació de violència puguin acudir als serveis públics i utilitzar la llengua que els permeti expressar-se és l'única manera de garantir una atenció adequada i complir el Conveni d'Istanbul.

Al municipi de Badalona no hi ha ni servei de traducció ni de mediació cultural. No obstant això, aquesta situació no és cap excepció, perquè, tal com constata l'anàlisi de la Xarxa elaborada el 2016 per part del grup d'investigació Antígona, s'han de millorar els serveis d'interpretació que té la Xarxa. El diagnòstic assenyala que la interpretació hauria d'estar disponible en més serveis i idiomes per garantir una intervenció de qualitat en les dones migrades que no es puguin comunicar en català o en castellà. L'absència d'aquesta possibilitat impedeix que moltes dones puguin recórrer a una atenció psicològica perquè l'idioma és un obstacle. D'aquesta manera, no només s'està dificultant l'atenció d'urgència, sinó que també queden privades d'acompanyament i recuperació, aspectes fonamentals en l'abordatge de les violències masclistes.

L'absència d'intèrprets obliga les professionals del SIAD de Badalona a buscar tota mena de solucions per poder comunicar-se amb les dones. N'és un exemple l'eina Google Translator. En altres casos, es veuen obligades a planificar que les acompanyi una amiga o veïna, cosa que dificulta que les dones en situació de violència puguin ser totalment sinceres pel que fa a la seva situació. Així mateix, la no professionalització de les dones que fan d'intèrprets també comporta el risc que el missatge s'interpreti d'acord amb els seus criteris o valors. Les professionals són conscients de totes aquestes circumstàncies, que no consideren recomanables, tot i que les porten a terme si constaten que la dona hi està d'acord i se sent còmoda amb la situació.

L'únic recurs disponible al municipi és el Consorci Badalona Sud, que ha tornat a obrir fa pocs mesos. Tanmateix, la tramitació de les traductores i mediadores pot trigar una setmana, cosa que el converteix en un recurs ineficaç davant de situacions d'urgència, però també per a altres casuístiques. Les professionals assenyalen que, a través de PG-ME, podrien accedir a un servei de traducció, però això implica que s'hagin de traslladar a la comissaria i hi hagin d'involucrar els agents de ME, fet que les professionals no consideren adequat.

5.2.3. Sobre la formació de les persones professionals que integren la Xarxa

Una de les necessitats detectades, compartida àmpliament en diversos diagnòstics i informes, és la necessitat de formació, tant en l'àmbit de la violència masclista com en l'enfocament interseccional.

D'acord amb Amnistia Internacional (2007) i el CNCD (2019), la manca de formació específica pot implicar la reproducció de mites i estereotips de gènere, el qüestionament reiterat de les dones en situació de violència ateses pels serveis, una resposta especialitzada poc eficient i la no derivació als recursos i les institucions adequades, entre d'altres. Això pot comportar la victimització secundària, l'augment del patiment de les dones o la pèrdua de confiança en les institucions públiques.

Concretament, el Comitè de la CEDAW recorda que l'educació i la capacitació ha de promoure i garantir un coneixement adequat de:

- La manera com els estereotips i els prejudicis de gènere condueixen a la violència per raó de gènere contra la dona.
- El trauma i els seus efectes.
- Les dinàmiques de poder que caracteritzen la violència per raó de gènere, així com les “formes interrelacionades de discriminació que afecten grups específics de dones”.

D'acord amb les professionals entrevistades, sovint la formació que han rebut és “rígida” i està basada en la universalització de les característiques d'un grup determinat de població. Aquest tipus de formació pot ser contraproductiu i pot acabar reforçant un determinat tipus d'estereotips. Les professionals plantegen la necessitat de comptar amb una formació basada en la seva quotidianitat, que permeti abordar els estereotips i els prejudicis que puguin sorgir durant la seva pràctica professional, per procurar identificar-los i aïllar-los. És a dir, una formació que treballi a partir de la desconstrucció dels estereotips i eviti etnificar un problema social, la violència masclista, que és de base patriarcal i és present en totes i cadascuna de les cultures (Bhanot i Senn, 2007; Bui i Morash, 1999; Rubio, 2004 com se cita a Arnoso, et al., 2012).

Entre els riscos que implica no treballar amb un enfocament interseccional hi ha, per exemple, el perill de naturalitzar determinats tipus de violència segons l'origen de les dones. Seria el cas, per exemple, de relacionar la promiscuïtat amb determinats orígens, naturalitzar o considerar com a menys greu la violència sexual en dones d'un origen determinat perquè se suposa que són persones que abusen de l'alcohol, relacionar la submissió amb determinades nacionalitats, etc. Aquestes situacions estan recollides en la literatura especialitzada i poden ser presents en molts serveis d'atenció a les persones. Es justifiquen determinades violències perquè "venen de la seva cultura", és a dir, és la cultura de l'altra persona, el que causa la violència. Com a conseqüència, en aquest imaginari no hi queda espai per analitzar la revictimització i la violència institucional, ja que aquesta manera de pensar exclou la possibilitat que la violència provingui de les institucions i les mateixes persones professionals.

Seguint amb els estereotips, les professionals entrevistades expliquen que hi ha alguns prejudicis més acusats amb algunes nacionalitats que amb d'altres. És important tenir en compte que hi ha una certa sobrerepresentació de determinades comunitats pel que fa a les dades sobre violència masclista, però això no significa que siguin les úniques comunitats ni que estiguin més exposades que d'altres a la violència masclista. Es tracta que determinades comunitats són més pròximes als circuits d'atenció per determinats motius, però en cap cas aquesta realitat pot portar a associar les violències masclistes exclusivament amb aquelles comunitats que numèricament són més presents en els serveis d'atenció. A més, els serveis d'atenció s'haurien de plantejar com arribar a altres comunitats que no consten en els serveis d'atenció.

Les professionals són conscients de les seves limitacions i saben que aquests estereotips i prejudicis no han d'entrar en els espais d'atenció. Tanmateix, això no és sempre senzill. D'altra banda, les professionals també alerten que el sistema està "més còmode" atenent les dones que compleixen els estereotips que s'atribueixen al seu origen. Per exemple, en el cas de les dones musulmanes que responen a l'imaginari que se'ls ha construït socialment (dona callada, submissa, que demana una ajuda econòmica, que cuida els seus fills, que es queda a casa, etc.), l'Administració considera que "sap" com treballar-hi. Si es tracta, però, d'una dona

musulmana que no compleix l'estereotip (s'expressa, reclama els seus drets, etc.) o d'una dona occidental que s'ha convertit a l'Islam, aleshores l'atenció es pot complicar, ja que pot ser que les professionals no encaixin la dona que atenen en l'estereotip.

Com a resultat de tot plegat, pot ser que s'activin o no uns recursos determinats, que l'atenció sigui d'un tipus concret, etc. La construcció de la idea de víctima ideal regeix moltes vegades i determina la manera d'operar de les institucions, tal com s'ha descrit en el subapartat 3.3.

5.2.4. Sobre la coordinació dels actors implicats

Al llarg de les entrevistes que s'han portat a terme, ha sorgit com a tema de rellevància especial la necessitat d'espais de treball i coordinació per a les professionals del municipi. Així mateix, s'ha posat de manifest la importància de la coordinació amb el teixit associatiu de la ciutat, sigui amb entitats de tipus professional que faciliten serveis assistencials o bé associacions que se centren en la incidència política.

En aquest sentit, l'ICD té un òrgan de representació i coordinació: el CNDC. Es tracta d'un òrgan col·legiat de participació i consulta de l'ICD per a les qüestions vinculades al Pla del Govern en matèria de polítiques de dones en els àmbits polític, social, cultural, econòmic i educatiu. Integren el CNDC associacions de dones de tipus professionalitzat que treballen per la igualtat. Concretament, està format per 427 entitats, però no compta amb totes les entitats especialitzades i actives en l'àmbit de la violència masclista, tot i que sí que uneix una gran quantitat de coneixement i experiència que nodreix la política pública. Tanmateix, al CNDC no hi tenen una rellevància especial les organitzacions de dones migrades, però, tal com apunten diverses investigacions (Naredo, 2013; AIETI, 2018), és imprescindible la seva presència com a interlocutores en la planificació i l'avaluació dels serveis de violència masclista més enllà dels matrimonis forçats, la MGF o el tràfic de dones amb finalitat d'explotació sexual.

Des del 2008, també compta amb la Comissió Nacional per una Intervenció Coordinada contra la Violència Masclista, que té l'objectiu d'impulsar, fer el

seguiment i avaluar les actuacions que porta a terme la Generalitat en matèria de violència masclista i en què també hi ha representat el CNDC. Aquesta comissió està formada per representants de l'Administració pública i la societat civil, i hi ha poca representació de dones d'origen estranger.

El municipi de Badalona no compta amb cap òrgan de coordinació intern ni tampoc hi ha canals de coordinació entre serveis en matèria de violència masclista. Tampoc hi ha cap xarxa de coordinació entre el teixit associatiu de la ciutat i l'Ajuntament ni els seus professionals. Aquesta absència implica una pèrdua de la mirada interseccional que podrien aportar els diferents actors.

En el cas de Badalona, a més, la manca d'un protocol i d'una xarxa de recursos pròpiament dits fa que les professionals construeixin les seves pròpies xarxes de derivació i de suport. Tot i que aquestes xarxes són ben valorades per les professionals, de vegades plantegen certes dificultats, ja que les coordinacions tenen lloc fora del marc formal de l'acció pública, cosa que es pot traduir en comportaments discrecionals. Un exemple en seria la participació d'organitzacions religioses que tenen en compte la religió de la dona per a la qual se'ls sol·licita ajuda.

D'altra banda, d'acord amb una de les entrevistades, les associacions de dones de caràcter més tradicional com, per exemple, les que es dediquen a la costura i a activitats similars, són una porta d'entrada per a moltes dones que no recorren als serveis d'atenció. El control social que les dones poden patir desapareix en aquests espais i, per tant, són valuosos en tant que constitueixen espais de suport lliures d'aquest control o de l'estigma que es pot associar a l'accés als serveis públics. A més, poden funcionar com l'avantsala de derivació a aquests serveis.

5.2.5. Sobre l'abordatge de la diversitat de les violències masclistes

L'anàlisi que s'ha portat a terme ha permès constatar que la majoria dels recursos i les sortides que s'ofereixen a les dones se centren en la violència que té lloc en l'àmbit de la parella, mentre que en queden fora altres àmbits de la violència masclista. Aquesta limitació també s'ha posat de manifest en l'avaluació de la Xarxa

que va elaborar el grup Antígona l'any 2016. S'hi indica que la Xarxa intervé gairebé exclusivament en la violència masclista en l'àmbit de la parella, per la qual cosa la resta d'àmbits previstos en la Llei 5/2008 no disposen de l'atenció necessària. De fet, aproximadament el 95 % dels circuits i protocols de la Xarxa estan dirigits a l'abordatge de la violència masclista de l'àmbit de la parella (Antígona, 2016), deixant al marge la resta d'àmbits de la violència.

Si prenem com a exemple el SIAD de Badalona, podem constatar que des de fa un any estan arribant dones refugiades, concretament cinc durant el 2019. No s'hi ha pogut treballar la situació de violència prèvia a l'arribada a Catalunya i, en cas que s'hagi produït, només tenen la capacitat de centrar-se en el que els ocupa en l'actualitat, que és una altra situació de violència.

Quant als casos de MGF, no n'arriben ni se'n té coneixement, ja que és una situació que es treballa des de l'àmbit sanitari i educatiu. Una cosa similar passa amb els casos de matrimoni forçat. Anteriorment, a Badalona se n'havien detectat alguns casos, però les intervencions es van fer des de l'àmbit educatiu.

En resum, en els serveis d'atenció encara preval un abordatge de les violències masclistes centrat gairebé exclusivament en l'àmbit de la parella, cosa que va en detriment d'un enfocament integral de la diversitat i la complexitat de les formes de violència masclista que poden afectar les dones migrants i refugiades.

6. CONCLUSIONS

6.1. Generals

- La violència masclista és un fenomen global que afecta totes les dones, independentment de la seva edat, classe social, origen geogràfic, nacionalitat, raça, etc. Tanmateix, el fet que afecti totes les dones no vol dir que ho faci sempre de la mateixa manera. L'anàlisi de les violències masclistes des de la perspectiva interseccional posa de manifest com diferents grups de dones estan travessades per diversos eixos d'opressió. Com a resultat, la seva vivència de la violència masclista adopta certes particularitats que han de ser identificades per tal de garantir-ne una resposta adequada.
- Les dones migrades i refugiades es veuen afectades per formes específiques de violència masclista i, així mateix, la presència de determinats factors, com la situació administrativa irregular o la seva condició de víctimes de tràfic amb finalitat d'explotació sexual, pot derivar en una revictimització que es tradueix en una absència de protecció i garantia dels seus drets.
- Les violències masclistes que pateixen les dones migrants i refugiades travessen tot el procés migratori, des de la presa de decisions als seus països d'origen fins a la seva vida quotidiana un cop a Catalunya. L'estudi ha constatat que les respostes institucionals principals des dels serveis actuals tendeixen a posar el focus en l'aquí i l'ara de les dones, però no es fa cap abordatge holístic ni integral de totes les violències viscudes. En aquest sentit, un punt clau en la intervenció passa per la consideració, no només de la dimensió present d'aquestes dones, sinó també del seu context d'origen i la seva trajectòria fins a l'arribada a Catalunya, ja que el gènere impregna tot el procés migratori.
- Les dades mostren que determinades formes de violència masclista no són denunciades per les dones migrants. De la mateixa manera, les dones de nacionalitat espanyola també denuncien menys un tipus de violència que d'altres, com és el cas de la violència sexual. Això es deu a la manca de consciència social clara respecte al que és i no és violència. Així, determinats fets no es denuncien perquè no es considera que puguin constituir formes de violència masclista. Els estereotips i els prejudicis sobre les dones, afegits als

que s'associen de manera particular a les dones migrants i refugiades, incrementen les dificultats de denunciar.

- L'estudi constata la persistència d'estereotips de gènere i culturals en la prestació dels serveis d'atenció i protecció a dones en situació de violència masclista. La presència de visions estereotipades sobre les dones també es relaciona amb la construcció de la imatge del que s'ha anomenat "la bona víctima". Amb aquesta expressió ens referim a la creença per part dels professionals que les dones que es troben en determinades situacions tenen una sèrie de característiques i actuen d'una manera determinada. Si aquestes expectatives no es compleixen, es tendeix a qüestionar el testimoni de les dones i la realitat que estan experimentant.

6.2. Sobre les investigacions i les dades disponibles

- Hi ha un major desenvolupament d'investigacions (i de legislació) centrades en la violència en l'àmbit de la parella, mentre que altres àmbits reben menys atenció. D'entre aquestes violències, sembla que emergeix un interès per determinades manifestacions com, per exemple, la MGF, que sovint es considera "pròpia" de "certes cultures" alienes i externes, quan, en realitat, totes les violències contra les dones es construeixen sobre el patriarcat, que sempre situa les dones en una situació de desigualtat. En canvi, hi ha altres violències, com la violència sexual que pateixen les dones migrades que treballen en feines domèstiques i de cures, que encara avui tenen poca visibilitat i resposta per part de les administracions públiques. El fet que la detecció i l'abordatge d'aquestes violències no s'hagi prioritzat pot ser degut al fet que aquestes dones són una peça imprescindible per al manteniment del sistema de producció econòmica neoliberal. Així mateix, la concepció de les dones migrades com un "altre" subaltern, en contraposició a un "nosaltres" homogeni, contribueix a la priorització de determinades formes de violència masclista en detriment d'altres.
- A l'absència de dades sobre les diferents manifestacions de la violència masclista en el cas de les dones migrades, sol·licitants de protecció internacional i refugiades, s'hi uneix el buit d'anàlisis i també la manca d'un seguiment adequat i d'avaluacions sobre les mesures implementades fins al

moment. Tot plegat té conseqüències que van més enllà del buit de coneixement que això genera, ja que afecta directament la capacitat de les administracions per dissenyar i implementar polítiques efectives que permetin incorporar les necessitats específiques des d'un enfocament feminista interseccional.

6.3. Sobre les formes de violència masclista que experimenten les dones migrades i refugiades

- En el cas de la violència en l'àmbit de la parella, l'estudi ha mostrat la presència d'una sobrerepresentació de dones de nacionalitat estrangera en les estadístiques. No obstant això, s'ha pogut constatar que la irregularitat administrativa i les dificultats d'accés a l'habitatge i a les ajudes econòmiques, entre altres aspectes, deriven en una victimització secundària exercida pels poders públics que té com a resultat una protecció inadequada dels seus drets. En aquest sentit, la interacció de determinats articles de la Llei d'estrangeria (tot i els canvis experimentats en els darrers anys) i la legislació en matèria de violència masclista, sumada a la preeminència de la normativa d'estrangeria, dona lloc a obstacles significatius en la relació de les dones en situació de violència amb les administracions donada la por i el recel de patir conseqüències adverses.
- Pel que fa al tràfic amb finalitat d'explotació sexual, es constata l'absència de dades que permetin conèixer la dimensió d'aquesta violència i la limitació dels recursos per a la seva atenció. Per últim, en la revisió documental s'ha identificat la manera com, en l'abordatge d'aquesta violència, preval un enfocament de compliment de la llei, en aquest cas, de la normativa d'estrangeria, enfront d'una resposta a les necessitats de les víctimes, a partir de l'aplicació de la regulació en matèria d'asil.
- L'absència de dades i d'investigacions també és una constant en el cas dels matrimonis forçats i la mutilació genital femenina. En ambdós casos, i sobretot en aquest últim en què sí que hi ha legislació i unes polítiques públiques més desenvolupades, preval un enfocament policial de l'abordatge

del problema enfront d'una intervenció de caràcter preventiu que permeti trencar amb l'adscripció cultural de determinades pràctiques.

- Tot i que la presència de població estrangera en el servei domèstic i en els treballs de cures no és un fenomen nou, sí que s'ha observat una invisibilització persistent de les diferents formes de violència masclista, com l'assetjament sexual, que es produeixen en aquests sectors laborals. Hi ha algunes investigacions que s'aproximen de manera qualitativa i quantitativa a aquesta violència, però cal quantificar i qualificar aquest fenomen en termes globals. Com a resultat, les respostes a aquestes investigacions no sembla que recullin les necessitats de les dones migrades que treballen en aquests sectors.
- D'altra banda, l'emergència de determinats fenòmens que abans eren minoritaris, com l'arribada de població refugiada, ha generat una necessitat imminent de conèixer i respondre a la realitat de la violència que les dones sol·licitants de protecció internacional han viscut en els seus trajectes de fugida i que tenen conseqüències en el seu present.

6.4. Sobre els serveis de la Xarxa

- Tal com mostren les dades, les dones de nacionalitat estrangera estan sobrerrepresentades en les violències masclistes, però, d'acord amb les investigacions analitzades, això no s'ha traduït en recursos per a l'abordatge de la violència masclista que donin resposta a les particularitats i les dificultats especials a què s'enfronten les dones migrades.
- En l'anàlisi dels serveis de la Xarxa, s'ha pogut constatar la poca informació que hi ha desagregada per nacionalitat. Això impedeix obtenir una visió completa de l'ús que fan les dones migrades i refugiades dels serveis d'atenció actuals.
- Hi ha grups poblacionals que rarament o mai es dirigeixen als serveis d'atenció a les violències masclistes, de manera que hi ha dones desprotegides. En el cas de la línia 900, s'ha pogut observar l'escàs ús que les dones de nacionalitat estrangera fan d'aquest servei. Així mateix, de l'anàlisi del SIAD han sorgit dificultats en l'abordatge d'algunes situacions de violència masclista, com les que afecten dones en situació irregular, cosa que

pot esdevenir un factor desincentivador a l'hora d'apropar-se a aquests serveis.

- També s'ha constatat la manca de campanyes de sensibilització dirigides a població migrant (o bé campanyes que representen la diversitat inherent a la població de dones a Catalunya). Aquesta qüestió transcendeix la barrera idiomàtica i posa el focus central en els tipus d'imaginari a què s'apel·la en les campanyes i en la manera com s'emet el missatge. Cal que les dones sàpiguen que TOTES i cadascuna d'elles tenen dret a l'atenció, cosa que no sempre coincideix amb els missatges que s'emeten des de les administracions.
- A les professionals dels serveis d'atenció els falta formació en diversitat. Tal com constata la revisió documental, aquesta manca de competències interculturals pot derivar en la reproducció d'estereotips sobre les dones migrades.
- Les associacions d'immigrants s'han convertit en espais que substitueixen i/o complementen els recursos que no arriben a les dones migrants, des del voluntariat, sense una contraprestació econòmica, suplint les deficiències i la falta d'intervenció de les administracions públiques. Moltes associacions, encara que no treballin directament en l'acompanyament i l'acollida de dones víctimes de violències masclistes, actuen cada dia contra aquesta situació, sigui per derivació de casos o per donar suport i desenvolupar accions de sensibilització. Aquestes associacions són agents clau d'informació, formació, intermediació i acompanyament. També caldria incorporar-hi les organitzacions de dones migrades com a interlocutores de l'ICD, amb l'objectiu d'integrar la seva perspectiva.

6.5. Sobre la interseccionalitat en els serveis

Com a síntesi del que acabem d'explicar, convé destacar que contemplar la interseccionalitat en les violències masclistes no és una necessitat que s'hagi detectat fa poc. Tanmateix, encara és una assignatura pendent per als governs i les diferents administracions.

Ja en la Recomanació general núm. 28 i en la núm. 33, el Comitè de la CEDAW va confirmar que la discriminació contra les dones estava inseparablement vinculada a altres factors que afecten la seva vida. Com que les dones experimenten formes múltiples i interrelacionades de discriminació, que tenen un efecte negatiu agreujant, el Comitè reconeix que la violència per raó de gènere pot afectar algunes dones en graus o formes diferents, cosa que significa que calen respostes jurídiques i normatives adequades.

Això mateix han posat de manifest diverses investigacions (Arnosó et al., 2012; Amnistia Internacional, 2007, Naredo, 2009) en què s'assenyala que cal abordar els factors estructurals que travessen la situació de les dones, com la nacionalitat i la situació administrativa. Aquestes qüestions són elements clau per poder explicar la sobrerrepresentació de les dones migrades en les estadístiques de violència masclista, i també els obstacles a què s'enfronten per poder acollir-se als recursos existents per a la seva protecció social, així com per a la seva assistència i reparació.

En aquesta mateixa línia, algunes anàlisis que s'han fet prèviament sobre aquesta xarxa (Antígona, 2016; Almena Cooperativa, 2017; Spora, 2015) i els diferents serveis que la componen, així com l'anàlisi de les entrevistes que s'han fet per a aquesta investigació, mostren que els serveis d'atenció i recuperació no sempre contemplen la mirada interseccional necessària que inclogui també les especificitats en l'abordatge de les violències masclistes a què estan exposades les dones migrades.

A més, tal com recull Amnistia Internacional (2018), els estàndards internacionals de drets humans estableixen que l'Estat ha de proporcionar serveis que assisteixin i atenguin les dones en situació de violència masclista i també les supervivents. Aquests serveis han d'estar adaptats a les circumstàncies individuals de les dones, sense cap mena de discriminació, reconeixent els efectes diferenciats de la violència sobre les diverses situacions de les dones.

Per tot això, l'especialització en tots els àmbits i formes de violència masclista des d'un enfocament de gènere i drets humans és imprescindible, entenent que un

enfocament de drets humans és el que atribueix a les dones una posició de titulars de drets i a les instàncies públiques l'obligació de garantir-los. A la vegada, sabem que és un enfocament caracteritzat per la urgència, la prioritat, l'equitat territorial i l'absència de qualsevol tipus de discriminació en l'accés efectiu als drets (Naredo, 2009: 29).

Per acabar, tal com mostra la literatura, la inclusió de diferents grups socials i la capacitat de resposta a les necessitats de societats cada vegada més diverses, com la catalana, són requisits clau per garantir la qualitat de les polítiques públiques. Per això, la manera d'abordar la diversitat en la formulació de polítiques requeriria considerar la manera com la desigualtat de gènere interactua amb altres desigualtats com la classe social, la raça, l'origen ètnic o la sexualitat, per produir diferents efectes en les persones. Concretament, un enfocament interseccional que atengui la interacció del gènere amb altres desigualtats, és necessari per abordar la igualtat i la diversitat en la formulació de polítiques (Lombardo i Roladsen, 2016). Tanmateix, tal com constata aquest diagnòstic, això no és sempre així, i encara cal continuar treballant en aquesta línia.

7. RECOMANACIONS

A continuació es recull una sèrie de recomanacions que pretenen contribuir a millorar les polítiques públiques i els serveis en matèria de violència masclista que afecta les dones migrants i refugiades a Catalunya. L'apartat s'ha estructurat en cinc àmbits: a) investigació i anàlisi; b) interseccionalitat en les dades; c) legislació i polítiques públiques; d) formació de professionals i e) serveis de la Xarxa.

7.1. Investigació i anàlisi

- Portar a terme investigacions i estudis que aportin informació rigorosa i de qualitat, des d'una perspectiva feminista interseccional, sobre les diferents manifestacions de les violències masclistes a què s'enfronten les dones migrades i sol·licitants d'asil en tots els àmbits. Els estudis han de permetre obtenir dades sobre la dimensió quantitativa del fenomen, però també recollir les experiències i les vivències de les dones migrants, així com incorporar les seves veus i opinions.
- Fer una anàlisi de la implementació actual dels serveis de la Xarxa amb l'objectiu de determinar en quina mesura s'està incorporant un enfocament interseccional en la provisió de serveis. Les conclusions de l'anàlisi haurien de servir per adequar els serveis que integren la Xarxa de manera que es garanteixi el suport i l'acompanyament a les dones migrants i sol·licitants d'asil. Aquesta adequació dels serveis ha de garantir que aquests incorporin l'atenció i l'acompanyament en relació amb aquelles violències masclistes que hagin pogut patir abans, durant i després de la seva arribada a Catalunya. Aquesta anàlisi haurà de recollir les valoracions de les dones migrants i refugiades que han sigut usuàries dels serveis de la Xarxa.
- Desenvolupar investigacions que permetin incrementar el coneixement sobre determinats àmbits i formes de violència masclista que encara són poc investigats i que, com a conseqüència, han rebut menys atenció per part de la política pública. És el cas, per exemple, de l'assetjament sexual de les dones migrades en l'àmbit dels treballs de la llar i de les cures.

7.2. Interseccionalitat en les dades

- Tal com recomana l'article 34.b de la CEDAW, "les dades recopilades s'haurien de desglossar segons el tipus de violència, la relació entre la víctima o la supervivent i l'autor i en relació amb les formes interrelacionades de discriminació contra la dona i altres característiques sociodemogràfiques pertinents, com, per exemple, l'edat de la víctima o la supervivent". Per això, és imprescindible establir criteris comuns de recollida i explotació de dades. Aquesta homogeneïtzació és particularment important en tots els departaments que tracten de manera directa o indirecta amb violències masclistes. És el cas del Departament de Justícia, l'Agència d'Habitatge de Catalunya, el Departament de Treball, Afers Socials i Família i el Servei d'Ocupació de Catalunya, entre d'altres.
- Establir certa uniformitat en la recollida de dades de les diverses enquestes que s'elaboren sobre violències masclistes a la Generalitat: l'enquesta sobre violències masclistes en l'àmbit de la parella i domèstica, i l'enquesta sobre violència sexual del Departament d'Interior. També, en l'enquesta de salut pública que porta a terme el Departament de Salut, o en l'enquesta de joventut del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Establir criteris comuns permetrà una anàlisi multidimensional de les violències masclistes que afecten el conjunt de les dones que resideixen a Catalunya.
- Recollir dades sobre les diferents manifestacions de violència institucional per conèixer-ne l'impacte i els serveis i els àmbits en què es manifesta més. Tal com indica la Recomanació núm. 35 de la CEDAW en l'article 4.b, "l'anàlisi de les dades hauria de permetre la identificació d'errors en la protecció i hauria de servir per millorar i seguir desenvolupant mesures de prevenció". L'Observatori de la Igualtat de Gènere, adscrit a l'ICD, atesa la seva especialització, podria liderar aquest procés.

7.3. Legislació i disseny de polítiques

- Tot i que la legislació catalana no té competències en matèria d'estrangeria, seria positiu que, en els fòrums i espais de coordinació i cooperació amb el govern central en aquesta matèria, com, per exemple, les comissions

sectorials i d'àmbit, es posés de manifest la desprotecció que experimenten les dones migrades i sol·licitants d'asil com a resultat de la interacció que té lloc entre la legislació en matèria de violència masclista i asil i la normativa d'estrangeria, en què sempre preval aquesta última. En aquest sentit, caldria treballar per una articulació adequada de la Llei d'estrangeria i la LO 5/2004 amb l'objectiu d'evitar situacions de discriminació davant de determinades circumstàncies, per exemple, en el cas de les dones migrades en situació irregular. En paraules de Lombardo i Roladsen (2016), cal creuar els diferents textos legislatius per respondre als problemes de les persones.

- Reconèixer les entitats de dones migrades com a interlocutores en l'abordatge de les violències masclistes, així com dotar de recursos econòmics estables organitzacions de dones migrades que ofereixen atenció a dones en situació de violència masclista. En aquest sentit, caldria implicar aquestes associacions en les campanyes de sensibilització i prevenció, per garantir que es contempla, també, la diversitat específica, així com en el disseny de les polítiques i els serveis públics en matèria de violència masclista. Tal com apunten Lombardo i Roladsen (2016), les polítiques públiques s'han de formular sobre la base de criteris d'inclusió i igualtat, i han de tenir en compte la manera com els fenòmens contextuais, com la crisi econòmica o els fluxos migratoris, configuren el rang de desigualtats que han d'abordar les polítiques.

7.4. Formació de professionals

- Garantir la formació intercultural a totes aquelles professionals que treballen en l'abordatge de les violències masclistes. Seria important, també, oferir formació de tipus específic per als diferents perfils. Per exemple, sobre estrangeria per a juristes.
- Facilitar, des de l'ICD, que en la formació sobre violència masclista que rebin els operadors judicials, les forces de seguretat i els professionals de l'àmbit psicosocial i sanitari que operin en l'àmbit, s'incorpori un mòdul específic sobre la realitat de les dones migrades des d'un enfocament interseccional i intercultural, així com en formes d'atenció que evitin la revictimització, tal com recomana la mesura 234 del PEVG. L'enfocament interseccional és una eina que ajuda les

persones professionals a analitzar i intervenir de manera diferencial en els casos en què la vulnerabilitat que crea la situació d'estrangeria s'incrementa per diferències creades a causa de l'ètnia, la diversitat funcional, la diversitat sexual i de gènere, l'edat o la classe social.

7.5. Serveis de la Xarxa

- Establir un protocol per a la coordinació de les actuacions en matèria de violència masclista que desenvolupin tots els departaments de la Generalitat de Catalunya. Aquesta recomanació és especialment significativa en el moment actual, ja que arran del PEVG les actuacions en aquesta matèria s'han multiplicat. Atès el paper central de l'ICD en la gestió del PEVG a Catalunya, és aquest organisme el que hauria de liderar aquesta coordinació.
- Cal millorar el sistema de recollida de dades dels SIAD, les oficines de l'ICD i la línia 900. Per fer-ho, es recomana revisar el sistema actual, amb la participació dels SIAD i les oficines de l'ICD, amb l'objectiu de determinar les variables sobre les quals es considera necessari recollir informació i les eines adequades per fer-ho, així com establir els usos i les finalitats que es busquen. En aquest sentit, la informació recopilada, a més de contribuir a la transparència i el rendiment de comptes, ha de servir, a petita escala, perquè els serveis específics puguin respondre i adaptar-se a les necessitats de les usuàries potencials, i, a gran escala, ha d'oferir informació clau per al disseny de les polítiques i els serveis.
- Treballar per definir la violència institucional i establir criteris que permetin valorar en quines situacions es produeix. Això permetrà, amb posterioritat, documentar, quantificar i analitzar la violència institucional que pateixen les dones migrades per part de les administracions públiques en relació amb l'atenció que reben i la protecció dels seus drets.
- Explorar possibles vies de col·laboració amb altres departaments perquè als SIAD i a les oficines d'atenció de l'ICD hi puguin haver intèrprets especialitzades en violència masclista i interculturalitat quan calgui, per garantir l'atenció a totes les dones que no es poden expressar en català o en castellà.
- Promoure l'elaboració d'un protocol per a la detecció, la prevenció i l'actuació enfront de l'assetjament sexual a què s'enfronten les treballadores domèstiques i de cures. El protocol s'ha de plantejar tenint en compte la diversitat de perfils de

dones que s'ocupen i, particularment, el perfil de dones migrades en situació administrativa irregular. També ha de tenir en compte l'impacte diferencial respecte a les causes, les formes que adopta i les conseqüències.

8. BIBLIOGRAFÍA

Acale, M. (2006). Mujeres migrantes víctimas de violencia de género en España en Ruíz Rodríguez, L. (coord.). *Sistema penal y exclusión de extranjeros*, Albacete: Bomarzo.

Aietí et al. (2018). *Mujeres migrantes víctimas de violencia de género en España*. Documento de análisis en el marco de la ley orgánica 1/2004 de medidas de protección integral contra la violencia de género

Alfageme et al. (2013). Les víctimes mortals per violència masclista en l'àmbit de 183 la parella. Anàlisi de casos a Catalunya del 2008 al 2012 en *Apunts de Seguretat* (12). Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Álvarez, I; Díaz, N.; Favieres, P.; Muñiz, R; Senante, A.; Valiente, M. y Amorós, M. (coord.) (2019) *INFORME 2019: Las personas refugiadas en España y Europa*. Madrid: CEAR

Amnistía Internacional. (2003). *Mujeres invisibles, abusos impunes. Mujeres migrantes indocumentadas en España ante la violencia de género*. Madrid: Amnistía Internacional.

Amnistía Internacional. (2005). *Inmigrantes indocumentadas, ¿hasta cuándo sin protección ante la violencia de género*. Madrid: Amnistía Internacional.

Amnistía Internacional. (2007). *Más riesgos y menos protección. Mujeres migradas en España frente a la violencia de género*. Madrid: Amnistía Internacional.

Amnistía Internacional. (2018). *Ya es hora de que me creas. Un sistema que cuestiona y desprotege a las víctimas*. Madrid: Amnistía Internacional.

Antígona. (2016). *Diagnosis de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violència masclista*. Barcelona: ICD; Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Antígona. (2019). *Anàlisi jurídica de les ordres de protecció a Catalunya des d'una perspectiva de gènere*. Barcelona: CEFJE

Anthias, F.; Lazaridis, G. (2000). *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*. New York: Routledge.

Antón García, L. (2013) *Violencia de género y mujeres inmigrantes*. Tesis doctoral inédita. Accesible en <https://www.tdx.cat/handle/10803/131078#page=1> [Fecha de acceso: 1 de diciembre, 2019]

Arnoso M., et al. (2012) Mujer inmigrante y violencia de género: factores de vulnerabilidad y protección. *Migraciones* 32. ISSN 1138-5774.

Baklacioğlu, N. (Ed.). *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. London: Routledge, pp. 42-60 <https://doi.org/10.4324/9781315529653>

Bhanot, S., & Senn, C. Y. (2007). Attitudes towards violence against women in men of South Asian Ancestry: Are acculturation and gender role attitudes important factors? *Journal of Family Violence*, 22(1), 25-31.

Barcons, M. (2019) *Los matrimonios forzados como violencia de género: aspectos controvertidos desde los feminismos*. Cuadernos electrónicos de Filosofía del derecho. 4: 21-48

Barrio Lema, C. L.; Castaño Reyero, M. J. y Díez Velasco, I. (2019) *Colectivos vulnerables en el sistema de asilo. Una aproximación a las necesidades de la infancia, personas LGTBI+ y víctimas de trata*. Madrid: Instituto universitario de estudios migraciones comillas

Benavides, L. (2018). As Spain's Immigration Rises, More Women Arrive with Experiences of Sex Abuse, *NPR*, 2 November 2018. Available at: <https://www.npr.org/2018/11/02/663022755/as-spains-immigration-rises-more-women-arrive-with-experiences-of-sex-abuse>

Bodelón, E. (2013). 'La denúncia i el silenci: dues estratègies de les dones per lluitar contra la violència masclista'. *Apunts de seguretat. Violència Masclista i domèstica. Polítiques i actuacions*, nº 12, novembre 2013, pp. 123 - 148.

Bofill S., Véliz N. (2019). *Una violència oculta. Assetjament sexual en dones migrades treballadores de la llar i les cures*. Barcelona: Fundació Josep Irla. ISBN: 978-84-09-11814-4

Bui, H., y Morash, M. (1999). Domestic violence in the Vietnamese immigrant community: An exploratory study. *Violence Against Women* 5 (7), 769-795.

Bustelo, M. (2009). Intersectionality faces the strong gender norm. Spain, *International Feminist Journal of Politics*, 11:4, 530-546, DOI: 10.1080/14616740903237491

Bhuyan, R. (2008). The production of the "battered immigrant" in public policy and domestic violence advocacy. *Journal of Interpersonal Violence*. 23(2):153-70.

Casal, M; Mestre, R. (2002). Migraciones femeninas, en de Lucas y Torres eds., *Inmigrantes, ¿cómo los tenemos? Algunos desafíos y (malas) respuestas*. Madrid: Thalassa.

Castaño, M.J. (2019). *Colectivos vulnerables en el sistema de asilo 2019. Una aproximación a las necesidades de la infancia, personas LGTBI+ y víctimas de trata*. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones de la Universidad Pontificia Comillas

Castles, S. and Miller, M.J. (1993). *The age of migration: international population movements in the modern world*. London: Macmillan.

CEAR. (2018). *Informe 2018. Las personas refugiadas en España y Europa*. Madrid: CEAR.

CGPJ. (2018). *Análisis de las sentencias dictadas en el año 2016, relativas a homicidios y/o asesinatos entre los miembros de la pareja o ex pareja y de menores a manos de sus progenitores*. CGPJ. Sección de estudios sociológicos.

CGPJ. (2018). *Análisis aplicación de la agravante por razón de género en sentencias dictadas entre 2016 y mayo de 2018*. CGPJ. Sección de estudios sociológicos.

Consell Nacional de Dones de Catalunya. (2019). *Declaració del Parlament de les dones*. Barcelona: Parlament de Catalunya.

Colectivo IOÉ. (2000). Aproximación a los proyectos migratorios de las mujeres migrantes en España, en Roque ed., *Mujer y migración en el Mediterráneo occidental. Tradiciones culturales y ciudadanía*. Barcelona: Icaria.

Colectivo IOÉ, (2001). *Mujer, inmigración y trabajo*. Madrid: Imsero, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales,

Cortés Maisonave, A. (2019) Mujeres migrantes y refugiadas en la Frontera Sur: resistencias de género y violencias encarnadas, *Anuario CIDOB de la Inmigración 2019*, p. 128-140. DOI: doi.org/10.24241/AnuarioCIDOBInmi.2019.128

Council of Europe. (2011). *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Istanbul: Council of Europe Treaty Series 120

Creación Positiva (2016). *Diagnosi model intervenció Violència Sexual*. Creación Positiva. Barcelona: Institut Català de les Dones.

Crenshaw, K.(1994). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. En Fineman, Martha A. y Mykitiuk, Roxanne (eds), *The Public Nature of Private Violence* (pp. 93-108). Nueva York: Routledge

Departament de Justícia (2019). *Estadístiques*. Disponible en:
http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/estadistiques/atencio_victima/estadistiques-av-2019.xlsx

Delgado, M. (2013). ¿Quién puede ser inmigrante en la ciudad? Exclusión social y diversidad cultural. págs. 9-24. ISBN 84-87303-71-4

Delegación del Gobierno contra la violencia de género. (2018) *X Informe Anual del Observatorio Estatal de Violencia sobre la Mujer 2016*.

Del Rosario Rodríguez. (2016). *Derecho a una vida libre de violencias. Experiencias y resistencias de mujeres migrantes. Estudios de caso*. Madrid: Aiet

Diario Oficial de la Unión Europea. 2003. *Directiva 2003/9/CE del Consejo de 27 de enero de 2003 por la que se aprueban normas mínimas para la acogida de los solicitantes de asilo en los Estados miembros*, Diario Oficial de la Unión Europea ES 6.2.2003

Direcció General per a la immigració. (2015). *Recerca i immigració VII. Migració dels segles XX i XXI: una mirada candeliana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Direcció General per a la immigració. (2015). *Pla de protecció internacional a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

DGVG-Delegación del Gobierno para la Violencia de Género. Ministerio de la Presidencia, Relaciones con las cortes e Igualdad. (2019) *Violencia de género. Boletín estadístico anual 2018*. Madrid

Donoso, T.; Venceslao, M. (2013). *Apoyo psicosocial en mujeres migradas víctimas de violencia de género*. Barcelona: Fundación Obra social La Caixa

EASO. (2016). *Guidance on reception conditions: operational standards and indicators*. European Asylum Support Office

Echeburúa, E. (2010) *¿Por qué víctima es femenino y agresor masculino?* Madrid: Ediciones Pirámide.

Echazarreta, C.; Fernández, N. (2017). *Passat i present de les dones migrants a Girona: un procés d'adaptació invisible*. Beca 8 de Març d'Estudis Històrics de les Dones a Girona Ajuntament de Girona

Ellsberg, M. C. & Heise, L. (2005). *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud. ISBN 92 4 154647 6

Escrivà, A. (2000). Empleadas de por vida. Peruanas en el servicio doméstico de Barcelona, *Papers*, 60: 327-342

European Parliament. 2016. *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the council laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)* Brussels, 13.7.2016 COM(2016) 465 final 2016/0222 (COD)

Fabini, Giulia. 2019. Internal bordering in the context of undeportability: Border performances in Italy. *Theoretical criminology*. 23(2): 175-193

Fiscalía General del Estado. (2016). *Memoria ejercicio 2016*. Unidad de Extranjería. Accesible en: https://blogextranjeriaprogestion.org/wp-content/uploads/2017/11/MEMORIA_2016_UNIDAD_EXTRANJERIA_DE_LA_FGE.pdf

Freedman, J. (2010) Mainstreaming gender in refugee protection, *Cambridge Review of International Affairs*, 23 (4): 589-607, DOI: [10.1080/09557571.2010.523820](https://doi.org/10.1080/09557571.2010.523820)

Freedman, J. (2016) Sexual and gender-based violence against refugee women: a hidden aspect of the refugee "crisis", *Reproductive Health Matters*, 24:47, 18-26, DOI: 10.1016/j.rhm.2016.05.003

Fundación Aspacia. (sf). *Entre el miedo y la desprotección. Mujeres migrantes en situación irregular frente a la violencia sexual en España*. Madrid: Open Society Foundation

Fundación Wassu. (2019). *Mutilación Genital Femenina: Informe de evaluación del modelo de atención de la Generalitat de Catalunya (2002-2018)*. Bellaterra: Fundació Wassu - UAB

Fundamental Rights Agency. (2014). *Violencia de género contra las mujeres: una encuesta a escala de la UE*. Luxemburgo: Agencia de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea

Gangoli, G., Chantler, K., Hester, M., & Singleton, A. (2011). Understanding Forced Marriage: definitions and realities. In A. Gill, & A. Sundhari (Eds.), *Forced Marriage: Introducing a Social Justice and Human Rights Perspective* London: Zed Books Ltd.

Garrell, D; Bertran, C. (2017). *Situació laboral de la població estrangera a Catalunya. Informe 2017. Treballadors de la llar estrangeres*. Barcelona: Centre d'Estudis i Recerca Sindical.

Gerard, A. & S. Pickering (2014). Gender, Securitization and Transit: Refugee Women and the Journey to the EU. *Journal of Refugee Studies* 27(3): 338-359

Gil, S. (2005). Muros alrededor del muro. Prácticas y discursos en torno a la inmigración en el proceso de construcción de la política migratoria comunitaria., en Miranda, Martin y Vega eds. *Delitos y fronteras. Mujeres extranjeras en prisión*. pp.113-138 ISBN 84-7491-785-9

Gil (et al.) (2013). *Acoso sexual y acoso por razón de sexo: actuación de las administraciones públicas y las empresas*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialització.

GRETA. (2018). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Spain Second Evaluation Round*. Council of Europe

Gregorio, C. (2009). Mujeres Inmigrantes: colonizando sus cuerpos mediante fronteras procreativas, étnico-culturales, sexuales y reproductivas. *Viento Sur*, n.o 104, pp. 42-54.

Haraway, D.J. (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Nueva York:Routledge.

HYNDMAN, J. (2004) Refugee Camps as Conflict Zones: The Politics of Gender. En Giles, W. and Hyndman, J. (eds) *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Los Angeles: Berkeley, pp. 193-212.

Hynes, M. & Cardozo, B. (2000). Sexual Violence Against Refugee Women. *Journal of women's health & gender-based medicine*. 9. 819-23.
10.1089/152460900750020847.

Hochschild, A. R. (2000) Global Care Chains and Emotional Surplus Value, en Hutton, W.i Giddens, A. (eds) *On The Edge: Living with Global Capitalism*. London: Jonathan Cape.

Holgado, I. (2006). Mujeres e inmigración. Viajeras que transforman el mundo en Calvo, García Susinos Eds. *Mujeres en la periferia. Algunos debates sobre género y exclusion social*. Barcelona: Icaria. ISBN 84-7426-886-9

Igareda González, N (2015). El Problema De Los Matrimonios Forzados Como Violencia De Género (The Problem of Forced Marriage as a Form of Gender-Based Violence) *Oñati Socio-Legal Series*, 5: 2, 2015.

Institut Català de les Dones (2019) *Informe anual 2018. Xarxa de serveis d'informació i atenció a les dones de Catalunya*.

Instituto de la Mujer. (2006). *El acoso sexual a las mujeres en el ámbito laboral*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

Izquierdo, I. (1991). La inmigración ilegal en España. Análisis de la operación extraordinaria de regularización 1985-1986. *Economía y Sociología del trabajo*. (11), pp. 18-38.

Khadraoui, L. y Rijken, C. *Secondary victimization of trafficking victims and law enforcement interventions. Theoretical framework*. Documento elaborado en el marco del proyecto *Psychological Health Impact of THB for sexual exploitation on female victims* (PHIT). Accesible en <http://www.phit.ub.edu/es/resultados/> [Accedido: 20 febrero 2020]

Kaplan, A. y López-Gay, A. (2017) *Mapa de la Mutilación Genital Femenina en España 2016. Antropología Aplicada 3*. Servicio de Publicaciones Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, España.

Keygnaert I.; Dias SF.; Degomme O.; Deville W, Kennedy P. & Kovats A, (2015) Sexual and gender-based violence in the European asylum and reception sector: a perpetuum mobile, *Eur J Pub Health* 25(1):90-6 Disponible en: <https://academic.oup.com/eurpub/article-lookup/doi/10.1093/eurpub/cku066>

Keygnaert I, Guieu A. (2015) What the eye does not see: a critical interpretive synthesis of European Union policies addressing sexual violence in vulnerable migrants. *Reprod Health Matters* 23(46):45-55.

Institut Català de les Dones. (2009). *Protocol Marc per a una intervenció coordinada contra la violència masclista*. Generalitat de Catalunya.

Institut Català de les Dones. (2019). *Pla estratègic de polítiques d'igualtat de gènere del Govern de la Generalitat de Catalunya 2019-2022*

Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista

Lombardo, E., y Rolandsen Agustín, L. (2016). Intersectionality in European Union

policymaking: the case of gender-based violence. *Politics*, 36(4), 364-373.

<https://doi.org/10.1177/0263395716635184>

López Merchán, R. (2013) Mujer inmigrante víctima de violencia de género, *REDUR* 11, 199-229. ISSN 1695-078X

Mangas, A. (2017) *Una mirada caleidoscópica de la MGF en Cataluña. Leyes, protocolos, actuaciones punitivas e intervenciones punitivas*. Bellaterra, Departamento de Antropología Social y Cultural. Universitat Autònoma de Barcelona. [Tesis doctoral]. Disponible en: https://mgf.uab.cat/esp/publicaciones_cientificas.html.

Massó, M.F. (2008). Las minorías étnicas: una aproximación conceptual. Estudios sobre la Constitución Española: homenaje al profesor Jordi Solé. (1), pp.169-186, ISBN978-84-7943-357-4,

Melero, L. y Díez, L. (2014) *Claves contextuales para la detección de la violencia de género en mujeres inmigradas desde los servicios de Atención Primaria*. Comunidad Valenciana: Fundación CeiMigra.

Merino Sancho, V. (2017) Victimización secundaria en los supuestos de violencia contra mujeres inmigrantes en situación administrativa irregular. *Migraciones* 41, pp. 107-131

Mestre, R. (2005). Trabajadoras del cuidado. Las mujeres de extranjería, en Checa y Olmo eds. *Mujeres en el camino. El fenómeno de la migración femenina en España*. Barcelona: Icaria editorial.

Mohanty, C. T. (2003a) "Under Western Eyes" Revisited: Feminist Solidarity through Anticapitalist Struggles, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28(2): 499-535.

Moncó, B. Implicaciones Teóricas y valores culturales en torno a la violencia de género (2017). En Cortés, Almudena y Manjarrez, Josefina (eds.). *Mujeres*,

migración centroamericana y violencia: un diagnóstico para el caso de Puebla.

Puebla: Benemérita Universidad Autónoma de Puebla.

Murguialday, C. (2006) *Feminización de la pobreza*. Disponible e <http://www.dicc.hegoa.ehu.es/listar/mostrar/99>. [Acceso en: 1 abril 2020]

Naciones Unidas (sf) *Protocolo para prevenir, reprimir y sancionar la trata de personas, especialmente mujeres y niños*, que complementa la Convención de las Naciones Unidas contra la Delincuencia Organizada Transnacional. Oficina del alto comisionado para los derechos humanos.

Naredo, M. (2009). ¿Son realidad los derechos de las mujeres delante de la violencia de género? Evaluación del impacto de la Ley Integral contra la violencia de género a los cuatro años de su aprobación. *Crítica* 59 (960) 27-31. ISSN 1131-6497

Naredo, M. (2013) *Entre el miedo y la desprotección. Mujeres migrantes en situación irregular frente a la violencia sexual en España*. Madrid: Fundación Aspacia. Disponible a: www.violadasyexpulsadas.org

Nuño, L. (2017) La trata de seres humanos con fines de explotación sexual: propuestas para un cambio de paradigma en la orientación de las políticas públicas. *Revista de Derecho Político*, 98: 159-187

Observatori de Cobertura de Conflictes (UAB); Almena Cooperativa Feminista. (2017). *Avaluació dels circuits territorials per l'abordatge de la violència masclista a Catalunya*.

OIM. (2019). *Informe sobre las Migraciones en el Mundo 2020*. Ginebra: Organización Internacional para las Migraciones

OIM. (2019). *Glossary on migration*, IML Series 34, disponible en: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

Oliveira, C; Oliveira Martins, MR; Dias, S; Keygnaert, I. (2019) Conceptualizing

sexual and gender-based violence in European asylum reception centers, *Archives of Public Health*, 77:27 <https://doi.org/10.1186/s13690-019-0351-3>

OMS 2016 WHO. (2016) *Guidelines on the management of health complications from female genital mutilation*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud.
Consultado en: <http://www.who.int/reproductivehealth/topics/fgm/management-health-complications-fgm/en/>. ISBN 978-92-4-154964-6

ONU: Comité para la Eliminación de la Discriminación Contra la Mujer (CEDAW), *Recomendación General Nº 35 sobre la violencia de género contra la mujer, por la que se actualiza la recomendación general Nº 19*, 26 Julio 2017, CEDAW/C/GC/35, disponible en esta dirección: <https://www.refworld.org.es/docid/5a2192294.html>

Oso Casas, L.; Garson, J-P. (2005). *The feminisation of international migration, Migrant Women and the Labour Market: Diversity and Challenges*, OECD and European Commission Seminar, Bedford Hotel, Brussels, 26-27 September, 16 pp.

Oso, L., & Parella, S. (2012). Presentación. *Cuadernos De Relaciones Laborales*, 30(1), 11-44.

Ouattara M., et al. (1998) Forced marriage, forced sex: The perils of childhood for girls, *Gender & Development*, 6:3, 27-33, DOI: 10.1080/741922829

Özgür Baklaciog˘lu, N. (2017) The violence of tolerated temporality Syrian women refugees on the outskirts of Istanbul. En Freedman, J. (Ed.), Kivilcim, Z. (Ed.), *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. London: Routledge

Parlamento Europeo. (1986). *Resolución del Parlamento Europeo, de 11 de junio de 1986, sobre las agresiones a la mujer*.

Parlamento Europeo. (2006). *Informe sobre la inmigración femenina: papel y situación de las mujeres inmigrantes en la Unión Europea* (2006/2010(INI))
Accesible en <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2006-0307+0+DOC+XML+V0//ES>

Parlamento Europeo. (2016). *Directiva 2013/33/UE del Parlamento Europeo y del Consejo de 26 de junio de 2013 por la que se aprueban normas para la acogida de los solicitantes de protección internacional (texto refundido)*

Plataforma CEDAW Sombra. (2019). *Informe Sombra sobre la aplicación en España 2015-2018 de la CEDAW*. Disponible en:

<https://cedawsombraesp.wordpress.com/2019/05/15/informe-sombra-sobre-la-aplicacion-en-espana-2015-2018-de-la-cedaw/>

Pérez Ramírez, M. (2016) *La invisibilitat de les dones refugiades*. Comissió Catalana d'Ajuda al Refugiat

Plataforma Yo sí Sanidad Universal; SoMaMFYC. (2014) *Informe REDES Registro Estatal para la Denuncia de la Exclusión Sanitaria*. Disponible en:

<http://yosisanidaduniversal.net/media/blogs/materiales/Informe%20REDES.pdf?mtime=1412027824>[Fecha de acceso: 20 de diciembre de 2014]

Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (2010). Report of PICUM's Workshop *Violence and Exploitation of Undocumented Migrant Women: Building Strategies to End Impunity*. Brussel·les: PICUM.

Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (2012). *Estrategias para Combatir la Doble Violencia Contra las Mujeres Migrantes Irregulares*. Brussel·les: PICUM.

Purdin, S. (2002). *Bibliography of Materials on Reproductive Health Issues Concerning Populations Affected by Armed Conflict*, prepared for the Inter-Agency Working Group on Reproductive Health.

Rey, F. (2020). ¿Grupos vulnerables o vulnerados?. El País. Disponible en: https://elpais.com/elpais/2020/04/09/planeta_futuro/1586425616_757834.html

Rodríguez López, S. (2011). ¿Cuáles son los marcos interpretativos de la violencia de género en España? Un análisis constructivista. *Revista Española de Ciencia*

Política. 25: 11-30

Salazar, R. (2001). *Servants of Globalization. Women, Migration and Domestic Service*. California: Stanford University Press.

Sánchez, V. et al. (2012). *Gramáticas de la convivencia. Estudio sobre la convivencia en La Salut y Sant Joan de Llefià*, Badalona, Polis
<http://journals.openedition.org/polis/3454>

Santos Olmeda B. (2019) Las víctimas de trata en España: el sistema de acogida de protección internacional, en Arango J., et al. *Inmigración, elecciones y comportamiento político*. Anuario CIDOB de la Inmigración 2019. Barcelona: CIDOB.

Scherrer, Amandine et al. (2006). *Trafficking in Human Beings from a Gender Perspective Directive 2011/36/EU. European Implementation Assessment*. Bruselas: Parlamento Europeo. European Parliamentary Research Service

Schlein, L. (2017). UNICEF: Women, Children Migrating from N. Africa to Europe Suffer Severe Abuse, VOA News, 28 February 2017. Available at:
<https://www.voanews.com/europe/unicef-women-children-migrating-n-africa-europe-suffer-severe-abuse>

Servicio Jesuita a Migrantes de España. (2016). *Informe CIES 2015: Vulnerables vulnerabilizados*.

Servicio Jesuita a Migrantes de España. (2017). *Informe CIES 2016: Vulnerables vulnerabilizados*.

Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania. (2018). *La immigració en xifres. Les condicions de vida de la població estrangera*. Generalitat de Catalunya.

Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania. (2018). *Protocol per a la prevenció i abordatge del matrimoni forçat a Catalunya*. Generalitat de Catalunya.

Sokoloff, N. J., & Dupont, I. (2005). Domestic Violence at the Intersections of Race, Class, and Gender: Challenges and Contributions to Understanding Violence Against Marginalized Women in Diverse Communities. *Violence Against Women*, 11(1), 38-64. <https://doi.org/10.1177/1077801204271476>

Soria, M. A., De Sayve, A., Romeo, M., Yepes, M. y Lovelle, I. The perspective of professionals on the process for victims of sex trafficking in Spain. Informe realizado en el marco del proyecto *Psychological Health Impact of THB for sexual exploitation on female victims* (PHIT).

Accesible en <http://www.phit.ub.edu/es/resultados/> [Accedido: 20 febrero 2020]

Sortzen Consultoría y Mujeres con voz. (2014). *Acoso sexual y mujeres migradas* Emakunde Disponible a: www.feministas.org

Sortzen Consultoría. (2011). *Agresiones sexuales, cómo se viven, cómo se entienden y cómo se atienden. Estudio cualitativo exploratorio realizado en la Comunidad Autónoma de Euskadi*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de publicaciones del Gobierno Vasco. ISBN 978-84-457-3185-7

Spora Consultoria Social. (2015). *Avaluació de la xarxa de serveis d'informació i atenció a les dones (SIADS) de Catalunya*. Barcelona: ICD.

United Nation Children's Fund. (2017) *A Deadly Journey for Children The Central Mediterranean Migration Route*. Nova York: UNICEF. Disponible a: www.unicef.org/publications/index_94905.html

UNHCR. (2003). *Sexual and gender-based violence against refugees, Returnees and internally displaced persons - guidelines for prevention and response*. United Nations High Commissioner for Refugees

United Nations Development Programme. (2019). *Scaling fences: voices of irregular african migrants to Europe*. Disponible a: www.undp.org/content/dam/rba/docs/Reports/UNDP-Scaling-Fences-EN-2019.pdf

Vaquero, L. (2011). *L'atenció a dones immigrades des del Servei d'Informació i Atenció a les Dones de Cerdanyola del Vallès*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Women's link worldwide (2012). *Mujeres en los centros de internamiento de extranjeros (CIE). Realidades entre rejas*. Madrid: Women's link worldwide

World Health Organization. (2016) *Guidelines on the management of health complications from female genital mutilation*. Ginebra: Organización Mundial de la Salud. Disponible a: www.who.int/reproductivehealth/topics/fgm/management-health-complications-fgm/en/ ISBN 978-92-4-154964-6

